

Hrady a zámky Olomouckého kraje

www.ok-tourism.cz

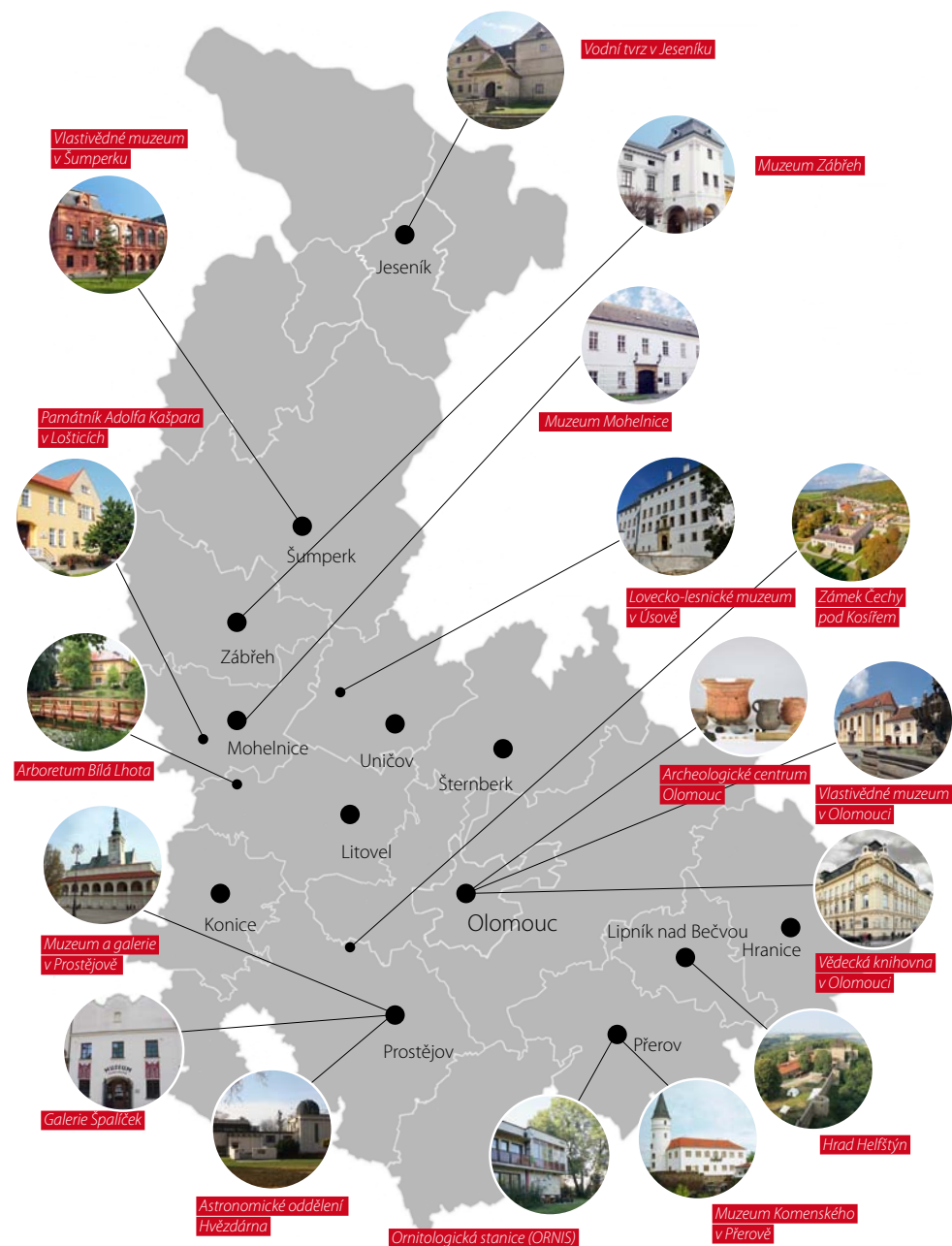

Hrady a zámky Olomouckého kraje

2020

Olomoucký kraj

Vážení čtenáři,

víte, co mě při návštěvě každého hradu nebo zámku vždycky překvapí? Dovednost a um našich předků, jejich smysl pro detail i jednoduché technologie, se kterými dokázali vytvářet úžasné věci, jež přžily celá staletí.

Následující strany vám přináší přehled hradů a zámků na území Olomouckého kraje, které jsou zároveň v jeho správě. Údržba těchto památek není snadná ani laciná, vyžaduje odborný přístup a desítky milionů korun ročně. Že jde o investici, která se vyplatí, vás přesvědčí nejen publikovaný text, ale i fotografie.

Nejlépe však uděláte, když všechny popisované stavby navštívíte osobně. A pokud jste tak učinili už v minulosti, neváhejte si výlet zopakovat. Uvidíte, jak se za tu dobu změnily – jenom k lepšímu.

Ladislav Okleštěk
hejtman Olomouckého kraje

Vážení turisté a milovníci historie,

dostává se vám do rukou publikace, která má za cíl přiblížit minulost i současnost hradů a zámků ve správě Olomouckého kraje.

Olomoucký kraj je jedinečný svou rozmanitostí, na jeho území najdete množství historických památek a zajímavých objektů, které stojí za to navštívit. Z historických skvostů je v Olomouckém kraji více než desítka pohádkových hradů a zámků. My vám v této publikaci nabízíme výběr těch, které jsou ve správě Olomouckého kraje a jsou přístupné veřejnosti. O jejich údržbu a zachování umělecko-kulturních a historických hodnot pro další generace se starají muzea – taktéž pod správou Olomouckého kraje.

Památky ožívají nejen bohatou historií, ale i pestrým kulturním programem v současnosti. Tradiční setkání uměleckých kovářů Hefaiston na hradě Helfštýně každoročně přiláká tisíce návštěvníků, stejně tak i Kulturní léto na zámku v Čechách pod Kosířem si získává rok od roku na větší oblibě. Množství pořádaných akcí je velké a je z čeho vybírat.

Tak neváhejte a naplánujte si výlet, určitě nebudete litovat!

Ing. Petr Vrána
náměstek hejtmana Olomouckého kraje

Obsah

Arboretum Bílá Lhota	6
Zámek Čechy pod Kosířem	16
Hrad Helfštýn	36
Vodní tvrz v Jeseníku	66
Hrad a zámek Úsov	86
Vlastivědné muzeum v Olomouci	110
Muzeum Komenského v Přerově	112
Vodní tvrz v Jeseníku	114
Vlastivědné muzeum v Šumperku	116
Archeologické centrum Olomouc	118
Vědecká knihovna v Olomouci	119
Muzeum a galerie v Prostějově	120

Arboretum Bílá Lhota

Arboretum Bílá Lhota

Arboretum Bílá Lhota se nachází v katastru obce Bílá Lhota, asi 10 km západně od Litovle v okrese Olomouc. Leží v západní části Hornomoravského úvalu mezi výběžkem Zábřežské pahorkatiny (ukončeným vrchem Třesín) a výběžkem Nízkého Jeseníku. Původní zámec-ký park doznal největších změn v letech 1926–1945 za tehdejšího majitele Quida Riedela, který v něm provedl řadu úprav ve smíšeném francouzsko-anglickém stylu a vybudoval zde cennou dendrologickou sbírku okrasných domácích i exotických dřevin. V roce 1969 byl park vyhlášen zvláště chráněným územím, v současnosti je zařazen do kategorie Národní přírodní památka. Na ploše necelých tří hektarů se dnes nachází asi 300 různých druhů a kultivarů dřevin z Evropy, Asie a Severní Ameriky.

Provozovatelem Arboreta Bílá Lhota je od roku 1965 Vlastivědné muzeum v Olomouci, které postupně zajišťuje renovaci parku a jeho optimální provoz ve spolupráci se zřizovatelem, tedy Olomouckým krajem.

Historie zámku

Ves Bílá Lhota je poprvé zmiňována v roce 1356, kdy byla v držení vladyků z Řimic a její původní název byl Lhotka. Prvním známým majitelem vesnice byl Zdislav z Řimic, který přijal jméno „ze Lhotky“.

První tvrz ze 14. století nejspíše zanikla a pravděpodobně se po ní dochovalo tvrzíště v areálu arboreta (prostor dnešní Jízdárny). Lhotské panství několikrát změnilo majitele a v 15. století byla zřejmě vystavěna nová tvrz v místech dnešního zámku (poprvé je zmiňována v roce 1437).

V roce 1464 postoupil Jiří z Poděbrad lhotské panství, tj. tvrz a statek ve Lhotě včetně pěti okolních vsí, Karlovi z Vlašimi. Ten záhy postoupil celé panství Erazimu Bítovskému ze Slavíkov, jehož potomci nejspíše postavili tvrz novou. Poté je tvrz uváděna ještě několikrát v průběhu 15. a 16. století.

Ke konci 16. století se majitelem panství stal Mikuláš Kobylka z Kobylího.

Za Jana Závíše Bítovského ze Slavíkov a jeho manželky Kunky Kobylkové z Kobylího byla tvrz

v letech 1660 až 1669 přestavěna a nesla již znaky renesančního čtyřkřídleho zámku. K dalším stavebním úpravám došlo v průběhu 17. století. Na přelomu 17. a 18. století byl majitelem panství Petr Karel z Forgače.

Roku 1720 koupil panství Markvart Hochberg z Hennemersdorfu. Původně renesanční zámek byl opakovaně přestavován a jeho renesanční podoba byla prakticky setřena, obzvláště po přestavbě Hochbergů ve 40. letech 18. století v barokním stylu.

V roce 1746 koupil zámek se statkem Jan Maxmilián Žižka a stal se jeho panským sídlem. Brzy jej však kvůli dluhům musel prodat. V letech 1792 až 1840 byli majiteli lhotského panství

Jan Albert a Jan Vojtěch Speil z Ostheimu. Dcera Jana Alberta se provdala za německého hudebního skladatele Konradina Kreutzera, kapelníka vídeňské opery, který při jednom ze svých pobytů v Bílé Lhotě pracoval na hudbě k opeře Noc v Granadě.

V roce 1870 koupil panství Bílá Lhota Jan Riedel, po něm na něm hospodařili jeho syn Gustav a později vnuk Quido Riedel. Zámek a velkostatek byl majetkem rodu Riedelů až do roku 1945.

Po roce 1945 propadl státu, tedy správě místního národního výboru.

Dnešní zámek je jednoduchá, jednopatrová, čtyřkřídla budova s malým dvorem v majetku obce Bílá Lhota. Přístupné jsou pouze prostory sloužící pro veřejnost. V zámku sídlí Obecní úřad Bílá Lhota, zdravotnická zařízení, pošta, knihovna a další subjekty.

Historie parku

Historie parku začíná již v polovině 15. století, ze které pocházejí první záznamy o ovocné a zeleninové zahradě patřící k tvrzi v Bílé Lhotě. Na přelomu 16. a 17. století vznikl dubový hájek (dnešní Jízdárna) – čtyři sta let staré duby zde rostou dodnes. Zámecký park byl vytvořen okolo renovovaného zámku kolem roku 1700. Byly zde vysazeny dřeviny, které tvoří kostru dnešního parku. V první polovině 19. století Jan Vojtěch Speil z Ostheimu založil u zámku park v anglickém stylu.

Největší zásluhu na dnešní podobě parku má Quido Riedel, vnuk Jana Riedela. V průběhu let 1926 až 1945 zámecký park rozšířil a provedl v něm úpravy ve smíšeném francouzsko-anglickém stylu. V parku postupně vybudoval druhově bohatou cennou sbírku okrasných domácích i exotických dřevin a park tak proměnil ve významný dendrologický areál. V letech 1938–1940 vysadil poblíž parku ovocný sad. Podle záznamů pěstoval jabloně, hrušně, švestky, třešně a další ovocné stromy, bohužel ve čtyřicátých letech 20. století nastaly kruté zimy a většina stromů pomrzla.

Park značně utrpěl za 2. světové války, po níž majetek Riedelovy rodiny propadl státu. Během následujících dvaceti let nebyl park udržován a začal pustnout.

Teprve v roce 1963 začal Květoslav Horák pod záštitou instituce Rozvoj Olomouce s odstraňo-

váním suchých dřevin a náletů a postupným zmlazováním přerostlých keřů.

K obnově zámeckého parku došlo až po roce 1965, kdy jej převzalo do své správy Vlastivědné muzeum v Olomouci. V roce 1966 získalo muzeum i sousední pozemek – bývalou část Riedelova sadu, na kterém byla založena pěstební zahrada. Po provedení řady úprav byl park v roce 1968 zpřístupněn pro veřejnost pod názvem Arboretum Bílá Lhota. V letech 1980 až 1983 byla postavena vstupní budova arboreta, která nahradila původní dřevěnou budku. Pořádaly se zde různé kulturní akce a několik let zde byla stálá expozice sochařských děl našich umělců.

Již v roce 1969 byl park vyhlášen zvláště chráněným územím, v současnosti je zařazen do kategorie Národní přírodní památka.

Nejvýznamnější osobností, která se zasloužila o rozvoj Arboreta Bílá Lhota byl Quido Riedel.

Quido Riedel se narodil 8.2. 1878 jako druhý syn Gustava Riedela, majitele rodinného statku v Bílé Lhotě u Litvle. V roce 1903 zakončil maturitou čtyřletou Vyšší hospodářskou školu v Novém Jičíně. Po maturitě dva roky

dojížděl na studia do vídeňské školy Hochschule für Bodenkultur, která však nedokončil. Studium a pobyt ve Vídni v něm probudily jednak zájem o dendrologii a parkové úpravy, jednak zájem o chov koní – oběma zálibám se věnoval až do konce svého života.

V roce 1906 se oženil s Annou Czechovou, dcerou manželky bývalého majitele novodvorského panství. Kolem svého nového sídla v Novém Dvoře začal Quido Riedel budovat park v anglickém stylu. Při nákupu a dovozu rostlin využíval svého členství v Československé dendrologické společnosti se sídlem v Průhoních, která svým členům poskytovala různé výhody a služby. Pro některé úpravy parku, zvláště skalky, nechal do Nového Dvoře z pozemků rodinného statku v Bílé Lhotě přepravit řadu velkých vápencových balvanů z lesní lokality Rachavy. Tyto kameny, největší o objemu téměř 0,5–1 m³, dováželi formani z Bílé Lhoty, cesta jim trvala téměř dva dny. Kameny byly do Nového Dvoře transportovány v letech 1908 až 1913.

Quido Riedel v Novém Dvoře působil až do roku 1928, kdy se provdala jeho dcera Alžběta za dr. Waltra Schuberta. Pak předal novodvorské panství dceři jako věno a sám se vrátil do Bílé Lhoty, kde začal zkrášlovat původní malý park kolem rodinného sídla novými úpravami a výsadbami dřevin. Zemřel v Lošticích po zabavení rodinného majetku 17. 4. 1946 ve věku 68 let.

Quido Riedel (1878–1946), zakladatel arboreta.

Pohled na zámek přes rybník, 2011.

Pohled na louku u zámeckého rybníka, 2011.

Japonska a Sibiře). Mnoho dřevin pochází také z různých oblastí Severní Ameriky – z Kanady, USA i z Mexika.

Zakladatel současné podoby parku Quido Riedel sjednotil různé skupiny stromů podle nároků na živiny, půdu, klima atd. Pomyslně rozdělil arboretum do určitých celků, které se nazývaly různými jmény. Původní názvy byly obohaceny o nové, většina starých se však používá dodnes. V parku tak najdeme Sněženkovou louku, partii U kapradí, Pod farou či Alpinum.

V roce 2009 proběhla revitalizace významné dominanty parku, zámeckého rybníka. Byl vytěžen a odvezen rybníční kal a zbudováno nové výpustné

zařízení. Práce pokračovaly postavením nové kamenné zdi po delší straně rybníka, opevněním břehu dřevěnou kulatinou a vytvořením malého poloostrovku. Současně byla kolem rybníka nově zbudována cestní síť a především zde přibyla dřevěná lávka z borového dřeva. Pro vodní a pobřežní rostliny byla navezena podorniční hlína (bez živin) a vytvářeny tzv. litorály. Posledním počinem této revitalizace byla výsadba vodních rostlin. Břehy rybníka byly již mimo projekt dodatečně osazeny množstvím trvalek vhodných do stínu a polostínu.

Arboretum však není jen parkem se sbírkou dřevin, ale je i místem, kde se pořádají výstavy z různých oborů výtvarného

Partie U šachů, 2012.

Sáchan liliokvětý.

umění, které probíhají během celé sezóny.

Od roku 2011 se navíc stalo tradicí i pořádání koncertů v Jízdárně arboreta. Proběhlo zde již několik koncertních vystoupení známých osobností, jako jsou např. Štěpán Rak, Pavel Šporcl, Wabi Daněk, Jaroslav Hutka, ale

Betonové zábradlí můstku přes potok. Nohávka umístěná do parku kolem roku 1920.

Arboretum v současnosti

Arboretum Bílá Lhota se rozkládá se na jižně orientovaném svahu na ploše necelých tří hektarů. Je zde zastoupen zhruba vyrovnaný počet stromů listnatých a jehličnatých. Nachází se zde asi 300 různých druhů a kultivarů dřevin. Kostru parku tvoří převážně duby a různobarevné buky spolu s doplňkovými dřevinami, jako jsou cypřišky, javory, borovice, břízy, douglasky a lípy. Zastoupeny jsou zde i keřovité tisy v různých barvách a tvarech, tuje a smrky. V arboretu je pěstována řada vzácných a sbírkových dřevin – například japonské javory, buky a magnolie.

V parku najdeme i dřeviny z jižní Evropy (hlavně z Balkánu), z Asie, (z Číny, Koreje, Mandžuska,

i hudebních skupin Schovanky, Javory a Fleret.

Každý rok na jaře, na Velikonoce a o Dětském dnu, jsou připravovány akce s bohatým programem pro rodiče s dětmi. V letošním roce nabídku kulturních programů poprvé obohatilo i letní kino promítáním českých filmů.

Dlouhodobě v parku probíhají velmi žádané svatební obřady.

Nejčastěji snoubenci volí pro tuto slavnostní událost větší travnaté plochy, tedy na Jízdárně či u rybníka na louce zvané Na prádle. Někdy, pokud plánují menší svatbu, dají nastávající manželé přednost ploše na Sněženkové louce, ale je možné obřad připravit v kterékoliv části parku. V romantickém prostředí arboreta si tak každoročně řekne své ano přibližně třicet párů.

Arboretum je oblíbeným místem konání svatebních obřadů, 2012.

Partie arboreta.

Sněženková louka, 2005.

Ostružiník vonný, 2005.

Arboretum na podzim, 2013.

Koncert Wabiho Daňka, 2013.

Arboretum v blízké budoucnosti

Současné arboretum se rozkládá na ploše necelých tří hektarů, avšak je plánováno jeho rozšíření o pozemky o rozloze čtyř hektarů směrem k obci Měník. Sem budou směřovány nové výsadby, případně návrat původních druhů dřevin z doby Quida Reidela, které zvládnou současné klimatické změny.

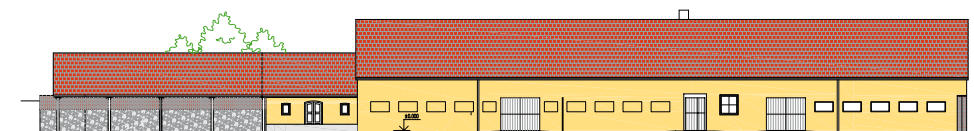
V současné době dokončuje Vlastivědné muzeum v Olomouci v areálu arboreta rozsáhlou

rekonstrukci budovy bývalého Riedelova statku, v němž, stejně jako na přilehlých pozemcích, vzniká nové zemědělské muzeum. To by mělo dát nový impuls k návštěvnosti a zároveň vrátit do arboreta část historie s ním spojené. Návštěvníkům bude muzeum představovat jednotlivé segmenty ze života rolnického hospodářství na přelomu 19. a 20. století na Hané, zejména zemědělskou techniku a postup

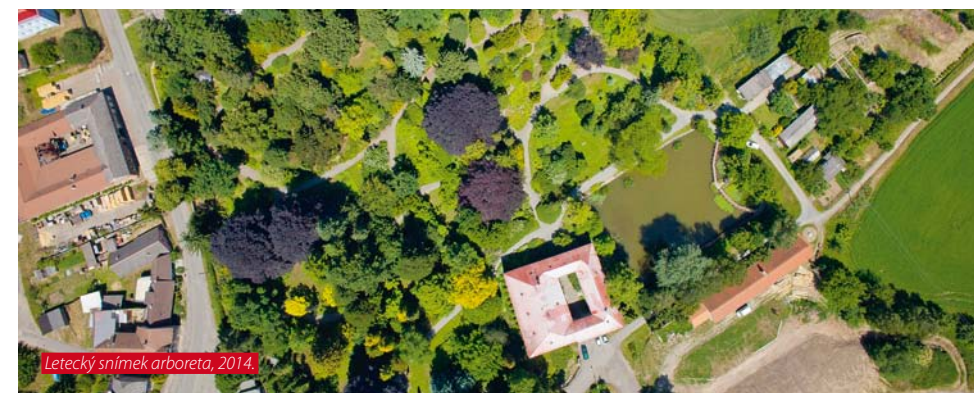
prací při žních, ale i ostatní zemědělské práce v průběhu roku.

Otevření zemědělského muzea je naplánováno na rok 2020 a jeho součástí bude také odpočinková a hrací zóna pro děti i prodejna okrasných rostlin.

V plánu je do budoucna také využití budovy zámku pro další rozvoj turistického ruchu v regionu, podobně jako je tomu u zámku v Čechách pod Kosířem.

Pohled z jihu na budovu zemědělského muzea.

Letecký snímek arboreta, 2014.

Informace pro návštěvníky

ARBORETUM BÍLÁ LHOTA je od května do září pro veřejnost otevřeno denně mimo pondělí, vždy od 8:00 do 18:00 hodin. V dubnu a říjnu je přístupné o sobotách a nedělích, vždy od 9:00 do 17:00 hodin.

Otevřeno je po dobu sezóny i ve svátky, předem ohlášené výpravy mohou arboretum navštívit kdykoliv.

Telefon: v době sezóny 725 460 888; mimo sezónu: 725 460 881.

Web: www.arboretumbilalhota.cz; www.vmo.cz;
www.facebook.com/Arboretum-Bilá-Lhota

e-mail: arboretum@volny.cz

Správce arboreta:

Vlastivědné muzeum v Olomouci
nám. Republiky 5, 771 73 Olomouc

Koncert Pavla Šporcla, 2012.

Zámek Čechy pod Kosířem

Zámek Čechy pod Kosířem

Půvabný zámek Čechy pod Kosířem, obklopený přírodně krajinářským parkem o rozloze 21,5 ha, je dominantou stejnojmenné malebné hanácké vesnice, která leží na rozhraní Hané a Dražanské vrchoviny, na úpatí severozápadního svahu Velkého Kosíře. Obec je vzdálená 12 km od Prostějova a 20 km od Olomouce. Od roku 2008 je majitelem zámku a parku Olomoucký kraj, jejich správa byla svěřena Vlastivědnému muzeu v Olomouci, které zde provádí rozsáhlou rekonstrukci.

Pohled na zámek Čechy pod Kosířem od jihu přes Velký rybník, 1. polovina 20. století.

Historie zámku

Historie zámecké budovy v Čechách pod Kosířem sahá hluboko do minulosti. První zmínky o šlechtickém sídle pochází z poloviny 14. století. Roku 1359 zde stála tvrz, která byla stejně jako ves rozdělena mezi dva majitele, Lucka z Čech a pány z Kunštátu. Znovu sjednotena byla Velislavem z Meziboří v roce 1391. V 15. století zřejmě velmi sešla, neboť roku 1512 se

připomíná již jen jako tvrzisko. Roku 1549 koupil Čechy s pustou tvrzí od Pernštejnů zástupce nejvyššího zemského písaře Matyáš z Hartunkova. Odůvodněně se předpokládá, že dal podnět k rozsáhlé stavební činnosti, při které vznikla patrová budova na půdorysu písmene L v místech celého jižního a západního křídla, jejíž dominantu tvořila na jihu průjezdní věž.

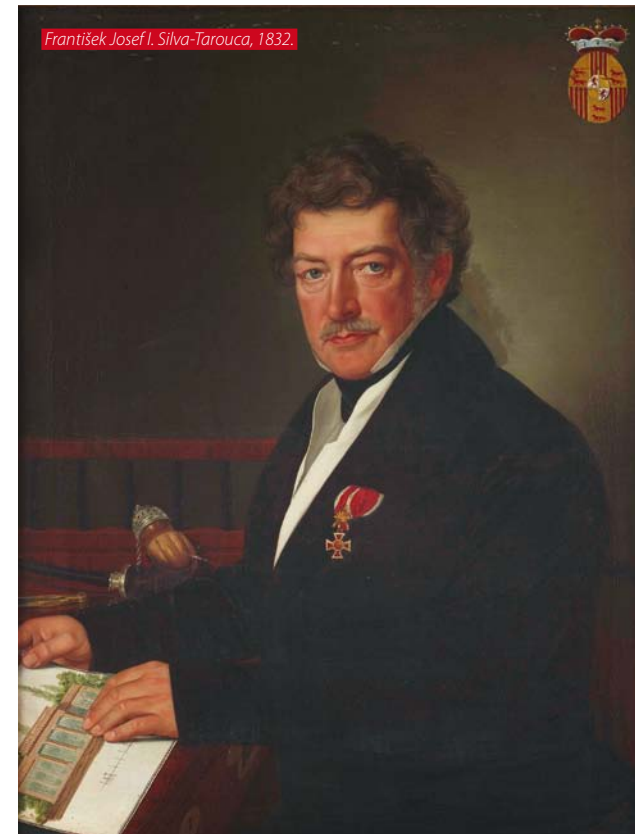
Z této renesanční fáze výstavby se zachovala především část kleneb v přízemí jižního křídla, typologicky valených jednoduchých nebo s výsečemi vytaženými do hřebínků. Tu a tam přecházela na stěnách, klenbách a stropěch pod nánosem mladších úprav výmalba, jež iluzivně napodobovala architekturu a přírodní motivy.

V období baroka se v Čechách pod Kosířem vystřídalo více majitelů. Od roku 1655 byly v držení Jana Baltazara Vettera z Lilie, v letech 1665–1707 patřily Skrbenským z Hříště, v letech 1707–1716 Janu Adamu Ondřejovi knížeti z Liechtensteinu a jeho dceři Terezii, dále Antonínu Dominiku Winklerovi rytíři z Winklersbergu, poté Adamu Ignáci hraběti Bechtoldovi a konečně v letech 1753–1768 jeho zeti Jiřímu Antonínu svobodnému pánu Grechtlerovi. Archiválie ke stavebním záležitostem zámku z této doby chybí, z výsledků dendrochronologických analýz pouze usuzujeme, že nejpozději v polovině 17. století měl objekt uzavřenou čtyřkřídlovou dispozici s vnitřním dvorem.

Pohled na zámek Čechy pod Kosířem od jihozápadu přes Malý rybník, přelom 19. a 20. století.

Od roku 1768 do konce druhé světové války byl zámek v Čechách pod Kosířem ve vlastnictví portugalského hraběcího rodu Silva-Tarouca. Svě kořeny měli příslušníci tohoto rodu na Iberském poloostrově, přesněji v Portugalsku. Do střeoevropské oblasti se dostali na počátku 18. století prostřednictvím Joãa Gomesa da Silva (1671–1738). Ten sloužil nejprve v portugalské armádě, kde to dotáhnul až na pozici generála. Pak zastupoval svou zemi v diplomatických zájmech, zprvu u dvora v Londýně, posléze na jednáních v Utrechtu, Vídní a Haagu. V letech 1726–1738 byl portugalským vyslancem ve Vídní. Jeho schopností si vysoce cenil i samotný císař Karel VI. Sňatkem s Joannou Rozou de Menezes, poslední dědičkou starého hraběcího rodu Tarouců, se João stal IV. hrabětem Taroucou a položil tak základ rakouské linie rodu Silva-Tarouca.

František Josef I. Silva-Tarouca, 1832.

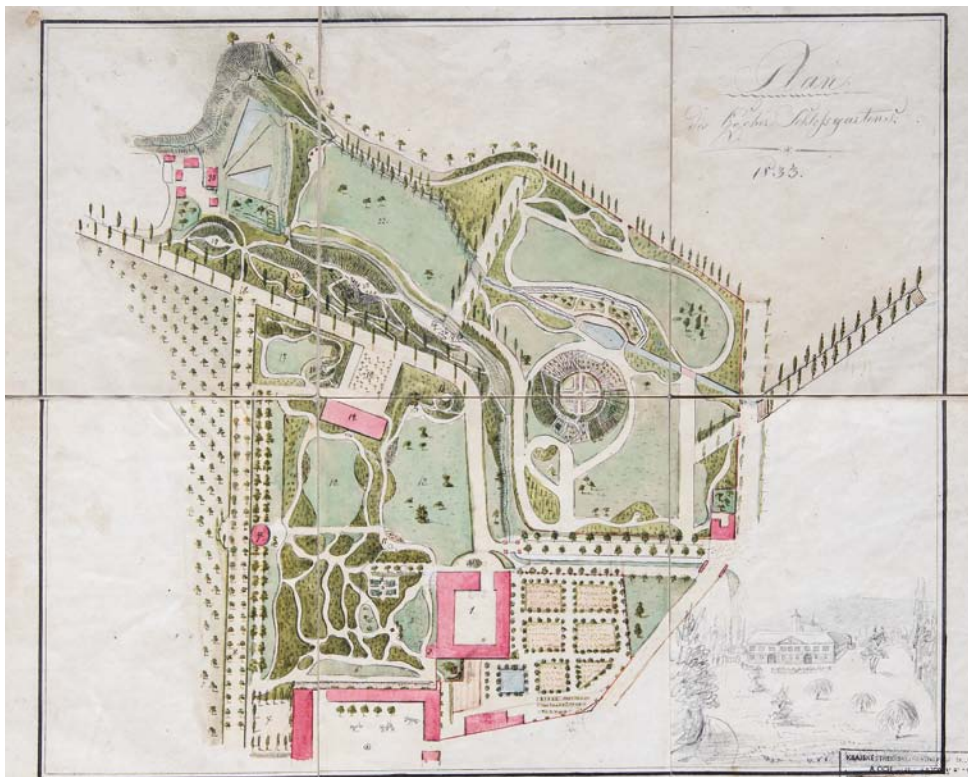

Zámek v Čechách pod Kosířem, přelom 18. a 19. století, kresba.

Se zámek v Čechách spojil jméno Silva-Tarouca teprve Joãův syn Emanuel Tellez da Silva Menezes e Castro hrabě Tarouca, vévoda z Turnhoutu (1696–1771). Řadil se k významným osobnostem 18. století. Jako

mladík si v letech 1716–1717 vysloužil ostruhu v bitvách proti Turkům, kde bojoval pod véhlasným vojevůdcem princem Evženem Savojským. Ve zralém věku se pohyboval v těch nejvyšších společenských kruzích vídeňského dvora, kráčeje tak ve šlépějích svého otce. Počínal si úspěšně a sbíral hodnost za hodností, jak vypovídá stručný výťah z jeho životopisu. V roce 1735 obdržel za své věrné služby rakouskému domu titul dědičného vévody. V roce 1737 se stal tajným radou císaře Karla VI., po něm i jeho dcery, císařovny Marie Terezie. Roku 1740 byl jmenován prezidentem nejvyšší císařské rady pro rakouské Nizozemí a o deset let později pro Itálii; obě tyto funkce vykonával do roku 1757. V letech 1744–1749 zastával post generálního ředitele císařských dvorských staveb a řídil výstavbu císařské rezidence Schönbrunn včetně parku. V roce 1755 byl přijat do dolnorakouského panského stavu. Roku 1744 získal řád Zlatého rouna, v roce 1760 český inkolát, dvě léta nato uherský indigenát.

Do povědomí širší veřejnosti Emanuel Tellez ovšem vstoupil hlavně v roli mentora císařovny Marie Terezie. Panovnice si přála,

Plán zámecké zahrady v Čechách pod Kosířem, 1833.

aby byl jejím rádcem netoliko ve věcech služebních, politických, ale i soukromých, týkajících se každodenních maličkostí. Chtěla po něm, aby „bez přestání říkal, kde chybí, zkoumal nedostatky jejího charakteru a otevřeně jí je sděloval“. Jako poddaný se ujal nelehkého poslání s určitými rozpaky, usiloval ale o upřímnost. Svě svěřenyni dokonce organizoval čas a vyhotovil pro ni podrobný hodinový plán jednotlivých dnů. Kritizoval některé její záliby – v hazardu, v nočním žití plném slavností, tanečních či divadelních představení a balů. Ne vždy žačka svého učitele ihned uposlechla. Občas docházelo k rozepřím, celkem byl ale jejich vztah nezkalený a stálý. Po Emanuelově odchodu z císařských úřadů si mezi sebou stále vyměňovali korespondenci. Pod poslední dopis, odeslaný několik

dní před smrtí hraběte, se Marie Terezie podepsala jako „Navždy Vaše věrná přítelkyně Terezie“. Výrazem jejich vzájemného přátelství byl i úctyhodný městský palác (dnešní Albertina), který pro Silva-Taroucu dala císařovna postavit na jihovýchodním konci Hofburgu.

Ženou, jež měla Silva-Taroucům zaručit rodovou kontinuitu, byla princezna Johanna Amabilie (1718–1774), dcera c. k. polního maršála a vévody Friedricha Viléma z Holstein-Becku. Za Emanuelu Telleze se provdala roku 1740. O deset let později se narodil jejich jediný syn František Štěpán. Roku 1768 Emanuel Tellez koupil panství Čechy spojené se statky Krakovec a Drahanovice. Příštího roku sepsal testament, podle něhož z tohoto panství zřizoval fideikomis. Majetek rodu

tak pro budoucnost zajišťoval ustanoveními o jeho nedělitelnosti, nezciťitelnosti a dědičné posloupnosti. Císařovna vládnutí stvrdila v roce 1771. Za svého nezletilého syna písemnost signovala tehdy už ovdo-vělá Johanna Amabilie. Emanuel Tellez své hanácké panství na vlastní oči pravděpodobně nikdy nespatřil.

Zámek v Čechách pod Kosířem se v těchto časech nenacházel v příliš utěšeném stavu. Nemáme zprávy o tom, že by Emanuel Tellez inicioval, byť jen na dálku, jakoukoliv jeho opravu. Ani jeho nástupce František Štěpán hrabě Silva-Tarouca (1750–1797) nejevil o chod panství žádnou větší starost a přenechával jeho vedení na poručnících a správ-cích. Zdržoval se raději ve Víd-ni nebo na italských statcích

zdeděných po babičce z matčiny strany a připomínaných v dalších dvou titulech, markýze ze Strévi a hraběte ze Sanfré, které přidal k přídomkům po otci. Zajímal se předně o svou vojenskou dráhu. Podotkneme alespoň, že za jeho majorátu byl v letech 1781–1794 postaven v Čechách pod Kosířem farní kostel sv. Jana Křtitele.

Situace se změnila k lepšímu až v následující generaci. Její hlavou byl František Josef I. hrabě Silva-Tarouca (1773–1835), c. k. komoří a rytíř Císařského rakouského řádu Leopoldova. Kariéra tohoto aristokrata se nejdříve rýsovala ve vojsku, do něhož nastoupil v šestnácti letech. Sloužil jako praporčík a poručík u Callenbergova pěšího pluku, nadporučík u koburských dragounů, rytmistr u schwarzenberských hulánů a major u Gyulayho pěšího pluku. Teprve v roce 1809 dal životu u vojáků vale a usadil se na zámku v Čechách pod Kosířem. Jelikož panství po ekonomické stránce nefungovalo nikterak dobře, předsevzal si sjednat v tomto pořádku. Ukázal se být vynikajícím hospodářem a veškerý svůj um věnoval zodpovědnému řízení zděděných majetků. Byl nakloněn tenkrát vzývanému modernímu racionálnímu hospodářství po německém vzoru. Na jeho území prý nerostl les, který by neznal, nebylo statku, který by nespravil, přičemž problémům – a obzvláště těm stavebním – se údajně stavěl čelem. Manželství uzavřel roku 1811 s Leopoldinou, rozenou hraběnkou Sternberk-Manderscheid (1791–1870). Dostal se tak do styku se silným českým národním živlem podporovaným Leopoldiným otcem Františkem Josefem (1763–1830), jedním ze zakladatelů Akademie umění a Českého muzea v Praze, prezidentem Společnosti vlasteneckých přátel umění a nejvyšším zemským komořím v Čechách. Silva-Taroucům se narodili čtyři chlapi

Ervín Vilém Silva-Tarouca.

a dcera Kristýna (1819–1872). Prvorozený František (1812–1830) zemřel předčasně, zbývající tři – Ervín Vilém (1815–1846), Bedřich (1816–1881) a August Alexander (1818–1872) – se zapsali do dějin svého rodu a potažmo celé české kultury zlatým písmem.

Vraťme se ale zpět k osobě Františka Josefa I. Silva-Taroucy. Prakticky okamžitě po opuštění armády přistoupil k rekonstrukci zámku. V roce 1810 vydal nemalou částku na obnovu východního, většinou zchátralého křídla. Nejpozději v roce 1812 přikázal strhnout věž, která po staletí

určovala jeho siluetu. Opravdu důkladnou adaptaci zahájil ve druhé polovině dvacátých let 19. století. Hraběti šlo vedle nápravy špatného technického stavu o novou vizuální podobu exteriéru. Hlavní jižní průčelí nabýlo neoklasicistního vzhledu, kompozičně bylo zdůrazněno trojosým centrálním mělkým rizalitem vrcholícím ve štítu. Přestože na renovaci vynaložil František Josef I. hodně energie, v roce 1835, když jej zastihla smrt, nebyl objekt ještě zcela obyvatelný.

Chloubou každého správného šlechtice býval také park obklopující jeho sídlo. Františka Josefa I. Silva-Taroucu můžeme považovat za zakladatele krajinářského areálu v Čechách pod Kosířem. Než s proměnou nejbližšího okolí zámku započal, nalézaly se zde pouze tři menší zahrady, zvané v roce 1815 horní, kuchyňská a sklepni (její součástí bylo umělé návrší se sklepem uvnitř), kde se zejména pěstovalo ovoce a zelenina. Mezi nimi procházela veřejná cesta vedoucí z Čech pod Kosířem do Služína. Po dvou desetiletích cílevědomé práce, jež obnášela kultivaci prázdných a neúrodných parcel, skupování sousedních pozemků, výsadbu stromů a keřů, kopání vodních příkopů a provádění stavbiček, se kolem zámku rozléhal mnohem velkorysejší prostor

Gisela Silva-Tarouca, Zámek v Čechách pod Kosířem od jihozápadu, po polovině 19. století, kolorovaná litografie.

nazývaný už v archivních dokumentech „anglická zahrada“. S nynější podobou parku měl společného pramálo. Jeho plochu, spíše rozkouskovanou než komponovanou pro efektní průhledy, protínaly dva vodní toky, přes něž vedlo mnoho mostů a lávek. Venkovní pobyt v zeleni zpříjemňovaly panstvu lavičky, zahradní židle, sedátka a stolečky různých tvarů a velikostí, které byly během letní sezony rozesety takřka všude. Pro syny Františka Josefa I. tu byla vyhloubena nádrž s vodou, v ní se učili nejen plavat, ale pořádali i vodní bitvy. Obligátní doplněk představovaly voluptuární dřevěné stavby, například odpočinkový altánek, jemuž se podomácku říkalo paprple nebo také žampion, dále houpáčka a kuželník.

V rekonstrukci zámku a zvelebování parku pokračoval po dosažení plnoletosti druhý nejstarší syn zesnulého hraběte Ervín Vilém hrabě Silva-Tarouca (1815–1846). Moc toho o něm

August Alexander Silva-Tarouca.

nevíme. Ač prý byl talentovaný, vzdělaný a zcestovalý, tak duševně i tělesně trpěl a zemřel v raném věku. Jeho stavitelské aktivity zůstávají hodnoceny jako nejdůležitější přínos do pomyslné pokladnice silva-taroucovského dědictví. Co se týče zámku, navázal na zlomu třicátých a čtyřicátých let 19. století zpočátku na linku vytyčenou jeho otcem a soustředil se na funkčnost vnitřních prostor budovy a dvůr, méně na fasády. Obrat ve vývoji události nastal, když ke spolupráci přizval architekta Julia Eduarda Zerneckeho (1815–1844). Zatímco dosud bylo zvykem svěřovat projektovou etapu stavby místním zednickým mistrům, nyní zavál do Čech pod Kosířem svěží proud aktuální architektury přicházející z německých a rakouských metropolí, které udávaly v umění kurz. Zernecke i přes své mládí disponoval velkými zkušenostmi. Pocházel z Gdaňska, kde se s architekturou seznámil již u svého strýce, stavebního rady. Studoval v Berlíně na proslulé Královské stavební akademii, jejíž absolventi byli pokládáni za jakési duchovní odchovance největší pruské hvězdy v oboru Karla Friedricha Schinkela. Po krátké praxi se mu dostalo uznání a možnosti pracovat v St. Petersburgu, což kvůli nevládnému

klimatu odmítnul. V roce 1840 se přesunul do Vídně, kde spolupracoval s koryfeem rakouského stavitelství Ludwigem Försterem (1797–1863). Brzy se mu naskytly vlastní reprezentativní zakázky. Výsledkem jeho součinnosti s generačně spřízněným Ervínem Vilémem byla důsledná přestavba zámku, který získal úplně nové vzezření, obdivované do současnosti. Na zámku, postaveném dle dobových slov v modernizovaném italském stylu, se snoubila záliba v malebném asymetrickém skládání hmot a členitým obrysů, patrná při pohledu na litografii z poloviny 19. století, spolu se svěráznými detaily hlásícími se ke zrovna nastupující vlně historismu, jež vytlačovala doposavad běžné klasicistní tvarosloví. Dovnitř se odtěd vstupovalo západním křídlem akcentovaným dvojicí předsunutých věží, jižní křídlo bylo intimnějšího rázu a se zahradou jej propojovalo venkovní schodiště. V parku se nám po Ervín Vilémovi dochovaly dvě stavby: cihlová osmiboká věžička s cimbuřím, zvaná vlajková, a zahradní pavilon, který známe pod novodobým názvem Mánesův altán. Obě stavby jsou z roku 1842.

Podle pravidel fideikomisu měl po smrti Ervína Viléma zaujmout jeho místo Bedřich hrabě Silva-Tarouca (1816–1881). Svého nástupnického práva se ale zřekl ve prospěch mladšího bratra Augusta Alexandra, výměnou za vyplácení apanáže. Proslul jako mecenáš a sběratel, jehož životaběh nelze ve vyprávění příběhu Silva-Tarouců vynechat. V roce 1836 se z Čech pod Kosířem odebral na studia do Prahy. Tam poznal pražskou vlasteneckou a uměleckou společnost. Po ročním pobytu naplněném poznáváním uměleckých sbírek, sebezvděláváním a kreslením začal studovat teologii, ve studiích pokračoval v Olomouci a Brně. Roku 1843 byl vysvěcen na kněze a působil jako kaplan

v Kloboukách u Brna. Roku 1846 duchovní dráhu opustil, aby se mohl věnovat svému milovanému umění, přírodovědě a literatuře. Systematicky budoval sbírky mincí, rytin, vzácných tisků a uměleckých děl, svou rozrůstající se knihovnu zpřístupnil veřejnosti. Pomáhal českým vlastencům, stál u zrodu Jednoty moravské v roce 1848 a Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v roce 1850. Roku 1854 byl c. k. ústřední komisí pro průzkum a uchování památek ustanoven konzervátorem uměleckých a historických památek pro Moravu. V roce 1859 odešel dobrovolně jako vojenský kaplan do rakouských válečných lazaretů v severní Itálii. Po čtyřech letech své povolání v armádě ukončil, na Apeninském poloostrově ale ještě dva roky prodléval, cestoval po městech na severu a usadil se ve Florencii. Po návratu na Moravu se od roku 1868 zabýval v Brně a nadále podporoval vlastenecké snahy. Svě sbírky a knihy odkázal veřejným institucím. Jeho pozůstalost v Moravské galerii v Brně čítá na dva a půl tisíce položek, mimo jiné přes 560 kreseb, dva obrazy, obsáhlé konvoluty grafických listů nejčastěji německé, české, moravské a rakouské provenience.

August Alexander hrabě Silva-Tarouca (1818–1872) jako nejmladší z bratrů jistě nečekal, že bude muset dostát povinnosti bdít nad rodovým majetkem. Začínal v armádě. Roku 1836

ložil přísahu jako kadet u dragounů, nesetřval u nich ale dlouho, od roku 1838 pobýval coby rytmistr schwarzenberských hulanů v Uhrách. V roce 1847 pojal ve vestfálském Nordkirchenu za choť Isabelu Sofii rozenou hraběnkou Stolberg-Stolberg (1824–1864), známou pod jménem Gisela. Po jejím předčasném úmrtí si vzal za svou druhou manželku Helenu rozenou hraběnkou Kálnoky (1835–1931). Ta jej přežila bezmála o šedesát let. Z prvního manželství vzešli tři potomci, Marie Henrietta (1856–1920), František Josef II. (1858–1936) a Arnošt Emanuel (1860–1936). Druhé bylo bezdětné.

Pod ochrannými křídly Augusta Alexandra a Gisely Silva-Taroucových se zámek v Čechách pod Kosířem proměnil v centrum rušného společenského bytí. Ve vzpomínkách současníků bylo toto období pokládáno za idyllické. Sotva údajně minul den, kdy by v knize hostů nepřibyl podpis nějakého milého společníka. Kuchař mnohdy nevěděl, jestli za hodinu bude muset na stůl servírovat pro pět či pro dvacet lidí. Jezdilo se na koni nebo se čtyřspřežím, střílelo se a lovilo. Vše se na zámku točilo kolem umění, vědy a literatury. August Alexander byl náruživým malířem, též restauroval. Získal do svého vlastnictví cenné obrazy a zbraně, vybudoval knihovnu bohatou na historické, heraldické a uměleckohistorické publikace. Avšak jestliže se můžeme v domácnosti Silva-Tarouců očividně díti, hospodářství za života Augusta Alexandra strádalo. Povážlivě se ztenčilo jmění rodu, jenž přišel o své italské a dva moravské statky.

Nejslavnějším umělcem, který se kdy v Čechách pod Kosířem objevil, byl Josef Mánes (1820–1871). Právě díky jeho geniálnímu a všestrannému talentu se generace Augusta Alexandra a Gisely Silva-Taroucových nepřetržitě těší obrovské popularitě, i když tak trochu na úkor ostatních členů rodu. Josef od malička vyrůstal v tvůrčí umělecké atmosféře. Jeho otec Antonín byl krajinářem, strýc Václav portrétistou a mladší bratr Quido dorostl v předního malíře žánru. Od roku 1835 Josef studoval na pražské Akademii, v letech 1844–1847 se protloukal na vlastní pěst studijně v Mnichově, kde se stýkal se svými vrstevníky sochařem Václavem Levým (1820–1870) a architektem Ignácem Vojtěchem Ullmannem (1822–1897). Ve své tvorbě přesahoval hranice malířských oborů. Byl zároveň bravurním kreslířem, zdatným portrétistou, citlivým interpretem krajiny,

František Josef II. Silva-Tarouca.

etnografickým dokumentátorem a autorem romanticky laděných výjevů z historie. Zapojoval se do obrozeneckých snah, navrhoval české oděvy, prapory a grafiku pro různorodé spolky. Po jeho smrti se z něj stala legenda, opěvovali jej výtvarníci, umělovědci, literáti.

Užší kontakt mezi malířskou rodinou Mánesů a rodinou Silva-Tarouca existoval již nějakou chvíli předtím, než se Josef Mánes v Čechách pod Kosířem ocitl. Leopoldina Silva-Tarouca znala Antonína Mánesa už od svého dětství a když dospívaly její vlastní děti, konzultovala s ním jejich umělecké vlohy. Z nich hrabě Bedřich v Praze od listopadu

1837 k Antonínovi denně docházel, aby si zdokonalil malířské schopnosti. Se sedmnáctiletým Josefem si záhy padl do oka. Roku 1844 jej spolu s bratrem Ervínem Vilémem pověřil namalováním honosných podobizen svých předků, které by se hodily do renovovaných zámeckých pokojů. Nadto Mánesovi byl zaplacen vysoký obnos, jenž mu umožnil stáž v Mnichově. Soubor šesti portrétů dokončoval dlouho a postupně, v rozmezí mnoha let, když už dávno jezdil do Čech pod Kosířem. Prvně sem byl pozván po smrti svého otce Antonína v roce 1843, poslédně sem zavítal nedlouho před svou vlastní smrtí, v roce 1870. Čtyři z portrétovaných – Emanuela Telleze a jeho protějšek Johannu Amabili, Františka Štěpána s chotí Marií Kristinou – maloval podle miniatur. Svého chlebodáře Augusta Alexandra ztvárnil v parádní hulánské uniformě, Giselu v bílých šatech.

Zámek v Čechách pod Kosířem navštěvoval Josef Mánes opětovně a rád. Kdyby se časově sloučily jeho zdejší pobyty v jeden, zabral by několik let. Častěji se zde vyskytoval, když žila hraběnka Gisela, po jejím odchodu na věčnost už přijížděl sporadičtěji. V zámeckém prostředí mu bylo příjemně. Ve víru zábav, které jeho hostitelé s chutí pořádali, vždycky pookřál.

Zámecká oranžerie, 2016.

Program dní byl naplněn výlety, projíždkami na koních, hony, veslováním na lodičkách, v zimě bruslením. Koncertovalo se, tančilo a po večerech rozmlouvalo o umění, hudbě a literatuře. Šlo o ideální milieu, kde se mohlo naplno projevit Mánesovo nadání. V Čechách pod Kosířem zhotovil plejádu dnes již klasických výtvarných děl patřících k tomu nejlepšímu z fondu českého malířství 19. století. V Mánesovi se tu probudila horoucí láska k venkovu a ke kraji pod nejvyšším hanáckým kopcem. Za všechny práce s lidovou tematikou uvedme tu nejznámější, litografii *Libánky* (1849). Jiným mistrovským dokladem Mánesovy dovednosti jsou rozličné půvabné kresby určené pro hraběcí rodinu a její hosty často jako dárky a označované tvůrcem samým za „malé a ještě menší ornamentální hříčky“ či „ornamentální šprýmy“. Sem řadíme hravé dopisní papíry pro zámecké dámy nebo třeba ilustrace na titulních listech knih návštěv. Pod vlivem druhého rokoka, jehož kouzlu v Čechách pod Kosířem propadnul, vytvořil Mánes nejen pověstný cyklus perokreseb zobrazujících *Život na panském sídle* (1856), ale i olejomalby *Hvězdná noc* (po 1850), *Políbení* (1851), *Příjezd hosta* (1853–1855), *Při měsíčku* (1853–1855) a *Červené paraplíčko* (1855), rovněž také malované nástavce do supraport zámeckého salonu, s alegoriemi *Jara, Léta, Podzimu a Zimy* a s erbovním znakem hrabat Silva-Tarouca (1856).

Nyní ve stručnosti dva odstavce k zámku a přilehlému přírodnímu parku za Augusta Alexandra Silva-Taroucy. Když namísto Bedřicha převzal správu hraběcího majetku, dal se již zámek považovat v podstatě za hotový. Přesto je zapotřebí zmínit dvě architektonické úpravy. Snad někdy do závěru čtyřicátých let 19. století spadá realizace vstupní sloupové haly s elegantním samonosným trojramenným

schodištěm, vybudované podle návrhu vídeňského architekta Leopolda Waltera (1811–1868). V letech 1854–1855 hrabě vystavěl zbrusu nové křídlo, vybíhající severním směrem z křídla východního. V přízemí byly stáje, v patře pokoje s pěknou výmalbou.

Zámecký park August Alexander Silva-Tarouca zásadně přetvořil. Protože jej nechal rozšířit, musel udělat nové ohrazení, poněvčas neomítanou zeď z kamene a cihel, přerušenou na dohled ze západní strany zámku luxusnějším litinovým plotem s branou. K nepoznání upravil síť vodních kanálů, které upozadil ve prospěch působivých hladin rybníků. Velký rybník vznikl pravděpodobně na konci čtyřicátých let 19. století. Silva-Taroucové zde trávili spoustu romantických chvil na loďce, Josef Mánes se v něm naučil plavat. Malý rybník byl vyhlouben v zimě roku 1852. August Alexander také nově definoval mnohé jiné partie parku. Namátkou jmenujme prostranství před západním průčelím zámku, kde byla roku 1852 odstraněna užitná zahrada a vydlážděn kruhový rondel. U východního křídla zámku byl roku 1853 postaven skleník. Je ceněný proto, že jde o vůbec první realizovaný projekt slibné kariéry pražského architekta Ignáce Vojtěcha Ullmanna. Stojí za bližší popis. Jeho jižní průčelí sestává z mohutného středového rizalitu, navazujících dřevěných prosklených stěn a nárožních kamenných pylonů. Na rizalitu zaujme nezvykle kontrastní kombinace použitých materiálů: kameno-sochařsky precizně zpracovaného maletinského pískovce, modrozelených litinových dveří a výplně z režného zdiva. Na dřevěné skeletové okenní konstrukci kouzelně působí barevné pojednání povrchu dřeva. Nad vstupem do skleníku je erb stavěbníka navržený Ullmannem a Mánesem.

Pohled na jižní průčelí zámku, 2018.

František Josef II. hrabě Silva-Tarouca (1858–1936) představoval posledního významného zástupce svého rodu, jehož pokolení osud dopřál prožít v Čechách pod Kosířem celý život. Měl o dva roky starší sestru, Marii Henriettu, a o dva roky mladšího bratra, Arnošta Emanuela, který se v dospělém věku proslavil založením parku v Průhoních u Prahy. Všechny je na portrétu z roku 1867 pohromadě zachytil v pokojíčku plném hraček Josef Mánes. Štěstěna jim v dětství příliš nakloněna nebyla. V roce 1864 umřela jejich matka, v roce 1872 otec. O poručnictví nad dětmi se postaral rodinný přítel, jinak vlivný moravský politik Egbert Belcredi (1816–1894). Mládence poslal do Kalksburgu u Vídně, aby byli vyučováni v jezuitském Kolegiu Neposkvrněného početí Panny Marie. František Josef II. tam strávil léta 1872–1877, následně studoval práva v Innsbrucku a Praze.

V hlavním městě Království českého se roku 1882 seznámil s Gabrielou (1856–1934), princeznou z orlické větve Schwarzenbergů, pravnučkou císařského polního maršála Karla Filipa II. knížete Schwarzenberga, a po nemnoha měsících se v Praze vzali. Poté se vrátili do Čech pod

Kosířem a František Josef II. se začal zabývat správou svých panství. První závazek šlechtického svazku, tedy zajistit mužského pokračovatele rodu, splnili manželé několikanásobně. Měli spolu pět hochů, kteří se dožili dospělosti: Karla (1883–1958), Egberta (1887–1971), Bedřicha (1888–1968), Františka Arnošta (1890–1943) a Aloise (1892–1917).

V letech jejich narození a dospívání se František Josef II. nacházel na vrcholu svých sil. Dlouhodobě se angažoval v politickém dění. Roku 1892 byl jmenován členem Panské sněmovny, v roce 1907 mu v ní bylo uděleno dědičné členství. Stal se úspěšným chovatelem koní a odborníkem na jezdecký dostihový sport. V Gabrielově dvoře pojmenovaném po jeho ženě, financoval chov polokrevníků. O jeho intelektuálních zájmech svědčí knihy, které sepsal. Týkájí se parků, výtvarného umění a historie zaměřené na šlechtickou tematiku, na vojenství a na dějiny vlastní rodiny. Péče o chlapce a jejich výuku hraběte pohnula rovněž k tomu, že se interestoval o středoškolskou edukaci. Dopracoval to dokonce tak daleko, že se stal autorem oficiálně schválených učebnic vlastivědy.

August Haun – Franz Kalivoda, zámek Čechy pod Kosířem, polovina 19. století, litografie.

Nejvyššího stupně učenosti dosáhl ze synů Františka Josefa II. ten nejstarší, Karel. Zaslíbil se církvi, absolvoval několik vysokých škol a v roce 1912 byl vysvěcen na kněze. Vzdal se možnosti vést svěřenectví rodového majetku a předal jej na bedra svého mladšího bratra Egberta. Ostatní sourozenci se rozhodli zasvětit svůj život vojenskému povolání.

František Josef II. se pustil do řady změn, jimiž zámek přizpůsoboval svému vkusu. V roce 1892 nechal postavit zámeckou kapli v prodlouženém východním křídle, léta ji však vybavoval, a tak její vysvěcení připadlo teprve na rok 1912. Na oltární stěnu dal hrabě pověsit plátno s neobvyklým ikonografickým motivem *Víze sv. Anny*. Tento obraz pocházel původně z Prahy, jeho majitelem byl František Josef Šternberk-Manderscheid, a přes jeho dceru Leopoldinu, provdanou Silva-Tarouca, se dostal někdy po polovině 19. století do Čech pod Kosířem. V kapli visel bez větší pozornosti, nepovšimnut

odbornými kruhy, až do roku 2012, kdy byl připsán přednímu českému baroknímu malíři Petru Brandlovi. Dnes tento skvost patří k nejcenějším sbírkovým předmětům Vlastivědného muzea v Olomouci. Roku 1905 byly na popud hraběte Františka Josefa II. sníženy věže při západním průčelí zámku o převyšující patra, na jejich místě se ocitly malebné mansardové střechy. Následujícího léta nad korunní římsu dvou pohledově nejvíce exponovaných křídel byla osazena terakotová balustráda: u západního křídla korunovaná erbem Silva-Tarouců, u jižního ozdobená čtyřmi ženskými alegorickými figurami. Nového vzhledu se dočkaly i tři z reprezentativních místností jižního křídla, konkrétně v letech 1906–1907 Velký salon, v roce 1910 salon Gabriely a v roce 1914 jídelna s obrazovou galerií předků a příbuzných. Inspiračním zdrojem všech těchto úprav byl barokní sloh, ke kterému František Josef II., veden estetickým a patriotickým cítěním, inklinoval.

Mezníkem v poklidném životě rodiny Silva-Tarouca byla první světová válka a události, které následovaly. Na bojišti ztratil roku 1917 František Josef II. svého nejmladšího syna Aloise. Zaniklo rakousko-uherské státní zřízení a s ním systém hodnot zaručující šlechtě její dosavadní existenci. Krátce poté, co došlo k vyhlášení Československé republiky, byly aristokratické tituly zákonem zrušeny. Po šlechtických latifundiích prahnul stát a snažil se je zabavit. Stárnoucí hrabě František Josef II. postoupil za těchto okolností otěže vedení majorátu svému synu Egbertovi. Ten vsadil na modernizaci rodového velkostatku a investoval do stavby pily, mlýna a elektrárny. Jenže v podnikání nebyl znalý, zadlužil se a rodinu přivedl téměř na mizinu. Na Silva-Taroucovský majetek měl dohlížet úředně dosazený správce, jímž byli spřátelení Belcrediové. Aby rodina vybředla z dluhů, musela v roce 1924 uspořádat aukci svých uměleckých sbírek. Silva-Taroucové se museli

Petr Brandl, *Víze sv. Anny*, 1718, olej na plátně.

rozloučit s několika rodinnými poklady, například s šesti velkými portréty od Josefa Mánesa či s portrétem Karoliny z Liechtensteinu (1768–1831), v našich končinách málo známým, pocházejícím z ruky slavné malířky Élisabeth Vigée-Lebrun, který putoval do ciziny, byl dražen ve světově proslulých aukčních síních v Londýně a v Paříži a prošel několika privátními sbírkami. V roce 2016 byl vystaven v Metropolitním muzeu v New Yorku.

František Josef II. se svou ženou před finanční krizí utekli na schwarzenberská panství, zvláště na zámek v Tochovicích. Domů do Čech pod Kosířem se navrátili roku 1927. Snad aby zapomněl na truchlivý běh událostí, ponořil se hrabě ve stáří do svých koníčků. Psal historické spisy, jež ovšem zůstaly jenom v rukopise. Vytvrval ze slavnosti svůj zámecký park. Svědomitě opatroval to, co zbylo v domácí sbírce umění. Při pořádání rodinného archivu a knihovny se vypracoval na znamenitého historiografa vlastního rodu. Důležitým počinem Františka Josefa II. byla nová rodinná hrobka. Ostatky předků byly nešťastně

roztroušeny na dvou lokalitách v Čechách pod Kosířem: jednak pod kostelem sv. Jana Křtitele, v kryptě, jež ze sanitárních důvodů nevyhovovala, jednak na obecním hřbitově. Už za Velké války uvažoval hrabě o novém místě posledního odpočinku svého rodu. K uskutečnění záměru ale čas dozrál až ve dvacátých letech. Vysvěcení se konalo v roce 1927 po strastiplných tahanicích s úřady. Jak plynula léta, klesaly i nároky na okázalejší architektonické řešení. Ve finále tudíž hrobka – ve skutečnosti prosté betonové hroby, seskupené do dvou bloků, překryté cementovými deskami, ochráněné plotem a symbolicky doplněné o letitý kamenný kříž – byla odrazem neblahé situace rodu.

Roku 1932 František Josef II. slavil se svou chotí Gabrielou zlatou svatbu. Při této příležitosti byla pořízena upomínková fotografie, na níž je zřejmě naposledy pospolu zachycena na zahradním schodišti před zámkem celá rodina. U paty schodiště trůnili naproti sobě František Josef II. a Gabriela v hermelínovém plášti, o řadu výše pózovali synové. Při pohledu zleva doprava byl prvním František Arnošt, jenž se

nikdy neoženil a pomáhal doma se správou zámku. Vedle něj stál Bedřich, který si našel manželku v Maďarsku, kam se nastálo odstěhoval. Dalším byl Karel. Ten po rozpadu monarchie odjel do Říma, kde byl zaměstnán ve vatikánské bibliotéce; od roku 1926 se pyšnil postem profesora středověkých dějin na jezuitské univerzitě. Egbert se po nezdářeném podnikání přestěhoval se svou ženou Eleonorou Hoyos (1894–1993) do severozápadních Čech a žili na zámku v Lužici u Kadaně.

Zastavme se ještě na moment u hraběte Františka Josefa II. a jeho vztahu ke krajinářské tvorbě. Podobně jako v případě jeho děda a otce, byl i jemu zámecký park srdeční záležitostí. Své předky nakonec hloubkou zájmu předstihнул. O parky se dle svých slov intenzivně zajímal od devíti let. Navštívil jich značné množství v Evropě i mimo ni. K tématu se vyjadřoval coby teoretik i knižně. V roce 1894 vydal ve Vídni útlou knížku s názvem *Park*, pro pochopení jeho pojetí krajinářského přístupu je ovšem stěžejní obšírná studie *Příspěvek k technice krajinářství* z roku 1920. Zamýšlel ji jako příručku pro ty, jež stojí před úkolem pečovat o vlastní anglický park. Vycházel přitom ze svých zkušeností. Sumu vědomostí shromážděnou generacemi krajinářů před ním prokládal v tomto oboru dosti neotřelými nápady. Jeho heslo znělo: „*Málo stromů znamená pro park: krásné stromy!*“ V praxi se jednalo o cílenou redukci dřevního sortimentu a šikovné sázení soliterních stromů tak, aby měly dostatek světla a zároveň v celkové kompozici mezi sebou vytvářely tolik kýžené perspektivní průhledy.

František Josef II. zesnul roku 1936. Žádnému z jeho potomků už nebylo umožněno v takové míře rozvíjet dědictví po předcích, žádný z nich zde po sobě nezanechal tak výraznou stopu. V tomto smyslu skončila

více než půldruhého století dlouhá historie Silva-Tarouců v regionu. Na zámku potom přebýval syn František Arnošt. Hlásil se k české národnosti. Není se tedy čemu divit, když byla v roce 1942 na zámek nacisty uvalena vnucená správa.

Po druhé světové válce a především po nástupu komunistického režimu na politickou scénu se zámek v Čechách pod Kosířem nevyhnul smutnému údělu, jaký postihнул i mnohá jiná aristokratická sídla. Hned v roce 1945 československý stát zámek vyvlastnil. Mobilizoval tu většinou setrval do roku 1948, kdy byl vytržen a předán do správy památkového ústavu a institucí muzejního či galerijního charakteru. Budova byla určena pro školské potřeby. Od roku 1949 zde probíhal státní kurs pro přípravu pracujících na vysoké školy, po jeho zrušení tu od roku 1953 sídlila internátní zvláštní škola. Její provoz si vyžádal nespočet ryze účelových adaptací, které objekt po památkové stránce dost znehodnotily. Zámecké interiéry byly zabaveny veškerých stop po původních majitelích a vyprchal z nich někdejší vytříbený duch. Platilo to až na jednu výjimku – Pamětní síň Josefa Mánesa.

První pokusy o to, aby byl zámek v Čechách pod Kosířem spojen se jménem Josefa Mánesa, spadají do doby československé republiky. Ve dvacátých a třicátých letech usilovali prostějovští ctitelé výtvarného umění sdružující se ve spolku Beseda a v Klubu přátel umění o osazení pamětní desky tohoto malíře na zámku. Hrabě František Josef II. Silva-Tarouca pro ni vybral místo historicky opodstatněné – ve výši oken horního poschodí na severní straně zámku, kde Mánes za svých návštěv bydlíval – , leč poněkud zastrčené a málo důstojné, což se mu zamlouvalo. Dne 29. května 1932 se konalo před zraky pěti tisíc přihlížejících slavnostní odhalení desky. Čtyři-

asedmdesátiletý šlechtic se tohoto svátečního aktu nezúčastnil. K Mánesovi nikdy nepřilnul a zdá se, že jeho tvorbu na rozdíl od svých rodičů neuznával. Malířova díla nicméně využíval jako výnosný obchodní artikl a prodával je. Jak by se asi tvářil, kdyby věděl, že Mánesovo jméno bude po druhé světové válce skloňováno v Čechách pod Kosířem na každém kroku?

V roce 1945 byla pamětní deska přenesena na západní průčelí. Snahy o Mánesovo zvěčnění v Čechách pod Kosířem zesílily. Datují se od roku 1946, trvalo však přes deset let, než bylo úsilí zejména prostějovských kulturních pracovníků korunováno úspěchem. Dne 14. července 1957 se veřejnosti v dřívějším Velkém sále jižního křídla zámku otevřela Pamětní síň Josefa Mánesa. Libreto k této stále expozici zpracoval bývalý ředitel prostějovského muzea a archiv, čelný mánesovský badatel Jan Kühndel (1889–1970). Řešil přitom nesnadné zadání, poněvadž muzeum v Prostějově coby zřizovatel nevlastnilo ani

jeden větší Mánesův originál. Musel si vystačit s drobnými pracemi, kresbami a litografiemi pocházejícími ze zámeckého archivu (v té době deponovaného v muzeu), jež byly doplněny zápůjčkami a akvizicemi z nejrůznějších koutů československa. V síni tak byla instalována díla, která sem patřila, ale i díla, jež neměla se zámek příliš co dočinění – například soubor olejů na plátně od malíře Karla Wülbse (1807–1876) rozvádějící ve velkém formátu Mánesův cyklus *Život na panském sídle* (1856) měl svůj původ na zámku Valeč na Karlovarsku. Výtvarně a architektonické řešení expozice navrhl funkcionalistický architekt Bohuslav Fuchs (1895–1972). V této podobě síň vydržela do devadesátých let 20. století, kdy byla rozšířena o jednu místnost a reinstalována. Poznamenejme ještě, že v roce 1995 se západnímu průčelí zámku navrátil jeho vzhled z poloviny 19. století. Zmizely mansardové střechy věží a balustrová atika mezi nimi, bylo znovuoobnoveno jejich nejvyšší patro.

Zlatá svatba hraběte Františka Josefa II. Silva-Tarouca a jeho manželky Gabriely, 1932.

Ložnice hraběnky Gabriely, 2016.

Gabrielin salon, 2016.

Zámecká knihovna, 2016.

Současnost a budoucnost zámekového areálu

Roku 2008 získal zámekový areál v Čechách pod Kosířem do svého vlastnictví Olomoucký kraj, který jej předal do správy Vlastivědnému muzeu v Olomouci. Internátní škola, která zde sídlila řadu let, byla přestěhována do blízkého Prostějova a vzhledem k plánované rekonstrukci byla uzavřena i Pamětní síň Josefa Mánesa ve správě prostějovského muzea.

Vlastivědné muzeum v Olomouci zahájilo rozsáhlé rekonstrukční práce a generální opravu zámku v roce 2011, současně začal svou tvář měnit i zámekový park.

V letech 2011 až 2012 bylo opraveno slavnostní schodiště vedoucí do prvního patra jižního křídla zámku a zámeková oranžerie, využívaná od té doby pro pořádání kulturních akcí a svateb. Navazující rekonstrukční práce se zaměřily především na prostor před oranžérií.

Na konci roku 2015 byla ukončena zásadní, třetí etapa rekonstrukce, jejímž výsledkem bylo otevření nových prostor zámku, a to prvního patra jižního a západního křídla, veřejnosti v dubnu následujícího roku.

Zahájení první návštěvnické sezóny se 2. dubna 2016 neslo ve slavnostním duchu. Zámek tehdy přivítal téměř šest tisíc osob, kromě široké veřejnosti se akce zúčastnily také významné osobnosti (nejen) Olomouckého kraje.

Kromě zámku byla veřejnosti zpřístupněna také tzv. Červená věž v jeho sousedství, zrekonstruovaná již v roce 2015. Tato romantická rozhledna se stala z důvodu bezpečnosti návštěvníků součástí trasy komentované prohlídky parku.

Pro první turistickou sezónu zámku byly připraveny tři prohlídkové trasy. Historicky nejhodnotnější prostory zámku

tvoří deset pokojů v prvním patře jižního křídla. Prohlídka této tzv. zámekové trasy nabízí věrný vzhled do chodu zámku na přelomu 19. a 20. století, kdy zde žil František Josef II. Silva-Tarouca se svou ženou Gabrielou, pocházející z orlické větve rodu Schwarzenbergů, a pěti syny.

Zámeková expozice je z velké části vybavena původním mobiliářem, který byl po druhé světové válce znárodněn na základě tzv. Benešových dekretů. Nábytek a obrazy z velké většiny skončily buď v depozitářích Národního památkového ústavu na zámku Lysice, nebo v prostějovském muzeu, odkud se značnou část podařilo zapůjčit zpět do Čech pod Kosířem. Knihovna byla vrácena z Národního muzea. Část nejcennějších obrazů, hlavně originálů od Josefa Mánesa, se na zámek vrátila z Národní galerie v Praze nebo z Moravské galerie v Brně.

Díky těmto zápůjčkám je v zámekové expozici k vidění největší sbírka obrazů Josefa Mánesa, která je v České republice prezentována veřejnosti. Obrazy jsou vhodným způsobem zakomponovány přímo do historických interiérů, jak to bylo zamýšleno

samotným umělcem i jeho šlechtickými mecenáši. Pokoje jsou dále doplněny předměty ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci a faksimiliemi archiválií, které vkusným způsobem doplňují vybavení a dodávají prostorům na autenticitě.

Archivní materiály, pocházející především z Moravského zemského archivu v Brně, kde je uložen rozsáhlý rodinný archiv Silva-Tarouců, byly také neocenitelnou inspirací a zdrojem informací při vybavování zrekonstruovaných interiérů. Vycházelo se nejen z fotografického a obrazového materiálu, ale také z deníkových zápisů Františka Josefa II. Silva-Taroucy, který rodinný archiv uspořádal, a jeho skicářů, do nichž si přeskřítl značnou část zámekových portrétů a doplnil je o základní životopisné údaje zobrazených osob.

Vhodné využití archiválií lze doložit hned na první místnosti návštěvnického okruhu, pracovní Františka Josefa II. Silva-Taroucy. Návštěvníci zde mají možnost porovnat její současnou podobu s archivní fotografií z počátku 20. století. V pracovní se též nacházejí fotografie hračky a několik listin vážících se

Velký sál, 2016.

Pracovna hraběte Františka Josefa II. Silva-Tarouca, 2016.

k jeho osobě. V tzv. hulánském koutku je pak vystaveno parte jeho nejmladšího syna Aloise, který padl na Bukovině za první světové války. Díky takovému exponátům je návštěvník přímo vtážen do rodinné historie Silva-Tarouců a z prohlídky si odnese mnohem intenzivnější zážitek než při suchém popisu zámeckého inventáře.

Ve druhé místnosti zámeckého okruhu, rodové galerii, je možné se seznámit s nejstarší historií rodu, která se váže se ve formě pověstí až k zakladatelům mytické Alby Longy. Mezi množstvím portrétů vyniká šest velmi zdařilých podobizen členů rodu Silva-Tarouca vyhotovených Josefem Mánesem před tím, než se pusť do realizace jejich portrétů v životní velikosti. Průvodci na těchto obrazech popisují cestu Silva-Tarouců z Portugalska až na zámek Čechy pod Kosířem a jejich seznámení s Mánesem i jeho neméně malířsky nadanou rodinou.

Třetí místnost je dosti specifická svým vybavením i účelem. Je zde instalována podoba zámecké učebny z přelomu 19. a 20. století, kdy na zámku vyrůstalo pět synů Františka Josefa II Silva-Taroucy. Vzdělávali je přímo jejich rodiče, tedy otec František Josef např. v historii

Dětský pokoj vybavený dle obrazu Josefa Mánesa, 2016.

Následující dva pokoje patřily hraběnce Gabriele. V prvním z nich, vyzdobeném díly převážně s náboženskou tematikou, měla svou ložnici, ve druhém dámský salon. V něm návštěvníci zjistí, čím vším se vlastně paní domu mohla zabývat ve volném čase, pokud se zdržovala na zámku. Nachází se zde věrně zrekonstruovaný vyšivací kout, hraběnčin sekretář a sedací souprava, za hraběnčina života využívaná pro časté návštěvy. Místnost opět doplňují archiválie, např. deník jejího manžela, kde je fotografie Gabriely v tomto pokoji nebo listina císařovny Alžběty (známe spíše pod svou přezdívkou Sissi), kterou ustanovuje hraběnku Gabrielu členkou Řádu hvězdového kříže, tedy de facto svou dvorní dámou.

Pracovna hraběte Františka Josefa II. Silva-Tarouca v roce 1903.

Muzeum filmů Zdeňka a Jana Svěrákových, 2016.

Před polovinou 19. století, během rozsáhlé přestavby zámku, bylo vybudováno dominantní schodiště z parku vedoucí přímo do Velkého sálu zámku. Hraběnka Leopoldina, babička Františka Josefa II. Silva-Taroucy, v malíři Josefu Mánesovi rozpoznala nesmírný talent a zadala mu významnou zakázku – vymalovat v životní velikosti význačné členy rakouské linie rodu Silva-Tarouca a těmito díly vyzdobit zdi Velkého sálu. V rodové galerii se nachází šest skic, avšak ve Velkém sále jsou pouze čtyři z nich převedeny do životní velikosti.

Z původně kompletní kolekce chybí portrét Emanuela Telleze Silva-Taroucy, zakladatele rakouské linie rodu a kupce zámku, a jeho choti Amabilie. Dnes jsou oba obrazy instalovány na zámku v Náměšti na Hané. Příčinou rozdělení této kolekce portrétů bylo nešťastné hospodaření syna Františka Josefa II. a správcem rodového majetku po první světové válce, hraběte Egberta. Po pozemkové reformě v nově vzniklém Československu chtěl oživit hospodářství vybudováním malého průmyslového podniku sestávajícího z mlýna, pily a elektrárny. Počínal si při tom však tak neobratně, že vytvořil dluh dosahující k deseti a půl milionům korun. Nějakou dobu hrozilo, že Silva-Taroucové přijdou doslova o všechno. Avšak díky obětavé pomoci rodinného přítele hraběte Belcrediho se jejich situace stabilizovala. Všechny tyto obrazy byly prodány během

vnucené dražby na počátku roku 1924. Čtyři zakoupila dnešní Moravská galerie v Brně, dva průmyslník Ottahal, kterému zámek v Náměšti patřil.

V následující místnosti, zámecké knihovně, byla během restaurátorských sond objevena nádherná výmalba. V kombinaci se zachovalou původní podlahou, dřevěným obložením okolo oken, bohatou obrazovou výzdobou a v neposlední řadě dochovaným souborem starých knih a rukopisů se jedná o jednu z nejkrásnějších místností zámku. Bohužel nechybělo mnoho a žádné knihy se nemusely do dnešních dnů zachovat. Krátce po druhé světové válce byl na zámku umístěn Státní kurz pro přípravu pracujících na vysoké školy. Ředitel této instituce si dle dochované korespondence stěžoval, že knihovna zabírá místo, „v němž se vychovávají kadry nové socialistické inteligence“, a ať si ji úřady odvezou nebo že ji spálí. Knihy naštěstí převezeny byly, avšak knihovna samotná byla skutečně zničena.

Po knihovně následuje pánský salónek, kde se primárně hovoří o životě Josefa Mánesa ve vztahu k zámeckému panstvu. V pokoji se nacházejí dvě malířovy podobizny ze skicářů šlechtických dam, kterým byl Mánes, dle jejich vlastních slov, příjemným společníkem a rádcem. Samotná hraběnka Gizela, velká Mánesova přítelkyně, společně se sestrou Anežkou a sestřenicí

zvanou Jetty mají v pánském pokoji své drobné podobizny.

Poslední místností zámeckého okruhu je lovecký salónek, který patří snad na každé šlechtické sídlo. Místní panstvo v této zábavě nebylo výjimkou. Naneštěstí po konfiskaci zámku po druhé světové válce byly všechny lovecké trofeje odvezeny na zemědělskou univerzitu v Brně, kde zmizely beze stopy.

Druhou, moderně pojatou návštěvníckou trasou je Muzeum filmů Zdeňka a Jana Svěrákových. Nachází se v pěti zrekonstruovaných místnostech na severozápadním nároží prvního patra zámku. Jak název napovídá, prezentuje se zde společná tvorba otce Zdeňka, uznávaného scenáristy (ale též herce, dramatika a spisovatele), a syna Jana – proslulého režiséra. Jedná se hlavně o jejich společné filmy *Obecná škola*, *Kolja*, *Vratné lahve*, *Kuky se vrací*, *Tři bratři* a *Tmavomodrý svět*. Od roku 2017 je expozice doplněna o nejnovější úspěšný film této autorské dvojice *Po strništi bos*. Díla jsou zde zastoupena fotografiemi z natáčení, ukázkami z filmů (trailery), rekvizitami, scénáři apod., takže se zde nachází např. vlk z pohádky *Tři bratři* nebo replika Messerschmidtu Bf 109, která si zahrála ve filmu *Tmavomodrý svět*. Exponáty pocházejí převážně

Vlk z pohádky Tři bratři, Muzeum filmů Zdeňka a Jana Svěrákových, 2016.

ně ze soukromé sbírky rodiny Svěrákových.

Další prezentovanou návštěvníckou trasou je komentovaná prohlídka zámeckého parku. Procházku po parku je sice možno absolvovat i samostatně a zcela zdarma, avšak z informačních tabulí se návštěvník dozví jen minimum o jeho zajímavostech, ať už historických či botanických. Navíc může s průvodcem navštívit romantické stavby v parku – tzv. Červenou věž nebo Mánesův altán, kde byla koncem září 2018 slavnostně otevřena expozice Mánesových kreseb a grafik, zaměřená na jeho folklórní tvorbu.

K prohlídkovým okruhům přibyla v roce 2017 nově expozice Historická jízdní kola ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci, zahrnující čtrnáct strojů od nejstarších „draisin“ z počátku 19. století až po „bezpečné dámské kolo“ z 20. let 20. století.

Vedle samotného zámku byla na začátku první návštěvnícké sezóny otevřena nová kavárna v již dříve zrekonstruované zámecké oranžérii, která je od roku 2018 přesunuta do přízemí jižní-

ho křídla zámku se zahrádkou na nádvoří.

Zámecký areál se stal také vyhledávaným místem pro pořádání svateb a společenských akcí.

Vedle nově zpřístupněných prohlídkových okruhů a již tradičních akcí konaných v zámeckém parku, připravuje Vlastivědné muzeum v Olomouci pro každou zámeckou sezonu v Čechách pod Kosířem řadu open-air divadelních představení a koncertů. V červnu 2016 to byl koncert kapely Buty, na němž si jako host zaspíval Zdeňek Svěrák.

Nově otevřené expozice a akce v parku během první sezóny zhlédlo více jak 40 000 návštěvníků. Zámek hostil také množství významných osobností politického a kulturního života. Během své premiérové sezóny zámek v návštěvnosti překonal všechny předchozí odhady i srovnatelná turistická lákadla v okolí a jeho expozice věnovaná rodině hraběte Františka Josefa II. Silva-Taroucy získala i ocenění v národní soutěži *Gloria musaealis*.

Během druhé návštěvnícké sezóny návštěvnost ještě neby-

vale vzrostla, zámek Čechy pod Kosířem se tak vyvíjel mezi nejnavštěvovanější památky Olomouckého kraje.

Následně v nabídce zámku přibývaly edukační programy, které si získaly velkou oblibu hlavně u mateřských a základních škol nejen z okolí. Programy byly rozděleny dle nabízených prohlídkových okruhů, věku návštěvníků i jejich potenciálních zájmů. Největší oblibenost si získaly prohlídky zámku s princeznou, program Svěrákovy scénářistky nebo procházky po parku s lesní vílou pro nejmenší.

Vedle edukačních programů se velmi oblíbenými staly kostymované večerní prohlídky. Především ty strašidelné na Dušičky, kdy zámek plně vyprodal svou kapacitu a scénář prohlídek i samotné výkony herců se setkaly s nadšeným přijetím.

Mimořádného úspěchu dosáhlo Velké setkání Hanáků. Při této příležitosti byla otevřena nová expozice v tzv. Mánesově altánu, která je zaměřena na část Mánesovy tvorby inspirované moravským folklórem – kresby Hanáků a Hanaček v krojích.

V rámci Kulturního léta v Če-

chách pod Kosířem vystoupily například kapely Olympic, Čechomor, Lenka Filipová a mnoho dalších. V parku se pak pořádá například Josefko (ve spolupráci s Muzeem kočárů), setkání Hanáků (s obcí Čechy pod Kosířem), mistrovství v lukostřelbě, psí závody a mnoho dalších akcí.

Rozsáhlé rekonstrukční práce na obnově zámku a parku pokračují i v současnosti. Před dokončením je rozsáhlá rekonstrukce střechy zámku a po opravě byl otevřen původní vjezd do zámeckého parku blízko nově zřízeného parkoviště.

V následujících letech by mělo postupně dojít k rozsáhlé revitalizaci zámeckých rybníků a následně úpravě parku. Budo-va zámku dostane novou fasádu, bude obnoven dvorní trakt zámku. Vnitřní prostory zámku budou v následujících čtyřech letech rekonstruovány a následně vybaveny novým mobiliářem. V přízemí se rozšíří prostory pro depozitáře zámku a Vlastivědného muzea v Olomouci, v prvním nadzemním podlaží bude rozšířena prohlídková trasa pro návštěvníky zámku se zaměřením

Pohled do expozice Historická jízdní kola ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci, 2017.

na dětského návštěvníka.

Rovněž se bude výrazně rozšiřovat nabídka Kulturního léta v zámeckém parku.

Tyto záměry budou velmi finančně nákladné a vyžádají si rovněž náročnou projektovou a odbornou přípravu ze strany provozovatele, tedy Vlastivědného muzea v Olomouci, a především zřizovatele, tedy Olomouckého kraje.

Koncert skupiny Čechomor v zámeckém parku, 2017.

Informace pro návštěvníky

ZÁMEK ČECHY POD KOSÍŘEM
Mánesova 1 | 798 58 Čechy pod Kosířem
informace, rezervace prohlídek:
rezervacecpk@seznam.cz
mob.: 773 784 110 (út–ne 9:00–16:30)
web: www.zamekcechy.cz | www.vmo.cz
facebook: www.facebook.com/zamekcechypodkosirem

Správce zámeckého areálu:

Vlastivědné muzeum v Olomouci
nám. Republiky 5, 771 73 Olomouc

Otevírací doba:

Zámek: duben, říjen: 9:00–16:00 (víkendy a státní svátky)
květen–září: 9:00–17:00 (úterý–neděle, státní svátky)
(poslední prohlídka 1 hodinu před koncem otevírací doby)

Park: celoročně 6:00–22:00

Červená věž je součástí komentované prohlídky parku.

Mimo otevírací dobu je prohlídka možná po dohodě se správou zámku.

Představení Divelí válka v podání Prozatímního divadla F. R. Čecha v zámeckém parku, 2017.

Koncert české rockové legendy, skupiny Olympic, 2018.

Koncert skupiny Buty s hostem Zdeňkem Svěrákem, 2016.

Hrad Helfštýn

Stručná historie hradu Helfštýn

Na posledním výběžku Maleníku v místech, kde se Moravská brána nedaleko města Lipníka nad Bečvou nejvíce zužuje, se mezi Hostýnskými a Oderskými vrchy tyčí monumentální architektura středověkého hradu.

Místo s výhledem do otevřeného údolí, jímž protéká řeka Bečva a od pravěku jím lidé putovali, aby se vyhnuli překonávání těžkého terénu, přitahovalo naše předky již v mladší době bronzové, kdy na ostrožně vzniklo hradisko. Řada archeologických dokladů svědčí o osídlení kopce dávno před tím, než zde vznikla první kamenná stavba.

První hrad zde na území pánů z Drahotuš s největší pravděpodobností vystavěl slezský šlechtic Helfried z Linavy. Většina badatelů tak nynější název hradu Helfštýn (často též Helfstein, Helfenstein, Helštejn, Helfštejn ad.) odvozuje od jména zmíněného šlechtice.

Dosud první známý písemný záznam z roku 1349 o Helfriedově hradu je uveden v Moravských olomouckých zemských deskách. Původní hrádek vystavěli na ploše dlouhé přibližně 50 m a široké 30 m. Již tehdy byl

Obraz Helfštýna od neznámého autora z druhé poloviny 19. století, pohled na zříceninu s řekou a obcí Týn nad Bečvou.

Současný pohled na hrad Helfštýn z jihovýchodu od obce Lhota.

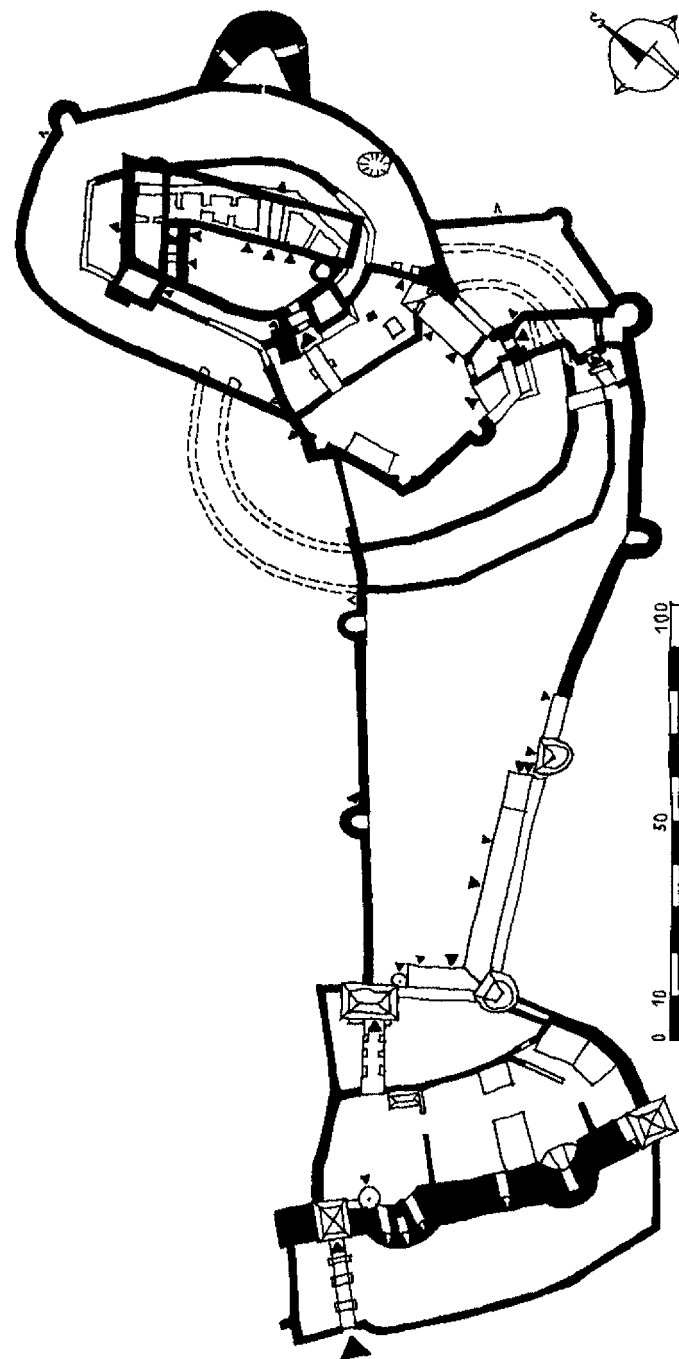

Pěšina stoupající od druhého nádvoří k tzv. Kostkové věži.

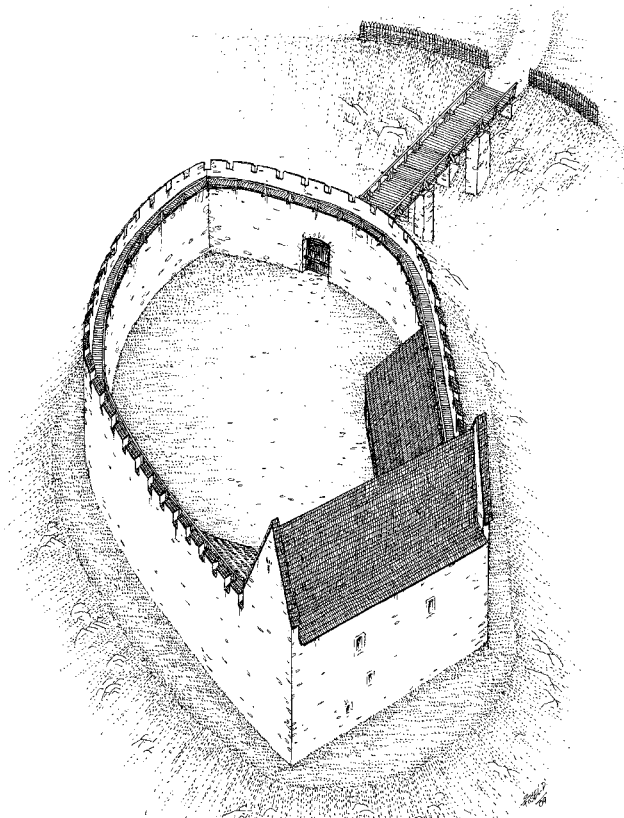
opevněn silnou hradební zdí, doplněnou na jihu mohutnou okrouhlou věží. Prostý hradní palác se nacházel na straně severní. Mimo sklepy měl ještě dvě podlaží. Celý areál hradu stavitelé obehnali širokým parkánem, za nímž byl vyhlouben ochranný příkop. Helfried

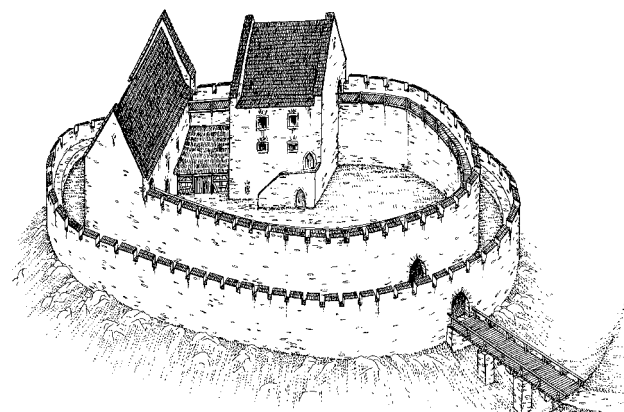
Historická hradní pekárna a kovárna pohledem z vyhlídkové věže.

Půdorys hradu Helfštýn.

Kresebná rekonstrukce hypotetické podoby Helfštýna na počátku 14. století od severovýchodu.

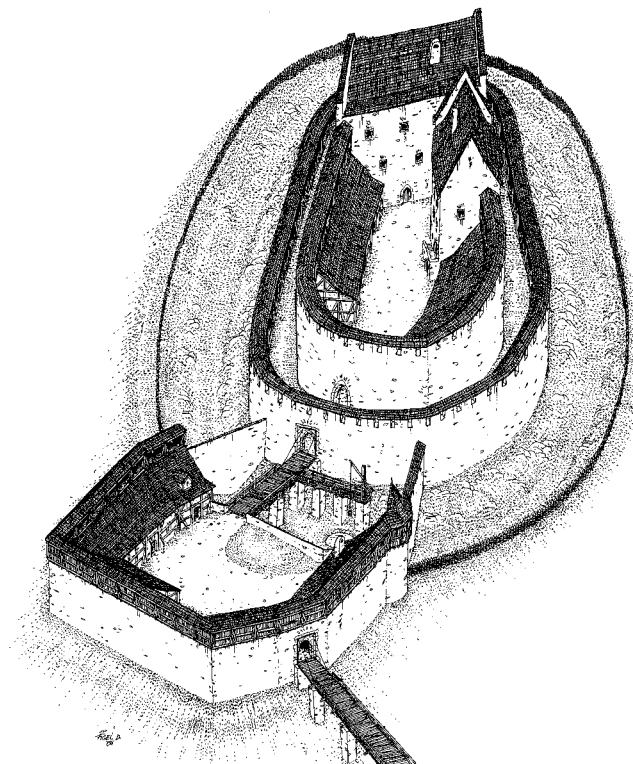
Kresebná rekonstrukce hypotetické podoby Helfštýna v polovině 14. století od západu.

(počestně Friduš) z Linavy se zdá být dodnes spornou osobností. Historikové o něm předpokládali, že nejen uchvátil bezprávně část cizího pozemkového vlastnictví, ale že také zneužíval strategické polohy hradu Helfštýna na významné cestě Moravskou branou k loupežení. Někteří autoři se dokonce domnívají, že proti Fridušovi a jeho hradu Helfštýn zakročil vojenskou mocí král Václav II. roku 1287 za svého tažení na Moravu. Toto svědectví zůstává ve skutečnosti stále pochybné. Friduš z Linavy je v pramenech zmiňován velmi zřídka a zprávy o něm sestávají z pár stručných vět. Nevíme ani, kdy a za jakých okolností o hrad Helfštýn přišel. Zbraslavská kronika připomíná rok 1312 a tažení Jana Lucemburského proti vzbuřencům na Moravě, mezi nimiž figuroval i Friduš. Král tehdy dobyl jeho hrad Račice a Drahaus (Drahuš). O Helfštýnu se však nezmiňuje. Začátkem 14. století se stal vlastníkem Helfštýna Vok z Kravař, příslušník významného moravského panského rodu. Hrad mezitím nabýval na významu a stával se centrem poměrně rozsáhlého panství v Pobechví, k němuž náleželo městečko Lipník založené nejspíš dříve než Helfštýn. V držení Kravařů zůstal Helfštýn několik generací, déle než sto let. Za jejich působení prodělal dalekosáhlé stavební změny.

Se stavebními úpravami se začalo ve větším měřítku již v první polovině 14. století, ale hlavní přestavba hradu na gotickou pevnost se odehrála až na přelomu 14. a 15. století, kdy se stal hrad sídlem pana Lacka z Kravař. Kravařové především zdokonalili opevnění Helfštýna. K jejich zásluhám s největší pravděpodobností patří i vytesání hluboké hradní studny. Dodnes udivuje svými proporcemi. Její jícen má na šířku něco kolem 12 metrů a předpokládá se, že původní hloubka odpovídala

výškovému rozdílu od horní hrany až k úrovni řečiště Bečvy, což by znamenalo, že ji dělníci do skály museli hloubit úctyhodných 150 metrů. Tento fakt snad potvrdí specializovaný průzkum. Aktuálně zůstává studna zavalená sutí a odpadem po ničení hradu v roce 1656. Provizorní opevnění starého parkánu nahradili silnou kamennou zdí se čtyřmi baštami, nad vchodem do vlastního hradu dali postavit hranolovou věž, otevřenou dovnitř, a zabezpečili jej padacím mostem, na jižní straně vybudovali opevněné předhradí a přetali hřeben vrchu příkopem vytesaným do skály, který sloužil i jako zásobárna dešťové vody. Za Lacka z Kravař, který jako první člen rodu na hradě také sídlil, byl o nové podélné křídlo zřejmě rozšířen helfštýnský hradní palác a postavena samostatná hradní kaple. I když naše představy o podobě hradu Helfštýna na začátku 15. století zůstávají závislé jen na hmotných dokladech o jeho stavebním vývoji a jsou značně torzální, jisté je, že Helfštýn patřil před začátkem husitského revolučního hnutí k důležitým hradním pevnostem na Moravě, a to jak svou polohou nad údolím Moravské brány, tak důkladností svého opevnění.

Nejvýznamnější postavou z majitelů rodu pánů z Kravař byl zmíněný Lack. Získal si vysoký politický respekt a pozice. Na začátku 15. století zastával nejvyšší zemské úřady v Čechách i na Moravě, kde byl od roku 1411 zemským hejtnanem. Lack z Kravař patřil k aktivním stoupencům reformního hnutí a k horlivým ochráncům Jana Husa. Roku 1410 se přidal k iniciátorům stížného listu papežské kurii proti omezení svobody kázání, které mělo postihnout Betlémskou kapli v Praze i panské kaple na hradech. Roku 1415 spolu s dalšími významnými šlechtici signoval slavný list adresovaný kostnickému koncilu,

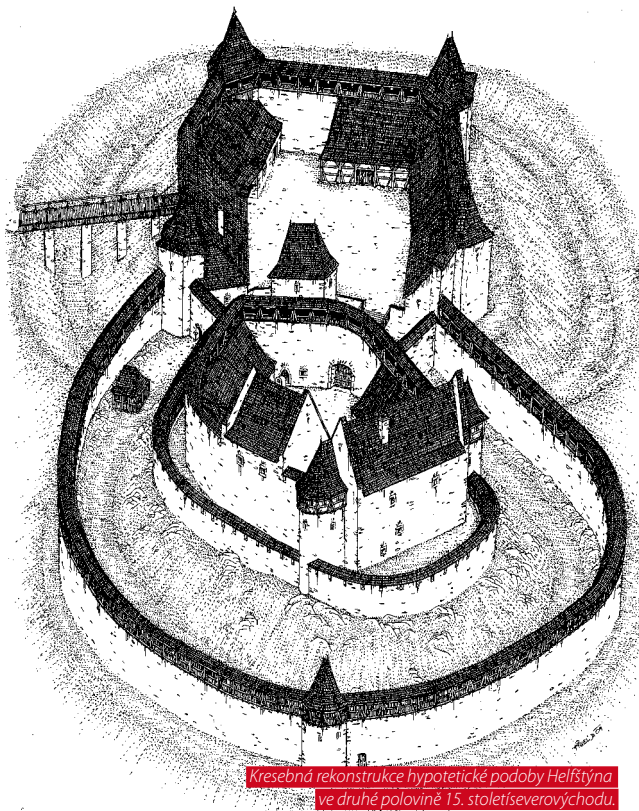

Kresebná rekonstrukce hypotetické podoby Helfštýna v polovině 15. století od jihu.

v němž se protestovalo proti upálení mistra Jana. Lackovy zásluhy o šíření husitské ideologie na Moravě zdůraznil i autor protihusitského veršovaného pamfletu, zachovaného v přepisu Starých letopisů českých. Pokud šlo o Lacka, obvinění z ochrany husitských kněží souviselo zřejmě především s působností kněze Zikmunda z Jistebnice na místě helfštýnského hradního kaplana.

Lack zemřel roku 1416, dříve než revoluce mohla ověřit jeho věrnost husitským ideálům. Přímé mužské potomky po sobě nezanechal a Helfštýn připadl jeho příbuznému Petrovi z Kravař a na Strážnici, kterého zmíněný protihusitský pamflet

obviňoval rovněž jako horlivého podporovatele husitů. Stejně jako v případě Lackově i v případě Petrově mělo toto nenávislné osočování reálný podklad, protože na Petrových panstvích Strážnici a Uherském Ostrohu se husitská ideologie silně rozšířila, a to se vši pravděpodobností za přímé i nepřímé podpory vrchnosti. Na začátku husitského revolučního hnutí stál Petr Strážnický z Kravař na jeho straně a spolu s českou husitskou šlechtou odmítal uznávat vládu krále Zikmunda. Zikmund dal roku 1421 poplenit svou uherskou armádou pod velením Pippa Spana z Ozora Petrovy statky na východní Moravě. Následovala nevyhnutelná kapitulace Petra Strážnického

Kresebná rekonstrukce hypotetické podoby Helštýna ve druhé polovině 15. století severovýchodu.

před králem. Prostředníkem tohoto pro Petra jistě nepřijemného aktu se stal kníže Přemek Opavský. Podmínky, za nichž se směl Petr Strážnický vrátit mezi moravskou šlechtu věrnou Zikmundovi, byly kruté a jako záruku, že budou splněny, musel Petr Strážnický hrad Helštýn postoupit Přemkovi Opavskému do zástavy.

O důmyslně vybudovanou hradní pevnost se až do poloviny 15. století nebojovalo, jako by odpuzovala všechny případné nepřátele svou nedobytností. O jejím strategickém významu nemohlo být pochyb. V rukou Přemka Opavského se stal Helštýn jako hrad střežící hlavní cestu do Slezska ještě o to

důležitější a zřejmě proto nebyl Petrovi Strážnickému vrácen, ani když se zdálo jeho usmíření s králem Zikmundem dokonané. Pomyslnou korunovací vzájemného příměří se roku 1422 stalo jmenování Petra z Kravař moravským zemským hejtmánem. Když však Petr roku 1425 od Zikmunda znovu odpadl a vrátil se na husitskou stranu, nemohl pochopitelně s vrácením Helštýna počítat. O hrad se ani v dalších revolučních letech nesváděly žádné bitvy a o jeho osudu v té době máme pouze kusé informace. Někdy od roku 1434 na něm sídlil Jan z Mesenpecku, o němž můžeme jen předpokládat, že se hradu zmocnil z titulu vzdáleného příbuzného Kravařů. Skutečná

vlastnická práva pánů z Kravař však zůstávala v platnosti, a proto jim byl Helštýn landfrýdní smlouvou, uzavřenou roku 1440 ve Valašském Meziříčí, vrácen. Petr Strážnický mezitím roku 1434 zemřel, a tak se posledním z Kravařů na Helštýně stal jeho syn Jiří z Kravař. Ten v roce 1447 prodal hrad Helštýn společně s městem Lipníkem, 27 vesnicemi a čtyřmi díly dalších vsí panu Vokovi ze Sovince.

Velkolepé plány Voka ze Sovince uvažovaly o propojení panství v okolí Helštýna a vytvoření rozsáhlé enklávy v celém Pobečví. Ambiciózní myšlenku se mu však nepodařilo uskutečnit především kvůli finanční neúnosnosti celého plánu. Hrad a panství od něj pak v roce 1467 za účtyhodnou sumu 30 000 zlatých uherských dukátů odkoupil Albrecht Kostka z Postupic za svědectví Jana a Zdeňka z Postupic a Jiříka z Landštejna. Kostkové se za husitské revoluce a potom zejména v poděbradské epoše vyšvihli majetkem a politickým vlivem mezi nejvýznamnější šlechtické rodiny. V době odkupu Helštýna stáli neochvějně na straně krále Jiřího z Poděbrad.

Necelý rok na to registrujeme první významný pokus o získání hradu vojenskou silou. Uherský král Matyáš se pokusil při svém tažení na Moravu roku 1468 dobýt Helštýn jako opěrný bod poděbradské strany. Při obléhání byl hrad poškozen, nedochovala se však žádná zmínka o tom, že se Uhrům podařilo Helštýn obsadit. Zdeněk Kostka padl roku 1468 v boji proti Uhrům na severní Moravě. Nedlouho nato začal Albrecht Kostka kolísat ve věrnosti králi Jiřímu. Nakonec přešel na stranu Matyášovu a stal se jeho důvěrníkem. V této významné pozici již vlastnil Helštýn sám, a vzhledem k tomu, že od Ctibora Tovačovského z Cimburka získal i panství přerovské a hranické, zřejmě pomýšlel na vybudování většího komplexu statků na Moravě

pod Matyášovou ochranou. Ani tento záměr se však neuskutečnil. Politické vztahy k uherskému královskému dvoru nakonec přivedly Albrechta Kostku k tomu, že své statky v Pobečví prodal Vilémovi z Pernštejna. Nejprve roku 1474 Helštýn, pár měsíců na to také Přerov a Hranice. Pro Helštýn nastala nová epocha prosperity, v jejímž průběhu byly budovy hradního jádra dalekosáhle přestavěny a jeho celková zástavba se rozrostla téměř dvojnásobně.

Zadlužené panství koupil Vilém z Pernštejna, aby na střední Moravě vytvořil rozsáhlé domínium (Helštýn, Hranice, Přerov, Plumlov, Prostějov, Drahotuše, Tovačov, Veselíčko, Buk), jehož se Helštýn stal centrem. Do zemských desek mu bylo panství zapsáno s pětiletým prodloužením roku 1480. Vilém zde často pobýval. Začal také užívat predikát, který neopustil až do konce života. O tom, jak měl Helštýn v oblíbě, svědčí

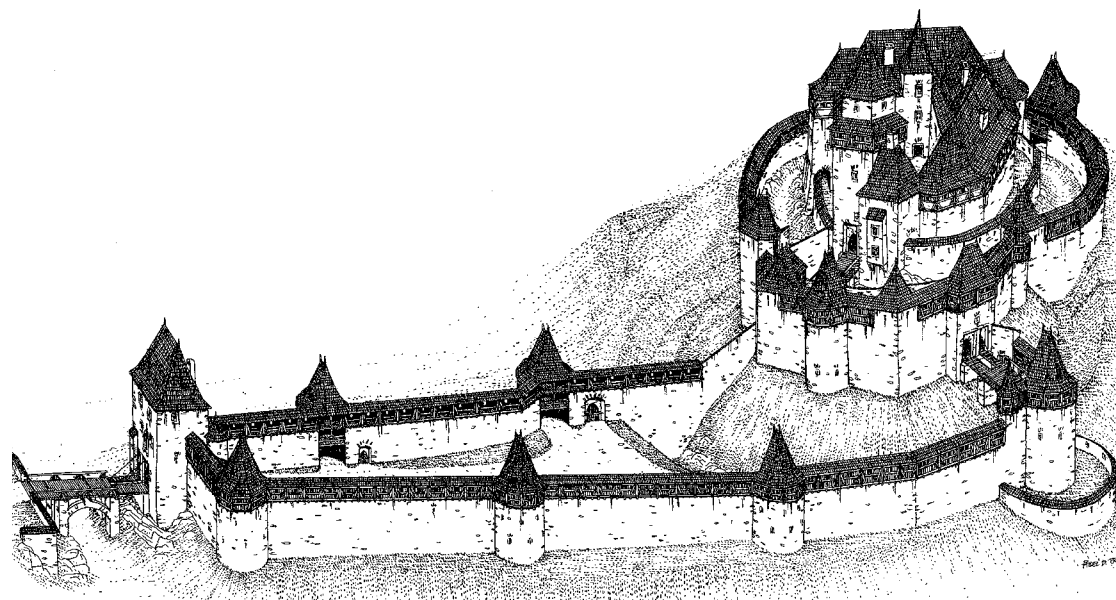

Letecký pohled na rozvinutou architekturu Helštýna od jihovýchodu.

podle historiků to, že ve svých listinách užíval „na našem zvláště milém Helštýně.“

Od 90. let 15. století, když pomínula válečná hrozba, přestal na Helštýn dojíždět. Zřejmě již předtím však dovršil velkou přestavbu s rozšířením o nynější druhé nádvoří s příkopy, přes které vedly padací mosty. Zasadil se o stavbu fortifikací

s baštami a silnou obrannou hradbou, o obehnání celého kopce zdí, jež jej spojila se vsí v podhradí, přestavbu hradních bran atp. Vilém nechal přistavět tři brány, první a druhé nádvoří s hradbami a několikapodlažními baštami se systémem klíčových a šterbinových střílen pro flankovací palbu. Tím se opevněná část hradu posunula na západ, což přispělo ke kvalitě

Kresebná rekonstrukce hypotetické podoby Helštýna po stavební expanzi v roce 1480 od jihovýchodu.

Záběr souboje z Festivalu vojenské historie.

obran. Důmyslnost systému nejvíce prověřily bitvy 17. století. Ani významný pokrok v obléhací technice a dělostřelbě však promyšlené fortifikace Viléma z Pernštejna nepřekonal. Progresivní obranné stavby a hospodářská stavení situovaná na druhém nádvoří vznikly do roku 1480, kdy nechal Vilém osadit do průčelí předsunuté hranolové věže reliéfní nápisovou desku s vyobrazením rodové pověsti pánů z Pernštejna. Středověcí kameníci vsadili do gotické archivolty s vrcholovou římsou trojici profilovaných bloků pískovce. Horní z nich zdobí heraldický motiv se zubří hlavou ve štítu. Střední blok zachycuje tu část pověsti, kdy bájný Věňava zkroutil divokého zuba tím, že mu nozdrami protáhl houžev spletenou z lýka. Do nejnižší části je vytesán majuskulní nápis s datací 1480 i zmíněným predikátem z Pernštejna a na Helfenštajně.

K vojenským účelům se Helfštýn rozrůstal nejspíše ještě na začátku 16. století. Tlak na vojenské využití potlačoval ostatní aspekty architektury. Především bylo nutné rozšířit hradní areál natolik, aby v něm bylo možno umístit strategické hospodářské objekty a získat prostor pro shromáždění velkého počtu vojska v časech válečných. Stejně tak se musel systém opevnění uzpůsobit, aby mohl účinně odolávat dělostřelectvu obléhatelů, zároveň aby umožňoval využít vlastní dělostřelbu. Současně s budováním propracované

s konečnou platností protáhlý tvar. Z jeho obvodu výrazně vyčníval dokonalý opevňovací systém potlačující všechny ostatní architektonické články.

Někteří badatelé připomínají, že za Viléma držení Helfštýna vykonávali kamenické práce zedníci v rámci poddanských povinností a zhotovovali ve velkém množství typizované kamenické články do zásoby, aby zefektivnili a zlevnili výrobu. Takové prvky se pak v nezměněné podobě používaly desítky let, a proto se na pernstějnských stavbách dlouhou dobu neměnila forma.

Za Viléma z Pernštejna se stalo helfštýnské panství součástí největšího šlechtického majetku na Moravě a v Čechách. Vilém († 1521) panství přenechal

Plastický přepis pernstějnské nápisové desky v průčelí předsunuté hranolové věže, originál datovaný 1480 je prezentován v expozici archeologie na Helfštýně.

Pohled z předsunuté hranolové věže na opevnění druhého nádvoří s tzv. husitskou věží a palácem v pozadí.

synu Janovi, zvanému Bohatý, nejvyššímu komořímu a moravskému hejtmanovi. Při dělení majetku mezi Jana a jeho bratra Vojtěcha roku 1507 si Vojtěch, jakožto mladší syn mohl vybrat, která část majetku mu připadne. Zvolil statky české, Janovi zůstaly statky moravské. Na Helfštýně zřejmě nikdy nesídlil. Předpokládáme, že navázal na otcovu činnost a posílil opevnění hradu po vnějším obvodu, kde nechal zbudovat systém dřevohlinitých valů a rondelů. Fortifikaci Helfštýna dovršil stavbou dělostřelecké bariéry tzv. Šíroké zdi se dvěma věžemi, dvěma baštami a šesti kasematními střelnami.

Po Janově smrti († 1548) přebírají panství s hradem synové Jaroslav, Vojtěch a Vratislav. Stejně jako jejich otec však mladší Pernštejnové investovali mimořádné finanční obnosy do rodové reprezentace a přepínali výši úvěru do neúnosných mezí. Nedlouho po Janově smrti museli řešit ohroženou stabilitu rodových statků postupným rozprodáváním majetku. Rod,

kteří přivedl Helfštýn k vrcholu slávy a hospodářské prosperity, tak pod hrozbou vlastního ohrožení prodal v roce 1554 hrad šlechtici Půtovi z Ludanic a na Rokytnici. Společně s městem Lipníkem a 24 okolními vesnicemi za něj Janovi z Pernštejna zaplatil 30 000 kop grošů českých. Od roku 1559 držel Helfštýn po Půtově smrti jeho syn Václav z Ludanic, někdejší moravský zemský hejtman. Éra rodu Ludaniců na Helfštýně však trvala krátce. Václav z Ludanic zemřel ve Vídni roku 1571. Jedinou dědičkou rozsáhlého majetku se stala pětiletá Václavova dcera Kateřina z Ludanic (* 1565). Její poručník Zachariáš z Hradce ji s vidinou snadného zisku nechal jako sedmiletou prohlásit za plnoletou a majetek začal „spravovat po svém.“

Čtrnáctiletou Kateřinu z Ludanic pojal v roce 1580 za choť významný jihočeský šlechtic (v té době již čtyřicetiletý) Petr Vok z Rožmberka. Petr Vok správu panství přenechal svým úředníkům, přesto s Kateřinou na

Helfštýn v letních měsících zajižděli. Pragmatickým vysvětlením dlouhých cest byla nutná kontrola majetku a pravidelné zápisy do zemských desek v Olomouci.

Největšími stavebními změnami prošel za doby panování Petra Voka helfštýnský palác. Předpokládá se, že to byl právě Vok, kdo se zasadil o vrcholně renesanční úpravu tohoto rozsáhlého objektu. Nynější torzální stav stále nese některé drobné prvky štukatur plně korespondující s díly v Českém Krumlově či na zámku Kratochvíle, na nichž pro Rožmberky tvořil Baldassare Maggi.

Po řadě špatných zkušeností s nesnadným hospodařením na dálku se však Petr Vok rozhodl Helfštýn prodát. To už dluhy na panství dostoupily výše 80 000 zlatých a velký výnos se nedal očekávat. Roku 1592 koupil Helfštýnské panství Hynek Bruntálský z Vrba za 110 560 zlatých. Součástí panství byl „zámek Helfenšteynský s příhrádky i šenkhausem“. Vok ponechal Hynkovi

Druhé nádvoří s tzv. husitskou věží v pozadí.

Bruntálskému také vojenskou výzbroj – „střelbu všelijakou, kule, prachy, sanitory, hákovnice a cožkoli na zámku Helfenštejně toho až do postupu jest, také obilí, dobytek a svršky“.

V období turecké hrozby byl hrad opět připravován k obraně i vzhledem k tomu, že Hynek Bruntálský patřil k předním velmožům v zemi a zastával funkci moravského zemského hejtmána. Také za Hynka († 1596) se stavební úpravy týkaly především paláce, který chtěl příležitostně obývat, snad z důvodu jeho relativní blízkosti k Olomouci.

Posledním majitelem hradu a panství z rodu Bruntálských z Vrbna byl od roku 1596 Jiří z Vrbna. Navázal na snahy svého otce a pokračoval v modernizaci helfštýnského paláce. Přestavba objektu mu zabrala přibližně osm let (1597–1605), během kterých nechal celou budovu přepatrovat a osadit podstatně menšími okenními ostěními, jež by zajistili snazší vytápění. O čtyři roky později dokončil také stavbu nového zámku v Lipníku nad Bečvou. Přestavbou Bruntálských dostal Helfštýn svou konečnou podobu, ale ani po jejím dokončení se nezbavil charakteru pevnostní architektury. Pouze budova paláce reprezentovala smysl pro luxus a komfort tehdejší

doby. Se svou sgrafitou zdobenou fasádou, renesančním tvaroslovím a nejmodernějším vybavením interiérů ostře kontrastoval s okolní gotickou stavbou hradní pevnosti.

Jiří Bruntálský se jako evangelík a angažovaný stavovský politik na Moravě roku 1619 aktivně zapojil do stavovského povstání. Stal se jedním ze stavovských direktorů a moravským zemským sudím. Po Bílé hoře musel od vítězné katolické strany v čele s císařem očekávat tvrdý trest. V létě 1621 jej nechali zatknout a uvěznit v Brně na Špilberku. Své věznění zde ale dlouho nepřežil. Mezitím se helfštýnská posádka vzdala skupině Valachů Jana Jiřího Krnovského, vedené Janem Adamem z Víckova. Ti zde pobývali osm měsíců a hrad náležitě vyplnili. Jiří z Vrbna zemřel roku 1622 a Helfštýnský statek (spolu s panstvím Hranice) si od císaře Ferdinanda I. obratem vyprosil jako konfiskát olomoucký biskup František z Ditrichštejna. Darovací listinu panovník datoval 16. dubna 1622. Tatáž listina také dokládá, že Helfštýn přestal být sídlem panství, protože jmenuje „panství Lipník se zámkem Helfenštejnem“.

Do víru válečných událostí se Helfštýn dostal v roce 1626. Hrad marně dobývalo dánské

vojsko generála Mansfelda. Aby bylo na hradě více místa pro císařské vojáky a nemusely pánovat obavy z aktivit špiónů během vyřizování panské agendy, nechal kníže Ditrichštejn přemístit vrchnostenskou kancelář z helfštýnské písařny na třetím nádvoří do zámku v Lipníku. Na hradě pak trvale zůstávala jen malá vojenská posádka.

Válečné události přinesly obyvatelům panství nesmírné škody a kdysi dobře prosperující helfštýnský statek byl roku 1643 označován v usnesení moravského sněmu za zpusťšený. Císařská posádka na Helfštýně zůstala až do konce třicetileté války.

Bylo určitým paradoxem, že jedním z jejich velitelů byl Štěpán Bruntálský z Vrbna, mladší bratr Jiřího z Vrbna, který se přiklonil na katolickou stranu. Právě tento císařský důstojník dokázal Helfštýn ubránit při obléhání švédského vojska, kterému roku 1643 velel generál Torstenson. Helfštýn se Švédům nepodařilo dobýt ani napodruhé roku 1645. Tehdy jej úspěšně bránil velitel císařské posádky Albrecht Kotulínský. Pozdně gotická pevnost se ukázala jako vynikající dílo vojenské obranné techniky i po půldruhé století za změnách podmínek válčení. Po

skončení třicetileté války neprojevovala ditrichštejnská vrchnost zájem o další údržbu a investice do nevýnosného vojenského objektu, ale ani nesouhlasila, aby byl Helfštýn podle návrhu zemské vlády zbořen, protože by mohl v případě nenadálé války posloužit nepříteli. Na pokyn vojenské rady ve Vídni však bylo roku 1656 přikročeno k rozsáhlým demoličním pracím. Ty sice opevnění Helfštýna úplně nezničily, ale vojenští důstojníci z Olomouce podpálili veškeré dřevěné konstrukce, podminovali řadu úseků fortifikací - a co nejhuň, sutí zasypali hradní studnu - jediný zdroj pitné vody na Helfštýně. Tím začala dlouhodobá zkáza hradu.

Pouhých sedm let po zkázonosném řádném dostal hrad kvůli obavám z turecké ofenzivy zpět vojenskou posádku. Znovu pak za Tökölyho povstání v Uhrách roku 1680. Ve vypjatých chvílích nechali velitelé nejkritičtější úseky hradeb alespoň provizorně opravit. Tehdy vzniklo v předpolí hradu jednoduché podhradí opevnění, v němž nacházeli útočiště poddaní z vesnic se svým skromným majetkem. O dalekosáhlejších úpravách hradu v moderní pevnost uvažovaly vládní úřady ještě za pruských válek v polovině 18. století, kdy Helfštýn zařadili do předstunuté pevnostního věnce okolo Olomouce. Nakonec došlo jen k nejnutnějším stavebním úpravám a po sedmileté válce se přestalo s Helfštýnem v systému zemské obrany počítat úplně. Hrad pozvolna pustnul. Jeho zkázu urychlila ve druhé polovině 18. století i některá ditrichštejnská rozhodnutí o možnosti zahájení demoličních prací. Tyto pokusy vyvrcholily roku 1817, kdy byla dělostřeleckou palbou poničena část vnitřního hradu. Konkrétně nejvyšší tzv. Obří věž se údajně kymácela ve větru a působila značně nestabilně, proto pozval majitel dělostřelce, kteří ji měli 60 ranami poslat k zemi. Ani po posledním

výstřelu se však věž ne a ne poroučet. Sesuv nakonec pomohla dokonat až silná bouře.

Situace ve vnímání zříceniny pouze jako omezeného zdroje materiálu se radikálně změnila ve 40. letech 19. století. Značný vliv na to měly především dvě skutečnosti. Severní dráha císaře Ferdinanda byla v roce 1842 dokončena do nedalekého Lipníku nad Bečvou. Cestující, kteří čekali na vypravení dostavníků umožňujících jim postup dále na východ, hledali rozptýlení a výšlap na romanticky působící zříceninu byl jednou ze zajímavých alternativ. O zpříjemnění dostupnosti i samotného pobytu na Helfštýně se začal starat ditrichštejnský správce Atkins, rodilý Angličan, jehož zkušenosti z kolébky romantismu pomohly k položení základů toho, čemu říkáme koncepční využití torzální architektury pro turistický ruch.

Stavební činnost 40. let 19. století umožnila bezpečný průchod jednotlivými nádvořími. Vznikly nové mosty nad hlubokými příkopy. Zázemí pro relaxaci a zábavu poskytovaly opravené věže na široké hradbě, na

niž se dalo vystoupat po nově zřízeném schodišti. Návštěvníkům zde sloužila k občerstvení jídelna a k zábavě kuželna. Časté ztráty a nepříjemné hledání koulí v příkopu však vedly k přemísťování tohoto sportoviště na druhé nádvoří. V roce 1843 spojil hrad s Týnem chodník vyložený z lomového kamene, na druhém nádvoří vyrostl taneční pavilon a tančírna. Stoupající atraktivita hradu přiměla správce koncem 40. let ke zbudování hostince. Pro tyto účely došlo k přestavbě renesančních koníren. Během pěti let, které uplynuly od dotčení Severní dráhy císaře Ferdinanda do Lipníku a jejího propojení s dalším úsekem s nádražím v Hranicích, si na Helfštýn veřejnost našla cestu a stal se na tu dobu navštěvovanou památkou. Ani ne sto let od doby, kdy hrad naposledy sloužil válečným účelům jako předstunutá pevnost Olomouce, se mění v turistickou lokalitu příjemnou pro trávení volného času.

Silná bouře strhla v roce 1857 střechu věže na široké hradbě. Do konce 19. století stavební aktivity mírně utichly. Sídliť tu pouze myslivec v bytě upraveném v prvním patře předstunuté

Historická pohlednice ze sbírek Muzea Komenského v Přerově, dat. 19. června 1907, pohled ze široké hradby na rozvinutou architekturu hradního torza.

Historická pohlednice ze sbírek Muzea Komenského v Přerově, 30. léta 20. století, pohled z I. nádvoří na předsunutou hranolovou věž a z II. nádvoří na stejnou stavbu s budovu bývalé strážnice.

hranolové věže (nad nynější pokladnou ve druhé bráně). Pro usnadnění přístupu do služebního bytu vzniklo obezděné šnekové schodiště sevěřené v rohu mezi věží a strážnicí. Došlo také ke strategickému rozhodnutí o vykopání nové studny na pitnou vodu. Zřízení přístupové cesty v letech 60. a oprava prvního mostu uzavřely romantickou etapu těžící z tajemné atmosféry mnoha pověstmi opředeného hradu. Tehdejší zásahy do architektury bychom dnes označili jako udržovací, maximálně konzervační. Nově vznikající konstrukce také neměly trvalý charakter, převážně šlo o lehké dřevěné stavby se značně omezenou životností. Žádná z nich se na podobě hradu trvale nepodepsala a do současnosti se s výjimkou zbytků zpevněné přístupové cesty a studny nic z aktivit 19. století nedochovalo. Snad poslední úmyslné dílo průčelí předvedli na Helfštýně vojenští stěelci v roce 1866, když si za cíl svého cvičení vybrali pernstejnskou nápisovou desku v průčelí předsunuté hranolové věže.

Období budování vystřídal léta stagnace. Majitelkou lipnického panství byla na přelomu 19. a 20. století Gabriela, provdaná kněžna Hatzfeld-Wildenburg. Za působení kněžny docházelo

spíše k dílčím opravám se zaměřením na rozpadající se koruny okružních hradeb. Po její smrti roku 1909 převzala velkostatek Lipník s hradem Helfštýnem její dcera hraběnka Antoinneta von Althann. Necelé dva roky poté musela hraběnka čelit velmi nepříjemné situaci, která dokonce vyústila ve vleklé soudní spory. V červnu 1911 došlo během cvičení lipenské české reálky za velké účasti veřejnosti ke zřízení části třetího mostu. Neštěstí se dotklo 14 osob, které se do příkopu zřítily společně se shnilou mostní konstrukcí. Tragická událost poukázala na minimální finanční objemy investované do oprav a údržby zříceniny. Možná právě díky ní došlo k výraznému navýšení rozpočtu na péči o Helfštýn z několikaset korun na desítky tisíc korun ročně. Od zřízení mostu do začátku první světové války prošly úpravou koruny obvodových hradeb a sanaci prodělaly nejhroženější konstrukce hradního paláce.

Na tuto snahu navázal až hraběncin syn JUDr. Karel Michael Althann na počátku 30. let 20. století. Pozornost věnoval zejména budově paláce, kde nechal pokrýt klenby v jednotlivých místnostech plechem, případně lepenkou, a následně je zadřevnat, vyvézt suť a vyspravit

záklenky okenních a dveřních otvorů. Althannův konzervační přístup a řešení pouze havarijních úseků zdiva měla na začátku druhé světové války nahradit puristická přestavba v duchu germanizující gotiky. V roce 1939 ji s úmyslem proměnit Helfštýn v reprezentativní sídlo Hitlerjugend navrhnul německý profesor Bobo Ebhardt. K plánované historizující intervenci do konce války nedošlo. Poslední výdaje na údržbu ve válečných letech putovaly na hrad před rokem 1943.

Poválečná léta neumožňovala žádnou významnější péči o památku hlavně kvůli vleklým a komplikovaným převodům hradu. Složitě majetkoprávní jednání různých vlastníků a správců trvalo sedm let. Na základě Benešových dekretů byl hrad 1945 zkonfiskován a prostřednictvím Národního pozemkového fondu převeden do majetku státu. Poté jej získalo na starost ministerstvo zemědělství, správu měly zajišťovat Vojenské lesy a statky, ty však převzetí zříceniny odmítly. Souběžně však o hrad pečoval Klub českých turistů se snahou získat ho na trvalo. K tomu nedošlo pouze z důvodu táhlého byrokratického vyjasňování, zda má areál převzít oblastní pobočka v Lipníku či ústředí v Praze. V roce 1950 odprodal Národní pozemkový fond Helfštýn Československé obci sokolské, tehdy již sloučené s Klubem turistů, za smluvnou kupní cenu 200 000 Kčs. K vyrovnání došlo jen částečně. Sokolové uhradili první splátku ve výši 1 500 Kčs, ale na splacení zbylého dílu už nikdy nedošlo, protože po prohlášení za státní kulturní majetek v roce 1952 přešel Helfštýn pod Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci.

Klub českých turistů zřídil k hradu elektrické vedení. Přívod osadil na oloupané stromy a konzoly kotvené do hradeb. Ještě

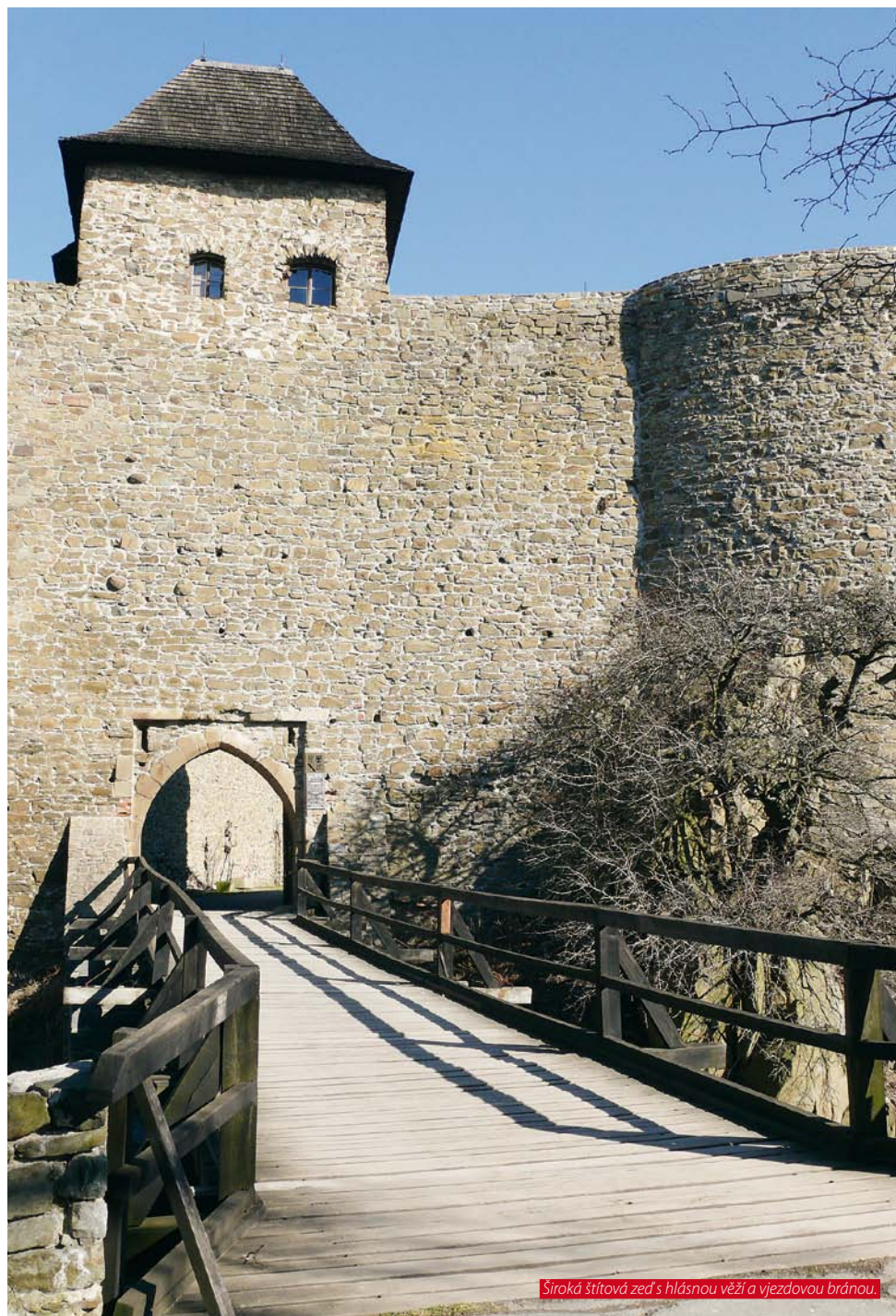
Torzo tzv. trubačské věže s průjezdem páté brány a s černou kuchyní.

začátkem 50. let došlo k opravám mostů, služebního bytu a hostince. Souběžně s úpravami vznikla nad hostincem noclehárna s 30 lůžky. Spontánní úpravy nerespektující památkové a architektonické zásady však sklídily kritiku ministerstva školství, věd a umění (MŠVÚ). Trvalo dlouhou dobu než společnost dospěla k vnímání hradní architektury jako významného dokladu historie stavitelství a umění. Předcházela tomu řada nesnadných období, jež lze zjednodušeně charakterizovat jako pojetí těžební, jak jej uplatňovali majitelé a správci do 40. let 19. století, období romanticko-zábavní, spojené s budováním železnice, a konzervační až do začátku 20. století.

Megalomanské tendence kompletní historizující přestavby zhatil vývoj válečných událostí. Zatímco v poválečném období převládaly snahy Helfštýn přetvořit na dostupnou ubytovnu pro turisty s možností levného občerstvení. Další změny v přístupu nastaly po prohlášení Helfštýna za státní kulturní majetek v roce 1952, odkdy přešla správa na Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci. Muzeum usilovalo o kompletní obnovu a zpřístupnění hradního areálu. Obnovovací tendence konvenovaly MŠVÚ do té míry, že v říjnu roku 1952 vydalo souhlasné stanovisko k prováděným činnostem, kde stojí: „se zřetelem k tomu, že dosavadní zabezpečovací práce prováděné konzervační technikou budoucímu

kulturnímu využití naprosto nevyhovují, bude nutné po etapách realizovat generální asanační plán, jehož základní ideou je zastřešení všech zachovalých částí hradu a jejich stavební zabezpečení tak, aby podstata památky netrpěla povětrností a vnitřních prostor mohlo být řádě využito ke kulturním účelům.“ Zmíněné vyjádření se o čtvrt století později stalo mantrou hradního architekta, jež od ní nedokázal ustoupit až do nového milénia. K naplňování této myšlenky přistoupilo olomoucké muzeum ještě koncem 50. let. Zasadilo se o konzervaci vybraných úseků hradeb, především ale zahájilo postupné zastřešování jednotlivých částí hradu. Systematicky postupovalo od severní věže první brány směrem dále do hradu. Vysoký krov stihlo muzeum vztyčit také nad masivní předsunutou hranolovou věží druhé brány podle nákresu kastelána Antonína Čevely. Obě věže pokryla valašská parta mistra Holčáka šindelem.

Po osmi letech oprav v režii olomouckého vlastivědného muzea přešla v roce 1960 správa Helfštýna na Okresní vlastivědné muzeum J. A. Komenského v Přerově. V Olomouci rozplánované projekty byly až do roku 1962 dofinancovány z olomouckých prostředků. Výraznější aktivity, s výjimkou výměny dřevěných konstrukcí mostů, nová správa hradu nerozvíjela až do sestavení pracovní čety roku 1968. Ta do konce 60. let věnovala největší pozornost činností na prvním nádvoří. Na širokou hradbu vyvedla novou konstrukci schodiště, přezdívala zvýšený líc hradby a obnovila zřícené zdivo jižní hlásky. Zastřešení jižní věže však předcházelo vybudování zvýšeného patra. Uvedená přístavba probíhala pod vedením Ing. arch. Zdeňka Gardavského ze Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů (ŠURPMO). Šlo

Široká štítová zeď s hlásnou věží a vjezdovou bránou.

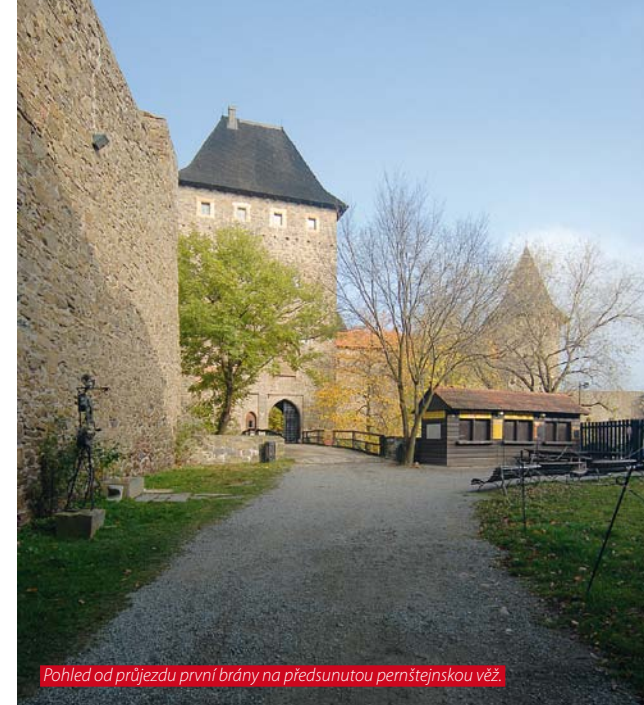
o první realizaci podle projektu muže, který se za půl století nejvíce podepsal na stávající podobě Helfštýna.

Se zemí buldozery srovnaly renesanční rondel při prvním příkopu, několik zemních valů bastionů a redut u obvodu hradebních zdí jen proto, aby mohly pohodlně objíždět hrad dokola. Ztráty cenných architektonických dokladů vnějšího opevnění doprovázela úplná likvidace archeologických nálezových situací.

V roce 1969 vzniklo samostatné sociální zázemí v novostavbě přimknuté k budově restaurace. Příjezd k hradu usnadnilo zbudování nové příjezdové silnice od Týna nad Bečvou. V zatáčce mezi cestou a sadem obec zřídila plochu pro parkování aut. Úsek asfaltové cesty od parkoviště k hradu vznikl ve spolupráci obce a muzea v rámci tzv. Akce Z. Důležitou stavbou se stala asfaltová silnice, která byla dokončena v roce 1973.

Práce rýmařovského geo-projektu vycházely z připravené etapizace. Postupně byly sanovány objekty třetí a čtvrté brány s přílehlými hospodářskými budovami a částí severní hradby druhého nádvoří. U zmiňovaných úseků se dbalo na kvantitu využitého materiálu více než na důslednost a kvalitu provedení. Namísto citlivého řemeslného přístupu k obnovovanému spárování používali zhotovitelé nešetrné strojní spárování navíc s nevhodnými hmotami. Kvůli omezenému přístupu k vnější straně severní hradby byla (naštěstí) „oprava“ provedena pouze směrem z nádvoří.

Doslova v budovatelském duchu se nesla celá 80. a 90. léta. Pod vlivem Gardavského vize kompletní historizující dostavby všech hradních budov přibývala celá patra, rostla cimbuří, střechy a ruiny se měnily v přístupné interiéry. Romantizující

Pohled od průjezdu první brány na předsunutou pernštejnskou věž.

představy o rekonstrukci torzální architektury Helfštýna ostře narážely na názory památkářů a specializovaných kastelologů. Pomyslná hra na „historii“ vyvrcholila na přelomu milénia, kdy došlo k postupnému navýšení polygonální bašty na třetím nádvoří, následně k dalšímu dozdění její kamenné části a nakonec ke zbudování dřevěné konstrukce schodiště a helmicové střechy. Od roku 2002 slouží tzv. severní husitská věž jako vyhlídka do kraje. Radikální přístavba završila dobu dostavování zříceniny. Stala se jakousi „umělou“ dominantou Helfštýna.

Radikální odklon od historizujícího přístupu v úpravách hradu nastal s přechodem Muzea Komenského v Přerově pod Olomoucký kraj. Veškeré zásahy od té doby nesou ráz konzervačního přístupu k památce. V souladu s doporučením památkovými orgány tak vzniklo např. zaatikové zastřešení bývalé černé kuchyně s následnou instalací expozice archeologie. Ve snaze o maximální ochranu

památky se zachováním její autenticity pokračovalo muzeum v řadě záchranných projektů v prvním i druhém desetiletí 21. století.

V zimě roku 2010 se uskutečnilo zasedání Vědecké rady Národního památkového ústavu v Petrášově paláci v Olomouci, kde se po dlouhých desetiletích podařilo najít odpověď na otázku, jakým způsobem zachránit staletí chátrající helfštýnský palác.

Hrad Helfštýn v současnosti

Hrad Helfštýn je jednou z poboček Muzea Komenského v Přerově, příspěvkové organizace zřizované a financované Olomouckým krajem. Ve správě Muzea plní hrad své kulturní, společenské a vlastivědné funkce již od roku 1960.

Přestože je pod Ministerstvem kultury České republiky zapsán a chráněn jako zřícenina, po desítkách let neoromantických přestaveb disponuje řadou interiérů, krytých prostor a techniko – sociálního zázemí umožňujících pořádání rozsáhlých společenských akcí pro širokou veřejnost. Helfštýn patří k nejatraktivnějším turistickým cílům Olomouckého kraje současnosti. V průměru ho každoročně navštíví 90 tisíc lidí. Díky pestrému kulturnímu programu v rámci návštěvnické sezóny začal být vnímán jako přirozené místo setkávání různých cílových skupin a dal by se směle označit za přirozené kulturní centrum regionu.

Některé projekty se setkávají s návštěvností i několika tisíc osob denně. Z těch tradičních stojí za připomínku minimálně: *Novoroční výstup* pořádaný vždy první sobotu po Novém

Noční část akce Vokohradí 2015 doprovázená komponovaným programem, snímek účinkující skupiny Boca Fuego.

roce a je vůbec nejdéle trvající společenskou akcí na Helfštýně, v jarních měsících bývá připravován folklórně laděný doprovodný program k velikonočním svátkům, významnou sportovní událostí je *Author Sela Marathon* – jeden z největších závodů horských kol na Moravě. Na konci května pořádá spolek *Adorea*, šermíři Olomouc za helfštýnskými hradbami *Festival vojenské historie*, během něj představí desítky skupin pomyslný průřez vojenskými dějinami a to od dob antiky až po první světovou válku. Celý program je

moderovaný, propojený řadou scének, historickou hudbou, tancem i divadlem, a za posledních deset let se etabloval na pozici jedné z nejúspěšnějších akcí. V letních měsících nejvíce láká *Helfštýnská pouť* s řemeslným jarmarkem a svátečním programem zahrnujícím vystoupení na koních, přehlídky dravců, různé workshopy, výtvarné dílny, ale třeba také živé čtení či bohoslužbu. Komponovaný program nabízí i pravidelně chystané noční prohlídky a celá řada komornějších událostí. V rámci každé sezóny nabízí kulturní kalendář zpravidla dvě až tři desítky programů, tudíž si vybere téměř každý.

Návštěvníci preferující klidnější režim a mířící na hrad především kvůli unikátní architektuře a její historii zde mají možnost absolvovat komentované prohlídky s kvalifikovanými průvodci, nebo si mohou komplex projít sami pouze s tištěným průvodcem. V letních měsících lze vystoupat na tzv. Širokou hradbu, která má v některých místech sílu až 9 metrů. Na její koruně se dá pohodlně procházet od severní k jižní hlásce a kochat se výhledy na Hostýnské vrchy, do údolí Moravské brány, na nedaleké obce a město Lipník nad Bečvou.

Zázemí pro knižní trhy 2016 vybudované na třetím nádvoří.

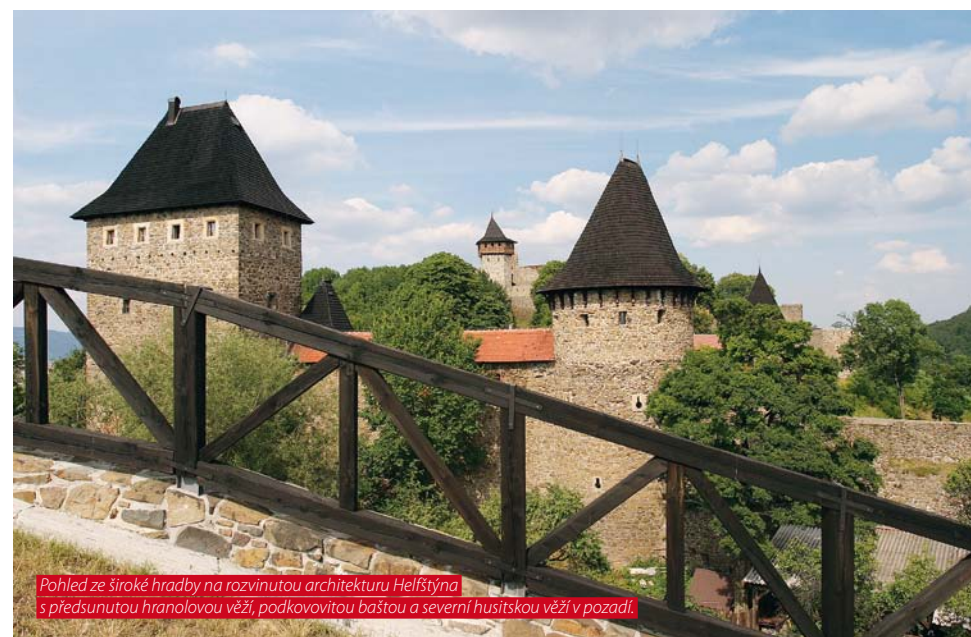
K nejnavštěvovanějším akcím pořádaným na Helfštýně v současnosti patří Festival vojenské historie pořádaný skupinou Adorea šermíři Olomouc vždy koncem května.

Sezónně jsou zde také osazeny největší kované šachy v Evropě od mistra Pavla Tasovského. Nejkrásnější pohledy na kaskádově se rozvíjející a stoupající památku nabízí právě toto místo.

Zbytek prvního nádvoří slouží technickým účelům. Nachází se tu i zázemí dobrovolníků. Za druhým mostem je v průjezdu předsunuté hranolové věže osazena pokladna. Průčelí věže zdobí reliéfní nápisová deska

znázorňující rodovou pověst Pánů z Pernštejna. Těsně za průchodem můžete po pravé ruce vystoupat točitým schodištěm do úrovně prvního patra bývalé strážnice, kde se nachází výstavní galerie úzce profilovaná na prezentaci kovářského umění. Po schodech se dá dostat i do vrcholu podkovovité bašty, kde je vystaven model Helfštýna znázorňující jeho možnou podobu v 16. století.

Prostor pod galerií slouží z části účelům správy hradu, z části prodejně suvenýrů a dárkových předmětů. Součástí druhého nádvoří jsou také bývalé koníny, nyní adaptované na provoz hradní restaurace a sociální zázemí pro návštěvníky. Restaurace je otevřena vždy souběžně s otevírací dobou hradu, nabízí výběr z teplé převážně české kuchyně a v chladných měsících skýtá příjemné zázemí pro

Pohled ze široké hradby na rozvinutou architekturu Helfštýna s předsunutou hranolovou věží, podkovovitou baštou a severní husitskou věží v pozadí.

načerpání nových sil i zahřátí. Naopak v čase teplých dní se dá posedět na masivních lavicích na zahrádce s obsluhou.

Bezprostředně vedle sociálních místností ční srubová stavba se šindelovou střechou, v jejímž suterénu je rezervoár pitné vody a ve vyšších patrech provizorní ubytování pro účinkující kulturních akcí. Vchod do patra tzv. vodárenské věže umožňuje prostá dřevěná konstrukce schodů navazující na malou ukázkou hypotetického zastřešení ochozu, znázorňujícího, jak asi mohly vypadat všechny pochozí plochy hradeb v dobách, kdy je ještě bylo potřeba celoročně bránit. V půdní vestavbě nad budovou restaurace se nachází trojice pokojů pro sezónní zaměstnance včetně zázemí.

Okružní hradbu druhého nádvoří zpevňují několikapatrové

půlkruhové bašty. V některých z nich jsou vsazeny provizorní kryté přístavky sloužící jako sklady, jiné zůstávají otevřené dovnitř a nabízí zajímavý pohled na konstrukční řešení těchto významných fortifikačních prvků se zachovalými palebnými pozicemi opatřenými pískovcovými střílnami nejčastěji klíčovými a štěrbinovými.

Průchod třetí branou, nad jejímž lomeným obloukem ční z líce zdíva drobný perštejský erb, zavede procházející kolem srostlice kruhové a hranolové věže k obrannému příhradku, ve kterém kdysi údajně chovali lovecké psy, nyní zde však probíhají komorní hudební a divadelní produkce. Prostoru se však nadále nejčastěji říká Psinec.

Torzem čtvrté brány s do prostoru čnicími nákolníky a trojicí za sebou vystavěných pískovcových

portálů se putující dostanou na třetí nádvoří tzv. Kravařský dvůr. Ten už je na dosah hradnímu jádru. Ve středověku zajišťoval mimo obrany také hospodářské zázemí hradu. Dodnes zde funguje hradní kovárna – jakési pomyslné srdce Helfštýna. V historické budově pekární dnes probíhají výstavy a teoretická část umělecko-femeslných kurzů, které zde správa hradu připravuje. V podkroví této stavby je umístěn jeden z depozitářů, v mezipatře funguje příruční knihovna zaměřená na architekturu, materiály a umělecké zpracování kovů a ve sníženém patře jedna podsklepená obytná místnost.

Vysokou hradbou obehnanému prostoru dominuje rekonstruovaná polygonální vyhlídková věž dokončená dle představ arch. Zdeňka Gardavského v roce 2002. Romantizující dovnitř otevřená dřevěná konstrukce umožňuje vystoupat nad úroveň okolních staveb a shlédnout celý Helfštýn a široké okolí.

Poslední, čtvrtý, most spojuje Kravařský dvůr s nejvyšším místem hradního kopce, kde historie Helfštýna začala na přelomu 13. a 14. století. Poslednímu nádvoří vévodí monumentální torzo renesančního paláce. Od roku 2012 není mohutná stavba ze smíšeného zdiva kvůli svému havarijnímu stavu přístupná veřejnosti. Po více než dvou stoletích chátrání však byla v roce 2017 zahájena rozsáhlá záchranná akce a palácové torzo bude po jejím ukončení opět zpřístupněno veřejnosti včetně expozic uměleckého kovářství v pěti suterénních místnostech, historické mincovny, lapidária a panelové výstavy o stavebním vývoji objektu v úrovni přízemí, systému lávek v úrovni bývalého prvního patra a vyhlídkové plošiny na samé koruně stavby. Velký podíl na výzdobě jednotlivých místností bude mít řemeslo, díky němuž vstoupil Helfštýn do povědomí ve světovém měřítku.

Průhled čtvrtou branou na polygonální severní věž budovanou za pánů z Kravař v 15. století, rekonstrukce věže proběhla v roce 2002 jako poslední realizace architekta Zdeňka Gardavského.

Pohled na jádro hradu s torzem páté průjezdní brány, bývalou černou kuchyní v popředí a jižní fasádou torza paláce.

Palácové nádvoří po zahájení záchranných prací na budově paláce v roce 2017, pohled od jihozápadu.

Uměleckému kovářství věnuje projekt začný prostor, stejně jako správa hradu, která kovářství prezentuje, pořádá řadu akcí a kurzů právě s touto tematikou. Také všechna výše zmíněná nádvoří dpolňují rozměrné kované sochy, výsledky *Kovářských fór*, v historické kovárně pořádaných od roku 1989.

Jedinečná sbírka uměleckého kovářství je prezentována na řadě míst hradu Helfštýn. Hlavním centrem pro prezentaci je stálá expozice situovaná do suterénních prostor hradního paláce na čtvrtém nádvoří. Zpočátku byly sbírky tvořeny pouze exponáty vykoványi během kovářské akce *Hefaiston*. Tyto předměty jsou specifické tím, že jejich výroba zpravidla nepřekročila časový rozsah dvou hodin. Počet takových exponátů nyní převyšuje 1200 kusů. Součástí expozice jsou pouze nej kvalitnější díla. Dané prostory nedovolují souběžně vystavit všechny oceněné či jinak významné práce, proto se scénář výstavy každoročně obměňuje. Stálou expozici nadto doplňují monumentálnější kompozice vzniklé při *Kovářském fóru* či získané nákupem vybraných prací, darem nebo zápůjčkou. Zárukou atraktivity expozice je autorské zastoupení nejvýznamnějších uměleckých kovářů od druhé poloviny 20. století až po současnou světovou špičku. Prostor je však věnován i začínajícím autorům a absolventům odborných vzdělávacích institucí. Expozici tak zdobí oceněné maturitní či absolventské práce. Představu o technologických postupech výroby renesančních mincí si návštěvníci udělají v expozici historické mincovny. Krok po kroku se tady představuje zrod mince od prvotního válcování a vystřihování přes ražbu, až po finální ohraňování omezující devalvací měny. Součástí expozice je výběr z podsbírky numismatiky od 13. do 18. století. K vidění jsou i nálezy přímo z archeologických

Vizualizace plánované podoby budovy paláce zakomponované do kontextu zbytku hradního jádra po dokončení projektu Záchrany a zpřístupnění hradního paláce na Helfštýně (návrh projektu: atelier-r, grafika: artexpress).

průzkumů Helfštýna. Repliky mincovních strojů vychází ze stolberské mincovny. Realizovali je umělci kováři Jiří Jurda a Jiří Jurda ml. Během prázdninových dní mincovna ožívá a součástí interaktivních prohlídek jsou i ukázky výroby mincí nebo samotná ražba.

Prozatím nejmladší expozice *Archeologie na hradě Helfštýn* je od roku 2012 nainstalovaná v prostoru původní poděbradské bašty z druhé poloviny 15. století. Bašta byla koncem 15. století za Viléma z Pernštejna přestavěna na černou kuchyni, propojenou prampouchem s východním křídlem paláce. V expozici zhlédnete pozůstatky historické černé kuchyně – výlevku a porcovací vanu. Konstrukce topenišť jsou

zachovány pod úrovní podlahy, s jejich podobou a funkcí návštěvníky seznamují informační panely.

Při rekonstrukcích byly zachovány fragmenty architektonických prvků z různých stavebních etap. Představu o původních rozměrech místnosti získáte při pohledu na průběh parkánové hradby. Expozice seznamuje s historií hradu Helfštýn, s výzkumy prováděnými přímo v poděbradské baště a s artefakty nalezenými na hradě či v jeho nejbližším okolí. Presentovány jsou nálezy od 13. do 17. století.

V novodobé historii druhé poloviny 20. století, kdy se o správu hradu začalo starat Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci

a následně od roku 1960 Okresní vlastivědné muzeum J. A. Komenského v Přerově, našly kovářské prvky hojně uplatnění v péči o tuto významnou kulturní památku. Správu mělo na starost metodické oddělení památkové péče a ochrany přírody. Od roku 1975 zde pracovala jako metodička Mgr. Marcela Kleckrová, která se stále více soustředila na hrad Helfštýn a jeho obnovu. Z památkářské praxe dobře znala neutešenou situaci stavebních a jiných tradičních řemesel. Ty bylo v komunistickém Československu obtížné sehnat na opravy nejvýznamnějších státních památek natož pak na běžné stavby. Dlouhodobá absence uměleckých řemesel v běžném stavitelství stuhovala neznalost investorů a také jejich nechuť v komplikovaném hledání kvalitních specializovaných řemeslníků. Tak se zrodil nápad na představení klasických řemesel v prostorách již tehdy turisticky oblíbeného Helfštýna, který Kleckrová dokázala obhájit před tehdejšími řediteli muzea PhDr. Gustavem Voždou.

Koncept prezentací byl naplánovaný na letní prázdniny s tím, že každý srpen bude představeno vždy jedno řemeslo. Kvůli vazbám na pedagogicky činného Alfreda Habermanna, který garantoval výuku kovářů pro památkovou péči, zvolili muzejní pořadatelé tématem nultého ročníku osvětové akce právě umělecké kovářství. Habermann měl předchozí zkušenosti s podobným druhem setkání v Anglii, kde demonstroval svou práci jako reprezentant československého uměleckého řemesla při setkání organizace řemesel při UNESCO. Zpětně vznikl název akce inspirovaný jménem antického boha ohně a kovářství. Jeho umu a věhlasu je zasvěceno helfštýnské setkání, proto nepřekvapí podobnost názvu více než značná – HEFAISTON. Prvního Hefaistonu ze zúčastnilo 18 kovářů a zhruba stejný počet

Živá kovářská práce během 37. mezinárodního setkání uměleckých kovářů Hefaiston 2018.

teoretiků, pedagogů a studentů černého řemesla z celého Československa. Přemluvit mistry uvklé na klidné zázemí svých dílen, aby tvořili před zraky veřejnosti, patřilo v té době k největším překážkám organizace celého programu. Prvotní ostych a nejistotu však velmi rychle překonala výtečná atmosféra a nasměrně pozitivní a povzbudivé reakce návštěvníků. Tak se stalo, že 28. srpna 1982 necelé čtyři desítky nadšených průkopníků položily základy setkání kovářů, které pouhých pár let na to nemělo konkurenci nikde jinde na světě. Čerstvý vítr vnesl svou živou tvorbu na dvou výhních pod kaštanem na druhém nádvoří kováři do života středověké pevnosti. Do celospolečenské atmosféry to byl také silný závan, takže s odstupem téměř čtyř dekad, kdy vzniká tento text, působí logicky, že pořadatelé vybrali za logo akce právě tento živel.

Řady zájemců o kovářská setkávání rok od roku rostl. První zahraniční účastníci na sebe nechali dlouho čekat a po otevření hranic spojených s pádem režimu se Helfštýn stal doslova „Mekou“ kovářství. K představení žádného jiného řemesla už na Helfštýně sice nedošlo, zato se z hradu stalo místo pro celosvětové setkávání a propagaci kovářství na špičkové úrovni.

Každý poslední srpnový víkend zaplní nádvoří Helfštýna stovky unikátních kovaných exponátů. Tvůrci prezentují vše, co se z kovu dá vyrobit od drobných šperků a luxusních zbraní až po monumentální sochařská díla. Za středověkými hradbami se během největší oslavy kovářství sjíždí cca 500 mistrů černého řemesla ze dvou desítek zemí. Kromě hotových artefaktů, které na hrad mistři i studenti přiváží, také řada z nich předvádí své dovednosti přímo na místě.

Kovářsky zpracovaná socha *Koupení* 1323 od Karla Bureše vystavená na 36. mezinárodním setkání uměleckých kovářů Hefaiston 2017.

Expozice historické mincovny v suterénu hradního paláce s replikami renesančních mincovních strojů.

Součást kostýmovaného programu akce Vokohrad 2015 pořádané v průběhu července na počest Petra Voka z Rožmberka a Kateřiny z Ludanice.

K dalším fenoménům Helfštýna patří dobrovolnictví. Svůj volný čas zde smysluplně tráví velké množství lidí, kteří se rozhodli v péči o kulturní památku pomáhat bez nároku na honorář. Na konci druhé dekady 21. století se jich tu od března do listopadu prostřídá několik stovek.

Vůbec první skupina členů Hnutí Brontosaurus se na Helfštýn vypravila v létě 1980 v rámci *Prázdnin s Brontosauzem*. Její hlavní aktivitou se stala likvidace náletových dřevin v areálu hradu i na přilehlých svazích. Pro své nadšení, sílu a značný počet zájemců začala správa hradu s Akcí Brontosaurus počítat i do budoucna.

Současné podmínky pro fungování „Brontíků“ se od těch z let 80. až tolik neliší. Za dřevěným plotem rozdělejícím první nádvoří na dvě části se nachází něco, co můžeme nazývat technickým dvorem. Jde o prostor vymezený širokou hradbou na straně jedné a druhým hradním příkopem ze strany opačné. K jihovýchodnímu úseku hradby přiléhají přístřešky určené ke skladování materiálu. Dva z nich slouží také pro potřeby „víkendovek“. Je to jakási provizorní

jídlna v létě poskytující stín a v deštivých dnech úkryt před nevlídnou tváří počasí a noclehárna s uzamykatelnými dveřmi, které sami „Brontíci“ neřeknou jinak než „pánský klub“. Přírodním jádrem a jakýmsi společenským centrem technického dvora se stala kuchyně. Příznivé podmínky, přirozený chlad a relativní sucho dlouhé kasematní střílny v přízemí plnostěnného oblouku jižní části široké hradby je využíváno jako sklípku k uchovávání potravin. Na kasematu

Účinkující skupiny oživily historii během Festivalu vojenské historie.

plynule navazuje do vnitřní strany hradebního oblouku vsazená konstrukce tvořící krov střechy kryté břídlíčovými šablonami. Pod touto střechou se během „víkendovek“ vaří v polní kuchyni, ale našli byste zde i poměrně dost již ryze současných prvků kuchyňského vybavení. Rozvod vody až k venkovnímu dřezu a kompletní elektrifikace prostor prvního nádvoří je však asi to jediné, co technicky odlišuje současné „víkendovky“ od těch před téměř čtyřmi desítkami let.

Většina skupin pracujících na hradě během letních měsíců nocuje přímo na travnaté ploše vrchní části široké hradby. Bezmála sedmimetrová síla zdi umožňuje pohodlnou stavbu stanů a nocležníkům také nepomenutelné pohledy na rozvinutou architekturu Helfštýna. V chladnějších měsících obývají „Brontíci“ tzv. jižní hlásku - dvoupatrovou věž na jižním konci široké hradby. Patra zde tvoří podlahy z hrubých fošen, místo oken sem proudí paprsky světla pouze štěrbinovými střílnami, ale alespoň o sucho je postaráno. Pod jehlanovou, šindelem krytou střechou se dá sice skromně, ale dobře přebývat. Nic jako vytápění nebo toalety tu ale nenajdete. „Víkendovky“ probíhají ve spolupráci se správou hradu

Kováři při práci během mezinárodního setkání uměleckých kovářů Hefaiston.

od jara do podzimu tak, aby se mohly všechny aktivity odehrávat venku. Jediným způsobem, jak se zahřát tak zůstává práce, případně táborák před kuchyní.

Na seznam činností, s nimiž dobrovolníci správě hradu pomáhají, každoročně přibývají různé specifické aktivity, přesto však nemizí ty, kterými „víkendovky“ na Helfštýně začínaly. Sečení trávy a náletových křovin uvnitř i vně hradu, čištění příkopů, odvoz biomasy mimo areál, čištění šachet a oprava odpadů, příprava dřeva, údržba a opravy

elektroinstalace, vývoz odpadu, hrabání listí, instalatérské práce, průběžné úklidové práce, výmalby, plnění štěrkových ploch, zajišťování kontrolovaného odvodu dešťové vody, nátěrové práce atp. patří k úkolům cyklickým, opakujícím se v řádech týdnů či měsíců. Flexibilně se pracuje na úkolech dle aktuální potřeby. Významný podíl mají dobrovolníci při pořádání kulturních programů. Pořadatelská služba patří k nejvýznamnějším aktivitám současnosti. S ohledem na bohatý kulturní kalendář akcí

se aktivní spoluúčast dobrovolníků stává pro zdárnou realizaci programu v podstatě nepostradatelnou. Každá z pravidelně dojíždějících skupin má ve svém týmu spoustu rozličných osobností, které se v civilním životě věnují rozmanitým zaměstnáním, takže mnohdy přiloží ruku k dílu při vysoce odborných činnostech. Při údržbě hrad nezřídka využívá pomoci profesionálních elektrikářů, svářečů, dřevorubců. Ale těžít může i z konzultací a asistencí tlumočníků, IT specialistů či právníků. V dobrovolnictví nachází zálibu lidé mnoha dalších profesí. Často se stává, že při hledání řešení vhodných postupů prací oceňujeme kvalitu a zkušenosti zvnějšku, ze zcela odlišného prostředí, kde dobrovolníci pracují.

Přitažlivost Helfštýna oslovuje neustále nové zájemce. Několik málo skupin, které stály u zrodu dobrovolnické tradice v 80. letech, se do současnosti rozrostlo do 13 ustálených part. Jejich počet se v závislosti na ročním období pohybuje od 10 osob v chladnějších měsících, až po 100 členná setkání koncem prázdnin, kdy stojí za převážnou částí pořadatelského zajištění mezinárodního setkání kovářů Hefaiston.

Většina skupin zajíždí na Helfštýn v průběhu roku opakovaně, minimálně dvakrát za sezonu. Jsou také skupiny, které hradu pomáhají téměř každý měsíc. Řada z nich totiž Helfštýn podporuje právě výlučně během posledního srpnového týdne.

Formální záštitu hradním dobrovolníkům poskytuje zapsaný spolek Helfštýn. Skupina přátel hradu v čele s Ing. Miloslavem Přikrylem z Lipníku nad Bečvou podporuje pořádání „víkendovek“ ve spolupráci s Muzeem Komenského v Přerově pomáhá hledat zdroje financování dobrovolnických pobytů i prostředky na údržbu hradu.

Stavby prvního a druhého nádvoří pohledem z tzv. husitské věže v pozadí s Hostýnskými vrchy a kamenolomem Podhůra.

Budoucnost

Vyslovovat plány předem vždy zavání pokusem o pobavení vyšších sil, avšak jako součást příspěvkové organizace spravované Olomouckým krajem musíme alespoň jakýsi rámcový výhled připravovat minimálně na úrovni investičních a stavebních plánů. Ani zadání publikace nijak striktně nevymezovalo, do jak daleké budoucnosti hledět, tudíž si zde trochu neskromně, z důvodu zatraktivnění četby následujících řádků, dovoluji představit koncept ubírání činností správy hradu konce 2. a 3. dekády 21. století tak, jak bych si ji v pozici správce památkového objektu dokázal představit (za předpokladu setrvání podmínek, jaké jsou nastaveny nejen ze strany Muzea Komenského v Přerově v pozici provozovatele, Olomouckého kraje jakožto zřizovatele, ale i celospolečensky). Tedy s optimistickým očekáváním toho, že se bude Česká republika nadále hospodářsky dařit, domácímu turistickému

ruchu zůstane zachovaná přízeň a čelní představitelé vlády budou usilovat o dodržování vlastních koncepcí podpory a rozvoje kultury naší země.

U dlouhodobě zpřístupněných památkových objektů se jaksi ze setrvačnosti předpokládá, že budou plnit funkci nositelů tradic minulosti, prezentovat bohatství a dovednosti předků v autentickém prostředí, chránit a pečovat o dědictví národního bohatství s jakousi automatickou možností návštěvy ba přímé účasti široké veřejnosti. Na příkladu Helfštýna (a není v tomto směru bohužel žádnou výjimkou) je však snadné demonstrovat, jak se celospolečenská změna dotýká vnímání památek a jejich následného využití. Nehodlám se pouštět do složitých diskurzů, pouze tedy připomínám, že stejně jako je pro současnou generaci zcela běžné, že přijde na hrad strávit volný den, vyslechnout

výklad průvodce nebo si jen odpočinout, generace před námi se mu zdaleka vyhýbaly, protože zde sídlila loupeživá banda, nebo se přicházely za hradby schovat, když plnil funkci zemské pevnosti, tvrdě zde pracovaly na uskládávání obilí, když se stal panskou sýpkou, či jej bezohledně rozkrádaly a drancovaly ve chvíli, kdy všechny své obranné funkce pozbyl. Naštěstí se nestal sídlem Hitlerjugend, ani internátní školou nebo kongresovým centrem či vězením, jak se to přihodilo mnoha podobným objektům. Při úvahách o současnosti tedy vždy uvažujeme o dočasnosti toho, co se zdá být právě teď běžným stavem. Zkusme si maximálně vážit toho, že o památkový fond můžeme v současné historické etapě prosperity a míru pečovat, učit se z něj, a svými současnými vklady do něj vytvářet vztahy pro všechny ty, kteří přijdou po nás.

Požehnáním se stane každá další sezóna, ve které navážeme na dosavadní aktivity na poli pořádání kulturních akcí s regionálním i celorepublikovým dopadem. Stejně tak uděláme vše pro možnost organizace největšího mezinárodního setkání uměleckých kovářů v Evropě, kterou pod názvem *Hefaiston* v roce 2019 připravíme už po 38. a s radostí potvrdíme, že patří k nejatraktivnějším kulturním a turistickým podnikům Olomouckého kraje. Milou povinností blízké doby se stane příprava výběrového katalogu podsbírky uměleckého kovářství, kterou s „železnou“ pravidelností nejvíce zásobují zdařilá díla z části živé tvorby *Hefaistonu*, *Kovářského fóra* a *Nočního kování*. Rozvoji a propagaci tradic kovářského řemesla hodláme přikládat maximální důležitost i s ohledem na přípravu výstavních ploch v opravovaném paláci, kde počítáme s pořádáním přednáškových cyklů, seminářů a komentovaných prohlídek.

Intenzivní zapojení do mediální komunikace, edukačního propojení s různými stupni systému vzdělávání, nabídka praktického uplatnění studentům oborů cestovního ruchu, či humanitních oborů na blízkých univerzitách a podpora dobrovolnictví snad také z výčtu priorit správy hradu jen tak nevymizí. Ani široké spektrum nabídek pro aktivní trávení volného času s rozvrstvenou segmentací zpřístupněných aktivit zatím nic nezměnilo na tom, že je Helfštýn vnímán jako jakési přirozené centrum kulturního a společenského života regionu s roční návštěvností od 75 do 100 tisíc osob. Udržování vysoké úrovně nabídky doprovodných programů a smysluplné rozvrstvení jejich zacílení na různé zájmové skupiny obyvatel, doufáme, obstojí v konkurenci nákupních center, aquaparků, multiplexů a celé té řady dalších blikajících nabídek zábavy a relaxace i nadále.

Ukázka jezdeckých dovedností z naučného programu o životě a době Karla IV.

Zatímco u vztahů s veřejností, snahách o definování významu památek v trávení volného času soudobé společnosti či úvahách o roli hradů v turistickém ruchu pracujeme více méně v abstraktních rovinách, zcela hmotné stopy zanecháváme při vykonávání našeho hlavního poslání – tedy v údrbě a správě kulturní památky. Současná metodika památkové péče preferuje v péči o hradní a torzální architektonické dědictví konzervační přístup. To ale neznamená, že správcí památek nemají možnost starat se naplno o současný stav a kondici jím svěřených objektů. Život památky tvoří polovinu její vlastní zachrany, ale aby bylo možné ho na místech často odlehlých či obtížně přístupných (tak, jak tomu je v případě Helfštýna) nejen udržovat, ale i rozvíjet, zdaleka nestačí přihlížet postupujícímu zubu času a přirozenému stárnutí. Přestože Muzeum Komenského v Přerově z pochopitelných důvodů upustilo od snahy o dosažení historizujícího stavu celého areálu nastavené v polovině 20. století, stále intenzivně pracuje na konsolidaci a zdokonalování životaschopnosti Helfštýna. Jako příklady takových zásahů posledního desetiletí můžeme připomenout obměnu všech hradních mostů zajišťujících komunikaci mezi jednotlivými nádvořími,

postupnou výměnu střešních krytin nad většinou hradních staveb, ale třeba též systematickou práci na přezdvíhání okružních hradeb zahájenou v roce 2011. Po osmi letech se podařilo vyspravit, přezít a zaspárovat tisíce metrů čtverečních hradebního zdiva, avšak u objektu s celkovou délkou zděných konstrukcí přesahující 1 500 metrů s průměrnou výškou okolo 8 metrů čeká správu hradu ještě minimálně pět dalších sezón k tomu, aby bylo možné započítat dílo dokončit.

Mimořádný počín ve snaze o zachranu kulturní památky byl zahájen v podzimních měsících roku 2017. Po desítkách let debat o způsobu adekvátní péče o ochranu torza renesančního paláce se rozpohyboval projekt „Záchrany a zpřístupnění hradního paláce na Helfštýně.“ Investorem celé akce je Olomoucký kraj, jemuž se podařilo získat podporu Národního památkového ústavu a nezbytné prostředky z dotačního titulu Muzea 21 v rámci Integrovaného regionálního operačního programu (IROP). Přípravu projektu zpracoval atelier-r pod vedením architekta Miroslava Pospíšila. Po precizaci některých částí a dílčích úpravách detailů vkladných konstrukcí vydal souhlasné (avšak v řadě bodů podmíněné)

Mušketýři Alt-Starhemberg Olmütz během Festivalu vojenské historie.

stavební povolení Městský úřad v Lipníku nad Bečvou. Koncept celkové sanace vychází ze základní premisy maximální ochrany objektu, která však nenaruší vnímání paláce jako torza. Estetika projektu respektuje požadavky památkové péče a svým technicistním charakterem zaručí jasnou oddělitelnost nově vložených konstrukcí od autentických prvků středověkého a novověkého stavitelství napříč gotikou,

renesancí a barokem tak, aby pozůstatky architektonických prvků minulosti nesplynuly se současnou invencí architekta.

Celkové tvůrčí pojetí záchrany a zpřístupnění zříceniny paláce najdete především v souhrnné technické zprávě autora projektu, kde mimo jiné stojí: „Materiály, které používáme, jsou soudobé. Pravidlivě přiznáváme, že tuto obnovu navrhujeme a provádíme

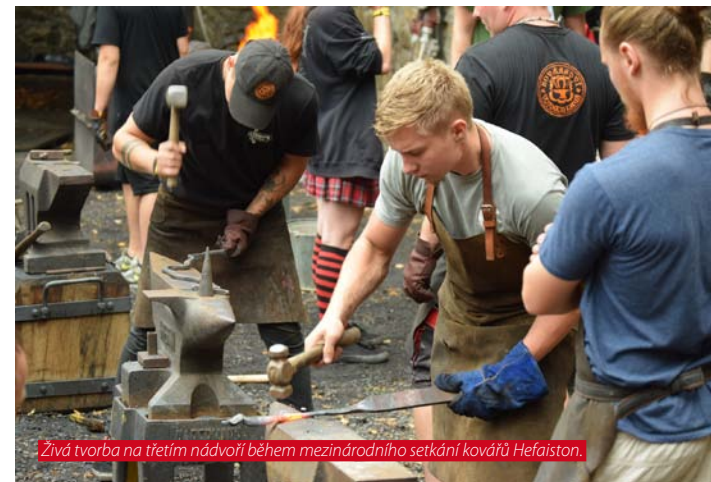
v druhé dekádě 21. století. Nehrajeme si na gotické ani renesanční stavitele, při vši snaze jimi stejně nemůžeme být. Na druhou stranu vkládáme nové prvky tak opatrně, aby bylo možné je za 100 let demontovat a hrad mohl znovu někdo oživit jinak a přitom nebyly znehodnoceny historické konstrukce paláce.“

První návštěvníky by měl zajištěný palác přivítat v roce 2020. Při stoupání hradním komplexem nebude na první pohled zásah do jeho jádra příliš znatelný. Pouze ti, kteří Helfštýn lépe znají, si možná povšimnou opraveného povrchu omítek na plochách z cihelného zdiva a spárování kamenných zdí. Většina zásahů však bude vizuálně nepostřehnutelná, byť z hlediska významu pro záchranu této části hradu zcela nepostradatelná. Půjde o stovky metrů mikropilotů stuhujících stavbu v jejím základu loženém na pohybujícím se

skalním masivu, stužující táhla restaurátory pečlivě zapravená pod kamennými zaddivkami, věnec vložený do koruny obvodových zdí či hustou síť helikálních výztuží natrvalo ukrytých pod omítkou. Nic z toho vidět nebude, ale vše dohromady poslouží k celkovému statickému zajištění stavby tak, aby ji vůbec bylo možné zpřístupnit.

Oproti zásahům statickým budou ty konzervační a restaurátorské podstatně čitelnější. Promítnou se především do podoby pískovcových kamenických prvků, které přijdou kompletně očistit a zpevnit. Veškeré svislé stavební konstrukce projdou konzervací spojenou s odsolením a následným přezděním vypadaného zdiva, omítnutím rezných zdí a vyspárováním kamenných úseků. Souběžně dojde k fixaci historických zbytků původních omítek a profilovaných štukových prvků.

Výrazným protekčním prvkem se stane litá podlaha, která zároveň vytvoří zastřešení suterénních místností, do nichž se po dokončení realizace vrátí umělecko-kovářské artefakty. Zřejmě nejkontrastnějšími stavebními články se stanou cortenové schody a systém ochozů, lávek a podlah v úrovni bývalého I. patra. Tyto konstrukce umožní projít si palác doslova od sklepa po půdu. Vložené patro obkrouží všech deset místností. Zároveň nabídne možnost vystoupit z kaple na vnější ochoz, obejít palácové nádvoří, pozorovat budovu s odstupem anebo se kochat výhledy do nižších hradních nádvoří. Lávka z ochozu povede dále skrze torzo 5. branské věže, pod střechou poděbradské bašty nad expozicí archeologie a do paláce se vrátí nárožní místností otvorem v jihozápadní fasádě. Nad zásepem klenby bývalého hlavního schodiště přibudou cortenové schody, po nichž návštěvníci vystoupají až k samé koruně stavby. Novou perspektivu vnímání okolí tu nabídne vyhlídková plošina.

Živá tvorba na třetím nádvoří během mezinárodního setkání kovářů Hefaiston.

Z dálkových pohledů zůstane zachovaná torzální silueta paláce jako významná hodnota zřízení. Patra, klenby, záklenky ani výplně otvorů se neobnoví. Hradní jádro s dominantním palácem zůstane ve stavu torzální architektury, avšak stavebními zásahy uvedené do takové kondice, aby v následujících letech nehořel sesuv ani zrychlená degradace a mohlo dojít ke zpřístupnění neautentičtější dochované části Helfštýna veřejnosti.

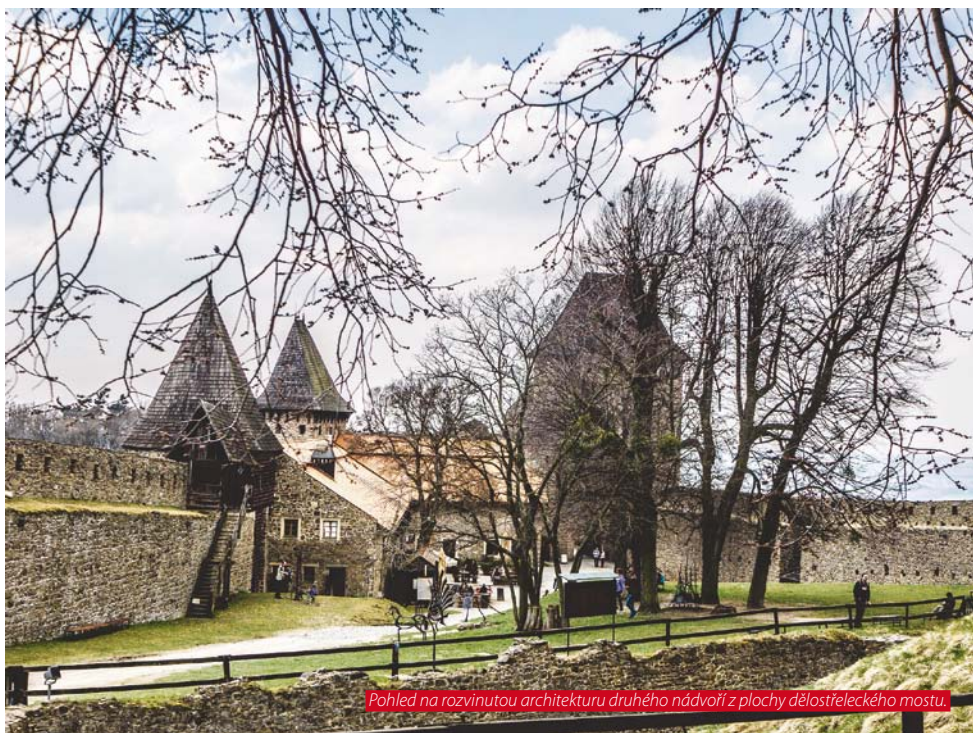
Pomalejšímu procesu stárnutí napomůže systém vložených střech. Z důvodu udržení statu quo zříceniny na straně jedné a jasně odlišitelnosti vkládaných novotvarů dostanou prostor moderní technické materiály, zároveň i současné výrazové prostředky. Střechy zůstanou uschované za atikou. O odvod srážkových vod se postará jejich spádování směrem dovnitř místností a svody s vyústěním pod podlahami paláce.

Projekt vyřeší také kultivaci a zpřístupnění dvojice teras. Přes parkán při západní straně, nebo schodištěm z velkého tzv. rytířského sálu se návštěvníci dostanou na kratší severní terasu. Největší hradní dělostřeleckou pozici tzv. Hladomornu a částečně zasypanou studnu půjde

shlédnout z východní terasy za východem po hlavním schodišti. Z tohoto místa se taky naskytne pohled na desítky metrů dlouhou východní fasádu s obnoveným spárováním, přezděnými záklenky oken a fixovanými zbytky originálních omítek.

Na nové konstrukce bude použita základní trojice materiálů: plech z patinující oceli, leštěný beton a sklo. Corten – tedy plech z patinující oceli – je povětrnostním vlivům odolná ocel se zvětralou povrchovou strukturou ukončené koroze. Kromě výše uvedených nutností zachování soudobosti materiálu byl tento materiál zvolen i z toho důvodu, že prošel procesem zvětvování, zráním, přirozeného stárnutí a bude skvěle komunikovat se stoletými šrámy a ranami ve zvětralých historických stěnách. V případě Cortenu hovoříme o materiálu, jehož podstatou je železo. Fenomén práce s kovem vnímáme v souvislosti s Helfštýnem tak úzce a silně spjatý, že použití železné, potažmo patinující ocelové konstrukce, je v podstatě logickým výsledkem úvah o volbě uvedeného materiálu.

Zda se záměr podaří naplnit v úplnosti, zjistíme již brzy – na jaře roku 2020. Všechny nové okruhy, expozice a vyhlídky

Pohled na rozvinutou architekturu druhého nádvoří z plochy dělostřeleckého mostu.

či zábradlí okolo hradní studny v posledním příkopu. Počítáno je také s obnovením některých přístupových schodišť.

Osvětlení a ozvučení hradu pamatuje ještě minulý režim a svými parametry daleko zaostává za technologickými i energetickými standardy soudobých aparatur. Také zde bude do budoucna nezbytné postupně uvažovat o instalaci prvků se snaží obsluhou a výrazně menší spotřebou energie. Se stále se rozvíjející sbírkou uměleckého kovárství vyvstávají potřeby pro zdokonalování ochrany, péče a prezentace tohoto cenného fondu. Ani zde se bez větších investičních zásahů nebude možné posunout k odpovídajícím normám. Postupně bude sjednocen systém elektronického zabezpečení

sbírek, v rámci stavebních investic je myšleno na vybudování nové střešní izolace depozitáře i galerijního typu osvětlení pro výstavní sál.

Sociální zázemí zatím, i po třech desítkách let, nepůsobí nijak odpuzujícím dojmem, ale i zde cítíme nutnost brzké rekonstrukce. Toalety, i když stále vypadají k světu díky soustavné péči hradního personálu, by si zasloužily celkovou modernizaci. Použité materiály i kapacita už jsou překonané a základní komfort bychom rádi nabídli i v průběhu konání velkých akcí.

V žádném z případů budovy nepovyrostou o patro, nepřibude čnicí věž, ani se ze čtyř polorozpadlých stěn nevybuduje reprezentativní sál. I tak ale

bychom měli brát jen jako přídanou hodnotu k zachráněné části památky, která shlíží na dějinné události Helfštýna a okolních obcí od dob založení hradu, a je tak nejcenějším dokladem obecné i stavební historie jednoho z nejrozsáhlejších hradů na území České republiky. Palácovými stěnami prošly všechny významné rody v čele s takovými muži, jako byl Lacek z Kravař, Vilém z Pernštejna či Petr Vok z Rožmberka. Každý z nich tu zanechal hmatatelnou stopu a při svých přestavbách často kompletně proměnil dílo svého předchůdce. Snahou probíhající rekonstrukce je poukázat na zásluhy každého z velkých stavitelů minulosti, představit styl a ducha, v němž ten který držitel hradu tvořil, a na základě stavebně historickým průzkumem nově objevených skutečností prezentovat i snadno přehlédnutelné architektonické detaily formou, která ze samotného paláce učiní ten největší hradní exponát a zahájí jeho novou etapu životaschopného fungování.

Ve stavebně technických plánech na následující roky je také počítáno s vytvořením nových dřevěných konstrukcí. Ve stovkách metrů konstrukcí převažují zábradlí s ondrejským křížením případně s prostým horizontálním dělením. Pro bezpečnost návštěvníků bude takovou výměnu nezbytné provést na vnitřním lici tzv. Široké hradby, stejně jako na hrzení III. příkopu

debaty ještě na přelomu 20. a 21. století, proto se případnému navázání na ideu vytěžení a zpřístupnění studny úplně nevzdalujeme. Prozatím však leží těžiště priorit ve zcela jiných aktivitách. Když už máme v této kapitole vyhlížet do doby budoucí, dovolil jsem si v případě studny využít tento prostor k výhledu do časů vzdálených natolik, že je se vši pravděpodobností bude formovat už některý z dalších správců.

konzervačním způsobem přispějeme k tomu, aby si návštěvníci mohli areál projít bezpečně bez rizika, aniž by museli mít obavy, že se s nimi nebo na ně něco zřítí. Zároveň zachováme prostor jejich obrazotvornosti, co kdysi spadlo ukážeme tak, aby si to dokázali představit na původním místě, a pro to, co spočívá na svém místě v originální hmotné podstatě, uděláme vše, aby tam nedotknutelně zůstávalo nadále.

Zcela mimo stavebně-technické uvažování je letitý projekt vytěžení a obnovy hradní studny. V době, kdy před sebou valíme množství plánů, nemáme dokončené systematické spárování obvodových hradeb, vyměněné střešní, nosné i jiné dřevěné prvky, uvažujeme o modernizaci vybavení a v nejrozsáhlejšímu projektu záchrany paláce se dostáváme k polovině realizace, působí rozmyšlení o vytěžení kolosálního jícnu tesaného cca 150 metrů do skalního masivu lehce cimrmanovským dojmem. Štěstí však prý přejí připraveným, tudíž tuto myšlenku nenecháváme zcela usnout. Vidina nových badatelských počínů a archeologického bohatství lákala naše předky od dob romantismu, první aktivnější záchrany naznačující eventuální přístup k realizaci rozdmýčávaly

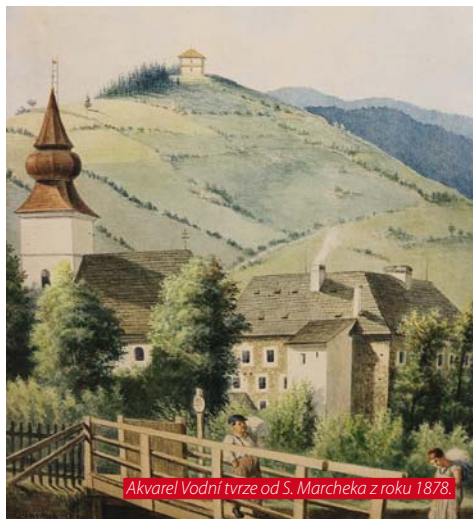

A photograph of the Water Castle in Jeseník, a large, light-colored stone building with multiple towers and a central arched entrance. The castle is situated on a grassy hill with a stone wall in the foreground. The sky is blue with scattered white clouds. The text "Vodní tvrz v Jeseníku" is overlaid in white on a red background in the bottom left corner.

Vodní tvrz v Jeseníku

Vodní tvrz v Jeseníku

Jesenická Vodní tvrz patří k nejcennějším historickým památkám slezského města Jeseník ležícího na úpatí Hrubého Jeseníku na soustoku řek Staříče a Bělé. Budova se nachází ve východní části města na Zámeckém náměstí v blízkosti farního kostela Nanebevzetí Panny Marie, v nadmořské výšce 440 m n. m. Jedná se o jednu z mála zachovaných středověkých staveb tohoto druhu u nás, která právem vzbuzuje pozornost turistů a lázeňských pacientů. V současné době slouží budova jako sídlo Vlastivědného muzea Jesenicka, jehož zřizovatelem je Olomoucký kraj.

Akvarel Vodní tvrze od S. Marcheka z roku 1878.

Historie Vodní tvrze

Původní fortifikační stavba vznikla zřejmě v první třetině 14. století, více než šedesát let po založení osady Vriwald, vybudované v rámci kolonizačních snah vratislavských biskupů. Nedlouho po založení osady vzniklo v její blízkosti stejnojmenné

město. V průběhu doby se název města měnil, v historických pramenech je jmenováno nejprve jako Vrienvalde, Freyenwalde, později Freiwalde. Po roce 1918 vznikl též počestný název Frývaldov. Na Jeseník bylo město přejmenováno až po druhé

světové válce v roce 1947. Toto novodobé pojmenování je pro větší srozumitelnost používáno i v textu.

Město již krátce po svém založení plnilo roli tržního a správního centra pro okolní vesnice v údolích řek Bělé a Staříče a stalo se též střediskem správního a právního obvodu, tzv. vikbildu či vikpildu. Ačkoliv si vratislavští biskupové byli vědomi výhodné polohy města, nepočítali s Jeseníkem jako s významným obranným a strategickým centrem. Jeseník proto od svých pánů nikdy neobdržel právo zřídit městské hradby.

V důsledku nejistých poměrů i válečných zkušeností se slezskými piastovskými knížaty se vratislavští biskupové rozhodli vystavět v samotné blízkosti městského jádra opevněnou stavbu, která měla zároveň sloužit i jako vrchnostenské správní sídlo. Doba vzniku tvrze je ovšem sporná. Podle starší literatury, kladoucí počátky tvrze již do druhé poloviny 13. století, se na jejím budování mohl v letech 1284–1290 též podílet

i vratislavský kníže Jindřich IV., který krátce před svou smrtí udělil vratislavskému biskupovi Tomáši II. vévodská práva společně s horním i mincovním regálem. Jeho nástupce, biskup Jindřich z Vrbna, pak stál u zrodu Niského knížectví, jehož součástí se stal také Jeseník s okolním územím. Poslední archeologické výzkumy (70. léta 20. století) však zařazují vznik původní opevněné věže spíše až do konce 20. let 14. století za biskupa Nankera z Oxy, který částečně stabilizoval postavení Jeseníku tím, že ukončil lokální války vratislavského biskupství s rodem Wüstenhubenů.

Na základě výše zmíněných archeologických průzkumů provedených při generální rekonstrukci objektu bylo dokázáno, že jádro nejstarší jesenícké tvrze tvořila čtvercová věžovitá stavba nevelkých rozměrů, typická pro tehdejší menší fortifikační objekty, která sloužila zároveň k obranným i obytným účelům. Oproti současnému stavu byl terén o tři metry nižší, než je úroveň dnešního nádvoří tvrze. Základ věžovité stavby měl rozměry 15 × 17 m. Přízemní část věže byla kamenná a její zdi dosahovaly tloušťky 190 cm. Stavba, která mohla být vysoká zhruba 15–18 m, měla ještě dvě dřevěná patra. Vchod do tvrze byl umístěn v severní části zdiva, 120 cm nad úroveň původního terénu, a jeho šířka činila 130 cm. O vnitřním členění tvrze nemáme žádné informace, pravděpodobně se skládala ze dvou místností. Centrální věžovou stavbu obklopoval široký oválný příkop napájený vodou z Bělé, který zároveň sloužil jako nejdůležitější obranný prvek.

Během 14. a 15. století byla tvrz v držení světských majitelů. V té době ji vratislavští biskupové udělovali i s okolím lénem svým věrným služebníkům. V písemných pramenech je tvrz poprvé zmíněna v roce 1374, kdy biskup Přeclov z Pogarel přenechal

Zidealizovaná představa o podobě tvrze v období třicetileté války od neznámého autora (19. století, olej na plátně).

Severní průčelí tvrze z počátku 20. století na historické pohlednici ze sbírek Státního okresního archivu Jeseník.

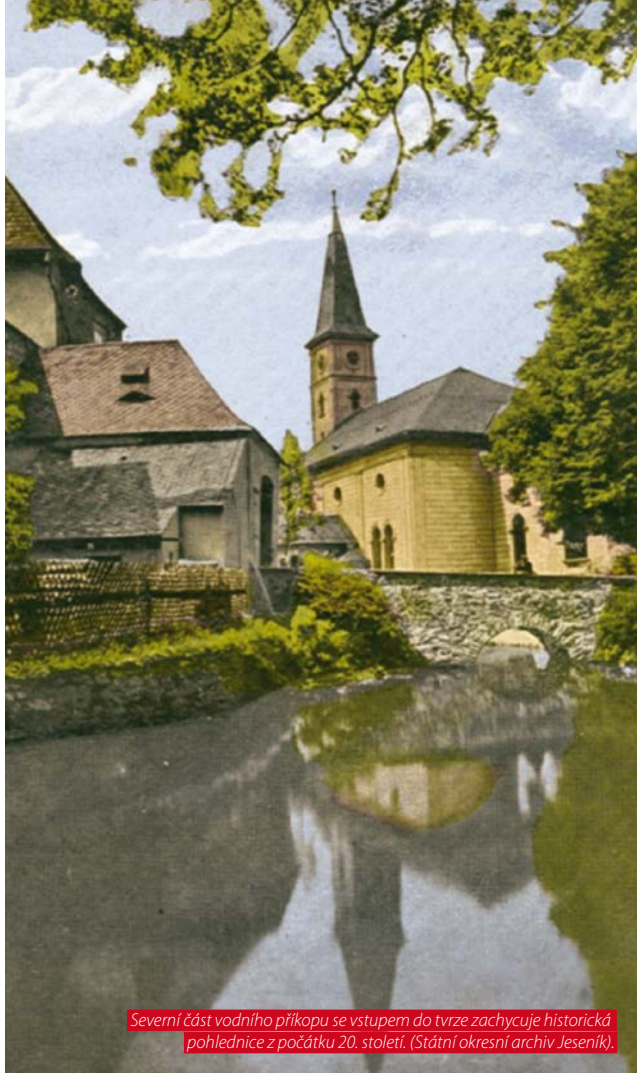
svému komořímu Petrovi z Ledlowa za věrné a stále služby kastelánství na tvrzi v Jeseníku („fortalicium Freywalde“), a to na doživotí se všemi právy kromě výnosu z hornické těžby. Ve stejném roce však biskup tuto podmínku modifikoval, když určil, že pod biskupskou kompetencí zůstane v kastelánském obvodu těžba stříbra a zlata, ale těžba a zpracování železa bude dále spadat pod pravomoc Petra z Ledlowa.

Petr z Ledlowa se však z biskupských výsad dlouho netěšil. Již 24. listopadu 1378 se o něm v listině jeho bratra Konráda psalo jako o zesnulém. Vzhledem k tomu, že měl Petr z Ledlowa kastelánský úřad propůjčen doživotně a nezanechal po sobě

(stejně jako jeho bratři) žádné mužské potomky, vrátila se po jeho smrti jesenícká tvrz pod biskupskou správu.

V roce 1378 byl objekt s okolím udělen lénem původně lužickému a kladskému rodu Mušinů, který sloužil vratislavským biskupům již několik desetiletí a vlastnil menší biskupská léna. Mušinové spravovali tvrz do roku 1433. Počátkem 15. století však původní věžovitá stavba přestala kvůli malým rozměrům i pro svou nedostačující obrannou schopnost vyhovovat zvyšujícím se nárokům svých držitelů, a proto ji Mušinové kolem roku 1420 nechali zbourat. Horní část původní obranné věže byla stržena, základní zdivo bylo zasypano. Vodní příkop nechali

Dobývání Vodní tvrze Švédy za třicetileté války (20. století, olej na plátně, Plock).

Severní část vodního příkopu se vstupem do tvrze zachycuje historická pohlednice z počátku 20. století. (Státní okresní archiv Jeseník).

Mušínové prohloubit a upravili jej do tvaru elipsy. Příkop byl napájen vodou z řeky Bělé pomocí soustavy kanálů se stavidly, které stav hladiny regulovaly. Po naplnění příkopu vodou vznikl uprostřed umělý ostrůvek, na kterém byla vystavěna tvrz nová. Ta měla obdélníkový půdorys o rozměrech 30 x 20 m, který obklopovala 8 m vysoká a 3,3 m široká obvodová zeď, k níž byla uvnitř nádvoří přistavěna podsklepená obytná budova (východní křídlo). Při tom se terén násypem zvýšil až do dnešní výše nádvoří.

Na stavbu nové tvrze byl využit hlavně částečně opracovaný kvarcit pocházející pravděpodobně z okolních svahů nad Jeseníkem. Kromě toho se použil také amfibolit z Křížového vrchu společně s křemenem a místními horninami, které byly nejspíš získány při prohloubení vodního příkopu. Při stavbě stěn se nejprve pečlivě vyzdily vnitřní a vnější líce. Vnitřek pak stavitelé vyplnili valouny a hrubými kusy kamene, které spojili litou maltou. Na venkovní straně nebyla stavba opatřena ani jediným větším oknem a ke svému okolí se otevírala

Obraz Vodní tvrze od Jiřího Hrnčíře z roku 2014, olej na plátně.

jen tmavými otvory úzkých, 120 cm vysokých střílen, které ve výšce 6 metrů v nepravidelné řadě ústily do předpolí tvrze.

Další obranný prvek, věnec dřevěného podsebití obíhající kolem celé stavby, je patrný dodnes. Na zdech tvrze je totiž dochováno původní široké cimbuří se zbytky nosných trámů, které podsebití nesly. Vodní tvrz byla s vnějším světem spojena pouze nepřímou širokou brankou na jižní straně – tedy na straně opačné k dnešní hlavní bráně. Tvrz v této stavební fázi neměla věž, ale pravděpodobně k ní na jihozápadním vnějším okraji patřilo předbraní. Celá stavba také nebyla omítnuta, což umocňovalo její strohý středověký vzhled místního správního centra. Místnosti, které byly plochostropé a oproti současnosti mnohem nižší, spojovala z nádvoří oběhová krytá galerie. K jejich osvětlení sloužila malá okna ze strany nádvoří. O ryze fortifikačním charakteru tvrze vypovídá nepřítomnost pozůstatků zateplení obytných místností dřevěným roubením stejně jako jediná dosud nalezená stopa po krbu (v 1. patře, nejspíše v místnosti správce tvrze).

S velkou pravděpodobností se na zmíněné přestavbě tvrze podílel též Hynek Mušín

Takto vypadal objekt v 80. letech 20. století.

z Frývaldova a Hoštejna, který se do dějin zapsal jako stoupenec mistra Jana Husa. Jeho pečť se také objevila na střížném listě proti Husovu upálení z 2. září 1415, který tehdy zpečetilo 452 českých a moravských šlechticů. Hynek Mušín se též v roce 1420 zúčastnil bitvy na Vítkově.

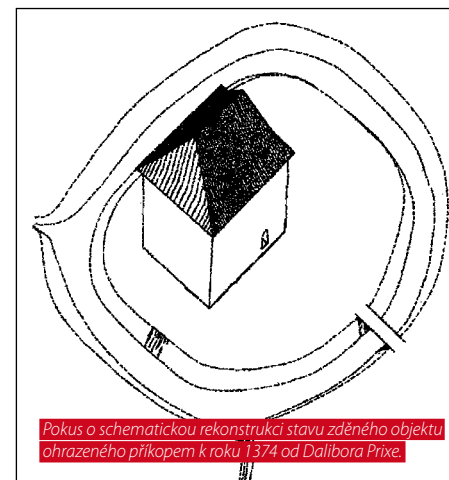
Jeho husitské smýšlení ovšem na Jesenícku, kde zastával funkci místního hejtmána, nezůstalo utajeno, a proto byl biskupem Konrádem z Olešnice zbaven všech funkcí a statků. Město i tvrz však nadále zůstaly v držení rodu Mušínů. Majetek i funkce převzal Hynkův bratranec

Hanuš Mušín, který byl na rozdíl od Hynka vůči katolické církvi loajální. Za škody, které spolu se svým otcem Güntherem utrpěl ve válkách s husity, jej navíc biskup Konrád z Olešnice v roce 1424 odměnil částkou 100 marek.

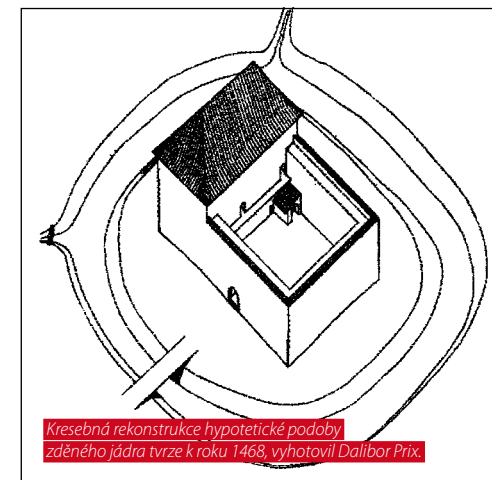
Husitské výpady do Slezska v letech 1425–1435 zcela vratislavské biskupství vyčerpaly. Aby byl biskup schopen nepříznivé ekonomické situaci čelit, musel se zadlužit. Vysoké dluhy splácel také tím, že udílel biskupské statky lénem svým věřitelům. Kolem roku 1435 tak získala město i tvrz do užívání spolu se svými syny Anna Clodebogková,

zvaná též Eichelbornová, ze Starého Pačkova, která biskupovi ve válkách s husity poskytl značnou finanční pomoc. Kromě toho jí biskup na několik let postoupil též veškeré příjmy města Nisy. Její synové pak v roce 1443 přikoupili i díl původně fojtského dominia v Jeseníku a okolních vsích od Markéty Sitschové. Vlastní fojtský úřad s nezbytným zázemím ale nadále zůstal samostatnou institucí, o jejímž provázání s držním jesenícké tvrze máme zprávu teprve k roku 1468.

Clodebogkové měli Jeseník v držení až do roku 1453, kdy jej vykoupil biskup Petr Nowak a ustanovil zde svého purkyně Mikuláše Pokelera. V pozdějších letech se dostalo město opět načas do rukou Mušínů. Již v roce 1463 však Anna, vdova po výše zmíněném Hynku Mušínovi, spolu se svým synem Kuncem odprodala tvrz i město Hynkovi z Mohrau (Morów). Po jeho smrti v roce 1468 odkoupil biskup Rudolf z Rüdeshaimu za 200 uherských zlatých tvrz, město, fojtsství i ves Bukovice od vdovy po pánu z Mohrau Berty z Nimpsche, protože se obával, že během bojů s Jiřím z Poděbrad by žena nebyla schopna tvrz ani město ubránit.

Pokus o schematickou rekonstrukci stavu zděného objektu ohrazeného příkopem k roku 1374 od Dalibora Pixa.

Kresebná rekonstrukce hypotetické podoby zděného jádra tvrze k roku 1468, vyhotovil Dalibor Prix.

Fotografie z archeologického průzkumu u východní stěny tvrze v roce 1976.

Podoba tvrze v 50. letech 20. století, předtím než došlo k vysušení a zatvornění vodního příkopu.

Během archeologického průzkumu v 70. letech 20. století byly objeveny pozůstatky nejstarší podoby tvrze a odkryta zasypaná studna.

Již o rok později byly tyto majetky se souhlasem biskupské kapituly uděleny v léno Maternu Schrommovi, kterému biskup propůjčil také právo hledat železnou rudu a stavět hamry. Kromě toho přenechal biskup Schrommovi k obraně tvrze a cest mimo dávek obilí, slaniny, sladu a soli také vojenskou výzbroj, a to 20 kop šípů (1 200 kusů), 4 kuše, 4 hákovnice a 4 píšťaly. Poté, co Matern Schromm zemřel, byla za stejných podmínek tvrz udělena rytíři Urbanu Stoschovi. Ten se však při koupi města musel biskupovi zavázat zvláštním slibem věrnosti, neboť jeho příbuzní patřili k biskupovým nepřátelům. V roce 1492 dostal tvrz udělenou v léno Pavel Otwein.

V průběhu 15. století došlo na tvrz k dalším stavebním úpravám. V severní hradební zdi byl proražen široký otvor a nově vzniklý vchod byl vyzdoben hrotitým obloukem z tesané žuly, bez jakékoliv profilace, jen s mírně zkoseným okrajem. Mohutná brána, která se otevírala dovnitř, byla zajištěna silným příčným trámem, jenž se zasouval do zdi. Důvod, proč se vchod přemístil na severní stranu, je zcela pochopitelný. Stále se rozrůstající město překročilo pomyslnou čáru souběžnou se severní, dosud zadní zdi tvrze a zámožní měšťané, kteří patřili k patriciátu a zároveň obývali domy na náměstí, nechtěli, aby k němu stála tvrz zády.

Ve stejné době došlo také k vybudování věže, která překvapivě nepřiléhala k čelní zdi, ale byla umístěna 1,5 m od ní. Úzkému prostoru mezi věží a hradbou tvrze se říkalo soutka. Věž s čelní zdi pak spojovaly pouze dva prampouchy (rozporné oblouky). Západní oblouk fungoval jako opěra pro úzkou zidku, spojující věž s čelní zdi teprve ve výši prvního patra. Spodní část věže byla postavena z kamene, dvě horní patra měla hrázdnou konstrukci. Současně bylo dozděno i cimbuří a koruna zdiva zvednuta o celý metr. V novém zdivu jeho stavitelé ponechali jen 16 šikmých střílén na úrovni dnešního druhého patra. Samotná věž byla přístupná jen pomocí malého padacího můstku, který se spouštěl z úzkých dvířek obranné chodby v čelní zdi. Věž měla především zajistit účinnou boční palbu při obraně tvrze, tzv. flankování. Kolébkový padací most přes vodní příkop zároveň kromě uzavření vchodu do věže otevíral vltčí jámu v jejím přízemí, čímž se nečekaným hostům zamezil průchod do nádvoří.

V roce 1497 byla tvrz s městem udělena lénem vratislavskému měšťanovi Leonhardu Vogelovi. Později se ukázalo, že zastupoval zájmy bohatého podnikatelského rodu Fuggerů z Augsburgu, kteří následně z Jeseníku učinili centrum důlního podnikání v této oblasti. Rozvoji těžby napomohlo rovněž takzvané Velké privilegium, které v roce 1506 udělil Jeseníku biskup Jan Thurzo, jenž byl zároveň s Fuggeri spřízněný. Tímto privilegiem byla městská práva Jeseníku povýšena na úroveň práv ostatních měst v Niském knížectví. Město také dostalo do znaku krácejícího medvěda, do jehož hříbetu zatíná drápy slezská orlice.

Velké privilegium přineslo Jeseníku rozsáhlé hospodářské výhody. Měšťané mohli svobodně těžit dřevo v okolních lesích a užívat je jako stavební materiál,

Pohled na Vodní tvrz z jihovýchodu v roce 1951 před zbouráním přístavků, které narušovaly celkový historický ráz objektu.

na topení i přípravu jídla. Na lesních loukách směli také pást dobytek i sekat travu a dvakrát týdně jim bylo povoleno nalovit si pro vlastní potřebu ryby. Dále byli osvobozeni od robot a získali právo várečné. Jako povinnost však měšťané dobrovolně převzali dva dny roboty při plavení dřeva. Každou středu směli také konat týdenní trh a na sv. Michala pak výroční jarmark. Zároveň nemuseli na tvrz držet noční hlídky, v případě nebezpečí však měli i nadále povinnost ji bránit.

V letech 1510–1514 se správy jesenického panství ujal sám Jakub Fugger. Panství později předal svému služebníku Janu Süssovi. Těžba rud v okolí Jeseníku se však ukázala jako obtížná a nesplnila očekávání, která do ní Fuggerové vložili. Proto již v roce 1547 prodal tvrz i panství za 2 000 uherských zlatých biskupu Baltazaru z Promnic.

Po jeho smrti v roce 1561 se podle biskupovy závěti stal Jeseník stolním statkem biskupství. Ve tvrzí sídlil biskupem dosazený hejtman, který odtud řídil celé panství, jež v době biskupovy smrti vynášelo 1 500 zlatých ročně. Jeho hlavní povinností bylo dohlížet zejména na lesní a polní hospodaření, výběr daní a venkovské šoltyse. V 70. letech 16. století proběhla na Jeseníku velká kolonizace, která výrazným způsobem zvýšila úroveň zdejšího hospodaření. Po úpadku

dolování se zde na konci 16. století začalo rozvíjet plátenictví, a to především v části města zvané Svoboda. V roce 1607 se zavedl ve městě také třetí výroční trh, jenž zvýšil odbyt řemeslných výrobků.

Nelehkou kapitolu v životě města představovala třicetiletá válka, která se v prvních letech dotkla jeho obyvatel pouze nepřímo, a to když kromě pravidelných daní museli odvádět též vysoké válečné kontribuce. Později začali Jeseníkem procházet vojáci obou válčících stran, kteří se k jeho obyvatelům chovali často násilně a zabavovali jim jejich skromný majetek. Temnou kapitolu v dějinách Jeseníku pak představovaly čarodějnické procesy, které si v 17. století vyžádaly v celém Niském knížectví stovky nevinných obětí.

Během období třicetileté války postihlo Jeseník několik požárů, které zavinili neopatrní měšťané. V roce 1625 způsobil jistý Michal Goldmann požár, při kterém lehlo popelem 25 domů včetně radnice, kde shořela všechna privilegia. Za svoji nedbalost byl pak Goldmann vyhoštěn z města. Stejnou katastrofu způsobil v roce 1638 švec Jiří Axmann. Byla zničena velká část města a s ní i kostel, fara, biskupský dvůr nacházející se v blízkosti tvrze a mlýn. V obou případech zůstala jesenická tvrz plamenů ušetřena.

Přímé válečné střetnutí mohlo město zažít snad až na sklonku třicetileté války. Na události v závěru tohoto konfliktu upomíná kamenný kříž s letopočtem 1646, na kterém je vytesána informace o zastřelení bývalého městského kata Michala Wachsmanna Švédy. Tento kříž, nalezený v roce 1900, se mimochodem stal vůbec prvním sbírkovým předmětem městského muzea. Nelze však potvrdit, zda se švédské vojsko snažilo skutečně probíjet do města a neúspěšně dobývat tvrz, k jejíž ochraně mělo být údajně povoláno 60 ozbrojenců. Mimo přežívající legendu nemáme k události žádné přímé pramenné záznamy. Rovněž tři kamenné koule umístěné v severním průčelí tvrze, jež mají být dokladem dobývání, se nacházejí v nejvyšším patře, které bylo vystavěno až v následujícím století.

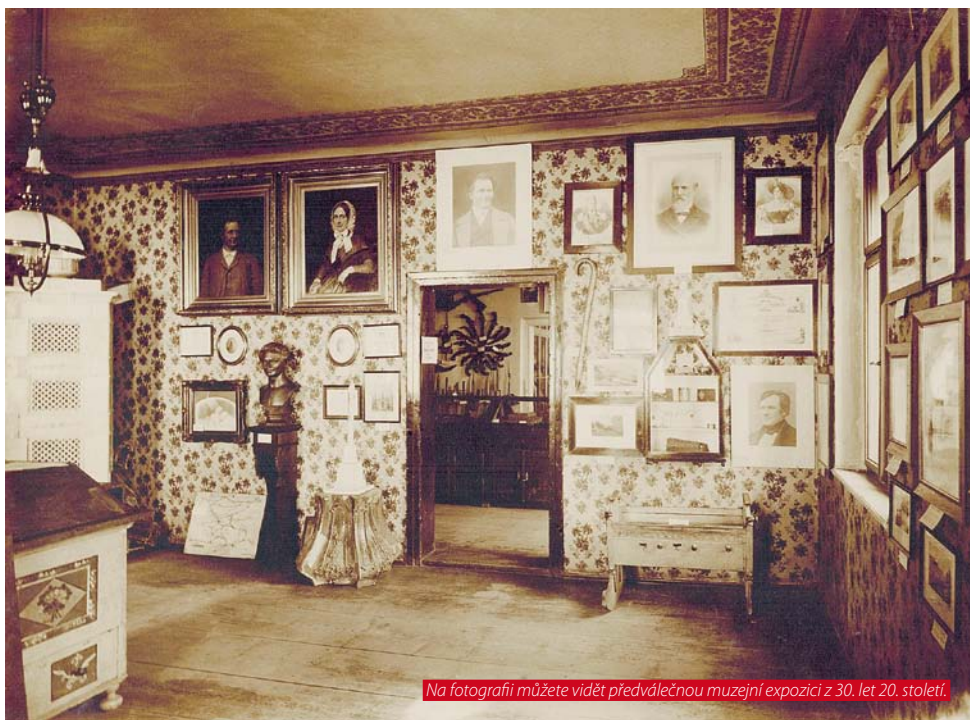

Západní část nádvoří z roku 1950.

Zámecká pavlače před úpravou, rok 1950.

Také ve druhé polovině 17. století byla Vodní tvrz jako sídlo biskupského hejtmana významnou částí města Jeseníku. Budova měla pět pokojů, několik komor a zděnou kuchyni, součástí byly

Na fotografiích můžete vidět předválečnou muzejní expozici z 30. let 20. století.

i čtyři sklepní prostory. Přiléhá k ní též hospodářský dvůr, jehož budovy byly situovány po obou stranách výjezdu z tvrze. Po pravé straně se nacházel ovčinec pro 650 ovcí, sušárna lnu, starý pivovar a nová sladovna. Velký výnos poskytoval biskupství také místní pivovar, jehož roční výnos v té době činil 6 376 zlatých. Pivo z tohoto pivovaru musely totiž povinně odebírat všechny hospody na jesenickém panství. Ve vodním příkopě byli podle dobových pramenů chováni „velcí a krásní“ pstruzi.

Budova tvrze soužila také jako zbrojnice. O stavu její výzbroje se můžeme dočíst v urbáři z roku 1689, kdy se zde nacházelo 11 dvojitých hákovnic, 19 mušket, 11 halaparten, 2 velké meče, 2 sekery, 4 koše na louče, 50 vidlic na muškety, 11 přílbic, pancíře pro 12 kyrysníků, 3 svazky doutháků, olověné kule na hákovnice, muškety a několik forem na lití kulí.

Na konci 17. století tvrť postupně ztrácela svůj vojenský význam. V této době patrně došlo k její další přestavbě, během níž ke stávajícímu obytnému paláci přibyla další dvě křídla. Tehdy byl také původní dřevěný padací most nahrazen mostem kamenným. V západní části nádvoří pak dělníci zasypali starou studnu. Přestavbou prošla i černá kuchyně a celou budovu nechali její majitelé nově zastřešit.

V roce 1727 vypukl v Jeseníku další požár, který tentokrát budovu tvrze těžce poškodil. Vzhledem k tomu, že objekt v té době již dávno pozbýl své obranné funkce, rozhodl se biskup František Ludvík Neuburský přestavět jej na sídlo zámeckého typu. V letech 1738–1745 tak Vodní tvrť dostala svou současnou podobu. Celá budova se zvýšila o jedno patro a na vnější straně byla nad příkopem prorážena okna. Zároveň se odbourala dvě horní patra původní vyhořelé

věže, z níž bylo ponecháno jen zděné přízemí, kterým se do tvrze vchází dodnes. Vratislavského biskupa a rýnského falckraběte Františka Ludvíka Neuburského připomíná také kamenná deska s jeho erbem zabudovaná do klenutého pilíře na severovýchodním nároží zámku. Tato deska vyrobená z pískovce je dlouhá 1,35 m a široká nahoře 1,03 m a dole 0,88 m. Kamenný erb nechali v roce 1915 do pilíře tvrze zazdit členové výboru jesenického muzea pod vedením učitele Adolfa Kettnera, jenž zároveň působil i jako správce muzejních sbírek.

Během válek o slezské dědictví se na počátku roku 1741 uchýlil do Jeseníku vratislavský biskup Filip Ludvík ze Sinzendorffu, jenž předtím uprchl z území obsazeného Prusy. V březnu roku 1741 však město náhle přepadly jednotky pruských vojáků, kteří na příkaz svého panovníka Friedricha II. zatklí ve tvrzi biskupa

Sinzendorff a dopravili jej do Otmuchova. V létě roku 1742 pak město i tvrť obsadil i baron František Trenck se svými pandury.

V roce 1766 se Vodní tvrť stala nakrátko sídlem biskupa Filipa Gottharda Schaffgotsche, když se zde usadil po svém útěku z vězení v Opolí, kde byl držen na příkaz Friedricha II. Jeho trvalým sídlem se později stal zámek Jánský Vrch, odkud řídil pouze rakouskou část vratislavské diecéze. Jako velký milovník hudby pořádal na zámku pravidelná koncertní představení a založil zde věhlasnou kapelu. V roce 1769 vstoupil do jeho služeb již tehdy známý hudební skladatel Karl Ditters, který si později přikoupil šlechtický titul a stal se pánem z Dittersdorfu. Ve službách biskupa působil i jako lesmistr a v roce 1773 byl jmenován biskupským hejtmánem v Jeseníku, kde působil několik let. Jeho pobyt na tvrzi připomíná mramorová pamětní deska, kterou mohou návštěvníci spatřit vlevo od zámecké brány. Tato deska sem byla umístěna v roce 1899 jako upomínka na sté výročí skladatelova úmrtí. Vedle podoby Ditterse je na ní ve spodní části umístěn také jeho erb – labuť na šachovnicovém poli. V roce 1993 došlo za podpory Moravsko-slezského sudetského horského spolku k její renovaci.

Na konci feudálního období zanikl význam tvrze jako sídla vrchnosti a z objektu se stala pouhá správní budova jesenického velkostátu. Pro tyto účely zde byly zřízeny dva služební byty a některé místnosti v prostorách zámku se rozdělily na menší kanceláře. V roce 1797 se okolo příkopu tvrze postavil z bezpečnostních důvodů dřevěný plot, který byl později nahrazen kamennou zdí. Počátkem 19. století byly zbourány hospodářské budovy patřící k biskupskému dvoru. V roce 1829 se do Jeseníku ze Zlatých Hor přenesl

Expozice historie umístěná ve Vodní tvrzi v 80. letech 20. století.

lesmistrovský úřad, který měl na starost správu biskupských lesů. S vrchnostenským úřadem byl od roku 1842 spojen také úřad horní substituce, jehož náplní práce bylo vykonávat dohled nad dolováním na biskupských pozemcích. V roce 1840 se v prostorách tvrze zřídila i registratura pro přechovávání písemností.

Na počátku 20. století proběhly v objektu tvrze další stavební úpravy, které však necitlivě zasáhly do historického charakteru budovy a spíše ji poškodily. V budově se nechala prolomit další okna. V místech, kde dělníci objevili masivní kvádřové zdivo, bylo od prolomení oken upuštěno a dosud vyhloubené prostory se zaplnily cihlami. Na západní straně vznikl přístavek, který sahá až do výše hřebene střechy, ve kterém byly umístěny toalety. Na nádvoří pak byly postaveny dřevěné pavlače se železným zábradlím.

Až do roku 1945 sloužila budova administrativním a hospodářským potřebám vratislavského biskupství (od roku 1930 arcibiskupství). Během první republiky zde sídlila také část agendy důchodního úřadu biskupství. V roce 1932 zde Komorní ředitelství biskupských lesů a statků uvolnilo dvě místnosti pro

potřeby jesenického městského muzea, které bylo založeno na přelomu 19. a 20. století v období zvýšeného zájmu o regionální historii.

Muzeum vzniklo především z podnětu významných politických, ekonomických a duchovních představitelů města, z nichž někteří se stali zároveň i kurátory jeho prvních sbírek a důležitými sponzory. Sbírkový fond muzea se utvářel postupně převážně díky darům významných osobností, mezi něž patřil např. jesenický děkan a iniciátor založení muzea Josef Neugebauer, zeť zakladatele lázní Vincenze Priessnitze Johann Ripper se svou dcerou Zdenkou Fridrichovou-Ripperovou nebo baronka Waldorfová. K nejcenějším sbírkovým předmětům na počátku existence muzea patřily památky na Vincenze Priessnitze a na Karla Ditterse z Dittersdorfu, dále doklady slezského lidového umění či exponáty související s činností místních cechů a spolků. Než se kompletně přestěhovalo do prostor Vodní tvrze, sídlilo městské muzeum od roku 1905 v budově tzv. Pedagogia na dnešní ulici Komenského.

Pod vedením profesora jesenického gymnázia PhDr. Franze Peschela, který převzal funkci

Historická romantizující pohlednice zachycuje pohled na tvrz s kostelem a vodním příkopem od severovýchodu. (Státní okresní archiv Jeseník, 1924).

kustoda muzea, vznikly ve Vodní tvrzí ve 30. letech nové muzejní expozice. Kromě expozice k dějinám města a dokladů hmotné a lidové kultury Jesenicka došlo v prostorách zámku též k instalaci geologické expozice.

Nadějně se rozvíjející muzejní činnost ale přerušila druhá světová válka a přechodné období poválečné konsolidace. Během této doby došlo v důsledku snížené ochrany sbírek a jejich nedostatečného zabezpečení ke zničení či poškození některých muzejních exponátů. Krátce po druhé světové válce sloužila Vodní tvrz několik měsíců jako sklad konfiskovaného majetku.

Díky novým vlastivědným nadšencům z řad pracovníků ve školství, kultuře a osvětě se posléze muzejní činnost obnovila. Budova Vodní tvrze, která po roce 1945 připadla státu, představovala pro tuto činnost příslib solidního materiálního zázemí. Již v roce 1946 byla celá tvrz uvolněna pro účely okresního vlastivědného muzea. Jeho novou správkyní se ve stejném roce stala Anna Kahligová-Mastná. Po roce 1949 pak objekt přešel do majetku města. Než se však muzeum a jeho sbírky mohly navrátit zpět do tohoto historického objektu, bylo potřeba kvůli špatnému technickému

stavu provést částečnou rekonstrukci. V roce 1950 byla střecha načas pokryta šedými eternitovými taškami a došlo k opravě komínů. V 50. a 60. letech se též odstranily všechny přístavky nacházející se v prostoru tvrze, které narušovaly celkový historický ráz objektu. Muzeum mezitím sídlilo v náhradních prostorách nejprve na dnešním Masarykově náměstí a poté v budově bývalé klášterní kaple na dnešní Průchodní ulici.

Muzeum se zpátky do Vodní tvrze přestěhovalo roku 1955, kdy byla obnovena muzejní a výstavní činnost a vytvořeny nové expozice. Zároveň se dokončila inventarizace sbírkových předmětů a provedly se též svozy sbírek ze zrušených muzeí ve Vidnavě, Žulové a Zlatých Horách. V roce 1963 se v rámci nového organizačního začlenění stalo jesenické muzeum součástí Vlastivědného ústavu v Šumperku, později přejmenovaného na Okresní vlastivědné muzeum v Šumperku. V té době prošel objekt Vodní tvrze další rekonstrukcí, když v roce 1964 muselo být staticky ohrožené zdivo budovy staženo ocelovými lany. Někdy na konci 60. let došlo také k vypuštění vody z vodního příkopu, který byl zatrávněn.

Počátkem 70. let proběhl archeologický a stavebně historický průzkum, při kterém byly objeveny pozůstatky nejstarší podoby tvrze a odkryta původně zasypaná stará studna. Zároveň se v destrukčních vrstvách tvrze našlo velké množství keramiky a několik železných předmětů. Poté následovala rozsáhlá rekonstrukce celého objektu, jejímž výsledkem byla vnitřní úprava tvrze k depozitním a výstavním účelům. Během přestavby se v celém objektu položily nové podlahy a zároveň zpevnily stropy. Zámek také dostal novou fasádu a jeho kamenné zdivo bylo vyspárováno. Součástí této rekonstrukce bylo i opětovné pokrytí střechy smrkovým šindelem. V letech 1975–1980 došlo k upravení vodního příkopu, který byl částečně zavrácán a jeho vnější stěny obloženy žulovými kostkami.

Po ukončení všech stavebních prací došlo na počátku 80. let v prostorách tvrze k vytvoření nových muzejních expozic (expozice historie od pravěku do 19. století, dějiny kamenictví a vápenictví a současnost severomoravského lázeňství, ve 2. poschodí pak expozice geologie a mineralogie Jesenicka). Tyto expozice se však na počátku 21. století ukázaly již jako zastaralé, proto byly v letech 2010–2014 postupně nahrazeny expozicemi současnými.

V roce 1996 se v souvislosti se vznikem okresu Jeseník muzeum osamostatnilo jako instituce zřizovaná Okresním úřadem v Jeseníku a dostalo současný název Vlastivědné muzeum Jesenicka. Další organizační změna pak nastala v roce 2003, kdy se zřizovatelem stal Olomoucký kraj. Na počátku 21. století prodělala budova Vodní tvrze také další výraznější stavební úpravy. V roce 2008 prošel rekonstrukcí Rytířský sál nacházející se v přízemí západního křídla tvrze. V sále bylo též nainstalováno pódium

Takto vypadalo severní průčelí Vodní tvrze v roce 2015 ...

pro koncertní a divadelní účely a později sem byla přemístěna expozice Fauna a flóra Jesenicka. V následujícím roce proběhla generální oprava střechy a krovů, při níž se z půdy tvrze odstranily nepůvodní prvky nesoucí bortící se strop nad

výstavní síni, která též prošla výraznou přestavbou. Další náročnou stavební akcí představovala také úprava sklepních prostor pro novou expozici Čarodějnických procesů na Jesenicku v 17. století v letech 2011–2012.

Pohled na objekt od severozápadu z počátku 20. století na historické pohlednici. (Státní okresní archiv Jeseník).

... a takto o více jak sto let dříve.

Současnost Vodní tvrze

Objekt Vodní tvrze se dnes nachází ve vlastnictví Lesů ČR, které jej Olomouckému kraji dlouhodobě pronajímají. V letech 2010–2014 byly postupně vytvořeny nové expozice, přizpůsobené moderním trendům v rámci muzejní prezentace. V současnosti muzeum nabízí návštěvníkům celkem pět stálých expozic. Čtyři jsou umístěny v prostorách Vodní tvrze (Historie a archeologie Jesenicka, Fauna a flóra Jesenicka, Čarodějnické procesy na Jesenicku v 17. století a Spirála času Země), pátá Vincenz Priessnitz a lázně Gräfenberk se nachází v Priessnitzově rodném domě v Lázních Jeseník.

Expozice Historie a archeologie Jesenicka, přístupná od roku 2010, představuje historii jesenického regionu od pravěku až do 20. století. V první místnosti jsou vystaveny ukázky archeologických nálezů a exponáty související s typickými řemesly, zvyky a lidovou zbožností původního německého obyvatelstva. Ústředním bodem místnosti je skleněný tubus s polychromovanou dřevěnou plastikou Jezulátka z 18. století, která pochází z kláštera sester sv. Kláry ve Vratislavi. Na Jesenicko se soška dostala po zrušení kláštera v důsledku sekularizační politiky pruského státu. Jezulátko poté získaly sestry řádu sv. Voršily, které v roce 1882 založily v Jeseníku klášter. Součástí této místnosti jsou rovněž obrazy malované na skle, model hamru a stoupy nebo cechovní cínový vítec pohár z roku 1784. Druhá místnost návštěvníkům přibližuje krizová období dějin regionu, dále jeho správní vývoj a historii Vodní tvrze a jesenického muzea. Ukázky sbírkových předmětů a fotografických dokumentů připomínají i jednotlivé etapy 20. století. Pozornosti návštěvníků jistě neujdou ani tři modely Vodní tvrze, které dokumentují její stavební

Současná podoba tvrze od jihovýchodu.

V současné době v budově sídlí Vlastivědné muzeum Jesenicka.

vývoj od 1. poloviny 14. století do současnosti. Třetí místnost se pak zaměřuje na slavnou lázeňskou minulost kraje spojenou se jmény jako jsou Vincenz Priessnitz či Johann Schroth, a na hudební dědictví Jesenicka nejvíce zosobněné v hudebním skladateli Karlu Dittersi z Dittersdorfu.

Expozice Fauna a flóra Jesenicka z roku 2005 nabízí pohled do světa jesenické přírody. Skládá se z prezentace dermoplastických preparátů (vycpanin obratlovců), entomologických sběrů, kostí (lebek) či vajíček ptáků. První centrální vitrína je věnována

dravcům a sovám, další vitrína pak návštěvníky seznámí se vzácnými a chráněnými druhy živočichů, ale i se zvířaty, jež se v přírodě běžně vyskytují. V roce 2013 byla expozice přestěhována do prostor Rytířského sálu a doplněna o moderní interaktivní prvky, mezi které patří audionahrávky hlasů zvířat a zvuků přírody nebo dotyková obrazovka, díky níž se návštěvníci mohou o oblasti CHKO Jeseníky dozvědět bližší informace nebo si svoje znalosti ověřit pomocí zábavných kvízů. Ve své původní podobě obdržela expozice ocenění za III. místo v soutěži

Prostory galerie slouží především k pořádání obrazových a fotografických výstav.

o Cenu Gloria musaealis v kategorii Muzejní výstava roku 2005.

Expozice Čarodějnické procesy na Jesenicku v 17. století, vybudovaná ve zrekonstruovaných sklepních prostorách v roce 2011, představuje historii rozsáhlého honu na domnělé příslušovky dábla, ke kterému došlo v jesenickém regionu v letech 1622–1695. Téma je prezentováno za použití nejmodernějších audiovizuálních prostředků – audioprůvodce ve čtyřech jazykových mutacích (češtině, angličtině, němčině a polštině), filmového zpracování prvního čarodějnického případu na Jesenicku z roku 1622 projektovaného na stěnu ze suché mlhy (tzv. metoda FogScreen) a dotykových displejů, které umožňují návštěvníkům získat další podrobné informace o historii čarodějnických procesů nejen na Jesenicku, ale i v Evropě. Trojrozměrné předměty zde pak zastupují repliky mučicích nástrojů. Expozice byla v roce 2011 oceněna II. místem v soutěži o Cenu Gloria musaealis v kategorii Muzejní výstava roku.

Expozice Spirála času Země, která je návštěvníkům přístupná od roku 2014, se zabývá geomorfologickým vývojem Jesenicka v kontextu vzniku a vývoje Země. Základní prvek tvoří spirála, na níž je prostřednictvím

Hlavní výstavní sál v roce 2015.

(češtině, angličtině, němčině a polštině). V českém jazyce návštěvníky provádí hlas českého herce a dramatika Arnošta Goldflama. V roce 2014 obdržela tato expozice ocenění za III. místo v soutěži o Cenu Gloria musaealis v kategorii Muzejní výstava roku.

V budově Vodní tvrze jsou k dispozici také prostory určené pro krátkodobé výstavy. Jedná se o hlavní výstavní sál a galerii, které v posledních letech také prošly celkovou přestavbou. Hlavní výstavní sál byl nově zrekonstruován již v roce 2009, kdy došlo k obnažení stropní trámové konstrukce podepřené uprostřed místnosti dřevěným sloupem. Místnost dostala nové vytápění a elektroinstalaci. Prostory galerie, které tvoří dvě místnosti s předsálím, byly nově vybudovány v roce 2014 na místě původní geologické expozice. Během přestavby zde zároveň došlo k instalaci moderního systému světel a záchytných tahů. Svým dispozičním charakterem je tento prostor vhodný především ke konání uměleckých výstav.

V objektu Vodní tvrze se nalézá také část muzejních sbírek umístěných v geologickém a historickém depozitáři. Další depozitáře se pak nacházejí na externích pracovištích. Jádrem

Vitrína s dermoplastickými preparáty v expozici Fauna a flóra Jesenicka návštěvníky seznámí se vzácnými, chráněnými, ale i zcela běžnými druhy živočichů obývajících Jesenicko.

Expozice Fauna a flóra Jesenicka se nachází v prostorách Rytiřského sálu.

historické sbírky muzea tvoří především památky na Vincenze Priessnitze a Karla Ditterse z Dittersdorfu, dále dřevorezby (cenné práce řezbáře B. Kutze- ra) nebo doklady slezské lidové kultury (části krojů, náboženské malby na skle). K nejvýznamnějším exponátům historické sbírky můžeme zařadit například pamětní desku ke stavbě sladovny z roku 1605, soubor lázeňské a vodoléčebné literatury z 19. století nebo cechovní vltací poháry z 18. a 19. století. V muzeu je též deponováno množství

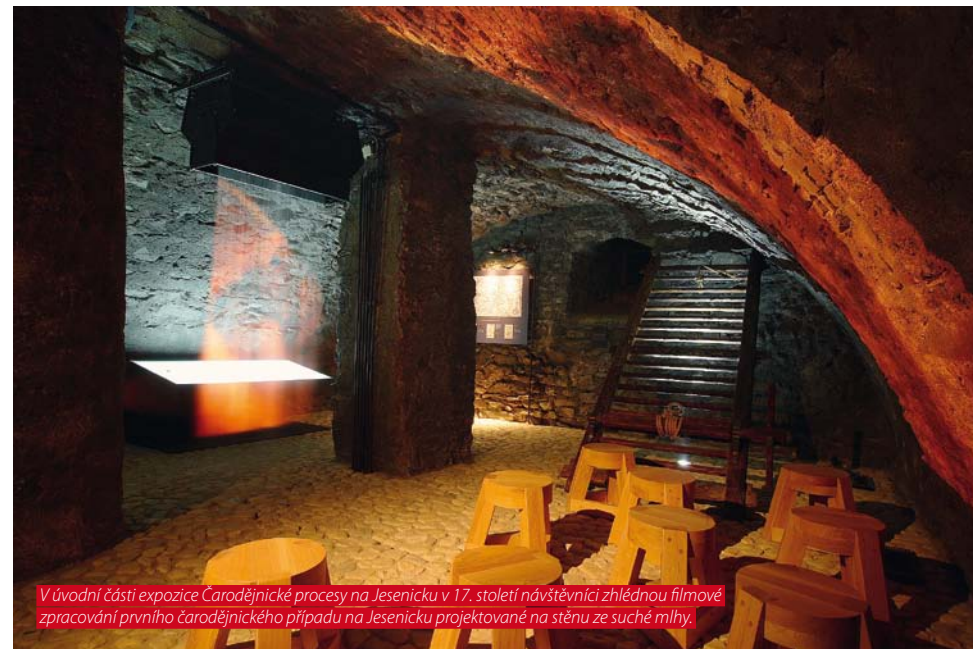
archeologických nálezů. Za bohaté lze označit také sbírky botanické, zoologické a geologické, dokumentující přírodu jesenického regionu.

Kromě stálých expozic a krátkodobých výstav se v prostorách Vodní tvrze koná celá řada kulturních akcí. Patří mezi ně například Vánoční jarmark, jenž se každoročně těší velkému zájmu veřejnosti. Za další úspěšnou akci lze považovat také Muzejní noc, která se konala ve Vodní tvrzi 1. června 2018, kdy byly pro

návštěvníky kromě prodloužení otevírací doby připraveny též komentované prohlídky, chemická show či vystoupení Sermířského spolku Jeseník. U příležitosti XVIII. ročníku Svatováclavského setkání se dne 28. září 2018 uskutečnil na nádvoří Vodní tvrze slavnostní koncert Smyčcového orchestru Jeseník. Mimo tyto akce se muzeum pravidelně připojuje ke Dnům evropského kulturního dědictví, v rámci nichž pro zájemce z řad veřejnosti pořádá komentované prohlídky expozic a výstav.

Součástí expozice jsou také audionahrávky hlasů zvířat a zvuků přírody nebo dotyková obrazovka s dalšími informacemi a zábavnými kvízy o oblasti CHKO Jeseníky.

V úvodní části expozice Čarodějnické procesy na Jesenicku v 17. století návštěvníci zhlédnou filmové zpracování prvního čarodějnického případu na Jesenicku projektované na stěnu ze suché hlíny.

Model inkviziční stolice.

Tabule se jmény obětí čarodějnických procesů.

Součástí expozice jsou také dotykové displeje s dalšími informacemi o daném tématu.

Třetí místnost expozice Historie a archeologie Jesenicka.

Skleněné válce s nerosty v expozici
Spirála času Země.

Model sopky v expozici Spirála času Země.

Videomapping zachycuje
ve trojrozměrné podobě
pohyby jeseníckého ledovce.

Základní prvek geologické expozice tvoří spirála s časovou osou, na které je znázorněn
vznik a vývoj planety spolu s geomorfologickým vývojem Jeseníka.

Podoba expozice Historie
a archeologie Jeseníka z roku 2017.

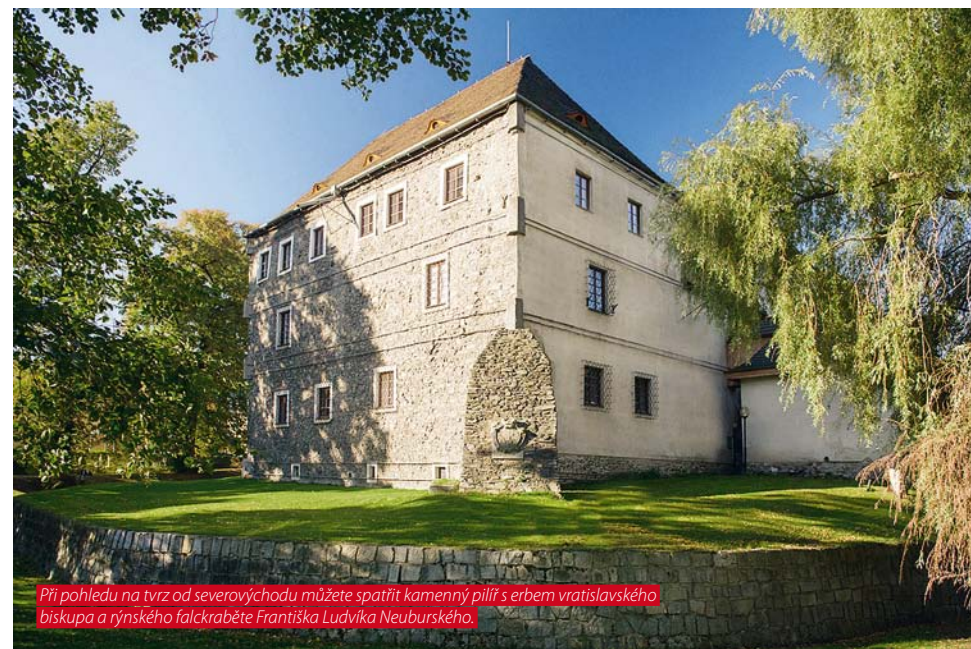

Modely Vodní tvrze v expozici Historie
a archeologie Jeseníka.

Skleněný tubus chrání vzácnou
polychromovanou dřevěnou
plastiku Jezulátka.

Vodní tvrz od roku 2019 dále

Při pohledu na tvrz od severovýchodu můžete spatřit kamenný pilíř s erbem vratislavského
biskupa a rýnského falckraběte Františka Ludvíka Neuburského.

Vodní tvrz v Jeseníku je stará dáma, zaslouží si, abychom o ni pečovali. Citlivě, uměřeně, adekvátně k jejímu věku, ale zároveň odvážně a s vizí. Aby se však vizí a touhou vybudované úpravy nepotýkaly s problémy od samého počátku, je potřeba začít u nejzákladnějších věcí, mezi které jistě patří statika.

V roce 2018 byl kvůli rozšiřujícím se trhlinám ve zdech tvrze zadán a proveden statický průzkum objektu, který realizovala společnost Statika Olomouc. Z výsledků průzkumu vyplývá, že pro statické zabezpečení Vodní tvrze budou zásahy v následujících letech zásadní a muzeum je vnímá jako jednoznačnou prioritu. Dojde k nahrazení stávajících vnějších táhel, jež byla instalována podél obvodu objektu v 60. letech 20. století a která nejen nevyhovují nárokům na statiku, ale rovněž nejsou ani esteticky přijatelná. V rámci nového řešení dojde k jejich zapuštění

do zdiva, a tím i k částečné obnově původnějšího vzhledu tvrze. Kromě nahrazení stávajících táhel je pak plánována instalace nových táhel, která budou skrze budovu spojit protější stěny. Náročnost takové statické operace bude zásadní, neboť dojde k pracím v téměř všech místnostech všech pater.

Statické úpravy rovněž čekají most vedoucí do tvrze, uvolněné zdivo bude přezděno, spárováno, do části mostu bude instalována výstuha a eventuelní trhliny budou injektovány. Vzhledem k zásadnosti úprav souvisejících se statickým zajištěním objektu budou další rekonstrukce směřovány buď do doby po provedení nového sepejetí, nebo takovým způsobem, aby jejich realizace s novou instalací nekolidovala.

Již v roce 2011 vznikla v dílně architektky Lukrécie Lachmanové studie týkající se významných

rekonstrukcí v areálu tvrze. Především se jednalo o vybudování moderní prosklené kavárny nad vodním příkopem ze severozápadní strany, přístavku s výtahem z jižní strany objektu a zastřešení nádvoří skleněným stropem. Ačkoliv od vize výstavby představené kavárny se již

ustupuje, kavárna jako taková zůstává společně s vybudováním výtahu pro imobilní občany prioritou, a totéž lze říci o zastřešení nádvoří. Zdali bude výtah stát vně zdi, nebo bude umístěn do nádvoří či bude-li areál zastřešen skleněnou střechou podle návrhů zmíněných architektů či jiným způsobem, bude ještě ve zbytku roku 2019 a v roce 2020 předmětem diskuzí s odbornou i laickou veřejností.

V roce 2018 se podařilo muzeu vyjednat dlouhodobé pronájmy nových depozitářů a tato skutečnost se i pro zvažované změny a rekonstrukce jeví jako zásadní. Z budovy Vodní tvrze nepochybně už v průběhu roku 2019 zmizí dva stávající depozitáře, historický a geologický, a s uvolněnými prostorami bude možno počítat. V rámci přesunů dojde i k dalším změnám. Veřejnost se může nepochybně těšit na obnovení tradiční role Rytířského sálu v přízemí, odkud se odstěhuje stálá expozice Fauny a flóry Jesenicka. Sál bude využíván pro kultur-

ní účely, přednášky, divadelní produkci i historickou filmovou projekci, besedy, diskuze i umělecká představení. Do budoucna zvažujeme možnost pronájmu sálu pro veřejnost, která si tak bude moci unikátní historický prostor pronajmout např. pro oslavu narozenin, svatbu, soukromý koncert apod.

V dalším uvolněném sále (opět v přízemí v prostorech současného geologického depozitáře) bude zamýšlena realizace zmíněné kavárny a studovny spojených se vstupní recepcí muzea či případně nová biologická expozice lidského těla a živé přírody Jesenicka. Tuto by však pracovníci muzea raději viděli realizovanou poněkud „odvážnějším způsobem“ – vbudovanou do nejvyšších pater tvrze, tj. do půdního prostoru. Nová expozice by měla nejenom nahradit současnou expozici fauny a flóry, ale zejména ji doplnit o moderní multimediální a interaktivní prvky a rovněž doplnit ji o expozici lidského těla. Takováto expozice bude tedy

biologicko-antropologická a do rozhodné míry v ní bude využito etnologických poznatků. Nutno podotknout, že jak vybudování kavárny, tak nové biologické expozice bude otázkou let 2020+ a bude následovat po diskuzích s architekty, památkáři, ale i jesenickou veřejností.

Pokud budeme chtít nahlédnout kromě plánů rekonstrukcí v rámci roku nebo dvou, tj. statického zajištění objektu, a kromě střednědobých návrhů týkajících se vybudování výtahu, kavárny s recepcí či např. zastřešení nádvoří, do návrhů dalekosáhlých a v této chvíli i až fantastických, nesmíme zapomenout zmínit možnost opětovného naplnění a zprovoznění vodního příkopu. Náročnost podniku tohoto typu po stránce technické, organizační a také finanční však posouvá odhady realizace na dobu po roce 2030 a projektem jako aktuálním se v této chvíli pracovníci muzea nezabývají. Jak zabezpečení statiky, tak další realizované rekonstrukce by však měly počítat s tím, že

opětovné zavodnění příkopu je dlouho pro mnohé „jesenickým snem“ a že k němu v budoucnosti zřejmě opravdu může dojít.

Do doby, než se přistoupí k zásadnějším rekonstrukcím, jejichž realizace bude ovlivněna přítomností či nepřítomností vody v příkopu obklopujícím Vodní tvrz, se instituce pustí i do menších projektů, které mají za cíl zpříjemnit návštěvníkům muzea jejich pobyt a poskytnout jim

pocit pohody a příjemného prostředí. Mezi takového projektu, jejichž realizovatelnost odhadujeme v následujících pěti letech, patří např. výměna všech oken a dveří v objektu, rekonstrukce vnější fasády i vnitřní fasády v nádvoří, restaurování vstupních vrat, kompletní rekonstrukce toalet či např. revitalizace stěn uvnitř objektu.

Objektu Vodní tvrze se již nepřímo týkají i další zamyšlené

priority Vlastivědného muzea Jesenicka. Z nich zřejmě nejdůležitější je plánovaná komplexní modernizace expozice Vincence Priessnitz a lázní Gräfenberg. Tato se však nachází v Lázních Jeseník v další budově provozované muzeem, totiž v rodném domě tohoto významného jesenického rodáka. Přestavba na novou, multimediální a interaktivní expozici by měla proběhnout v průběhu roku 2020.

Informace pro návštěvníky

VLASTIVĚDNÉ MUZEUM JESENICKA
Zámecké náměstí 1 | 790 01 Jeseník

Informace, rezervace prohlídek:
muzeum.rezervace@jen.cz
mobil: 725 073 539
www.muzeumjesenik.cz

Hrad a zámek Úsov

Historie a stavební vývoj hradu a zámku Úsov

Hrad a zámek Úsov, v jádru raně gotický hrad s dispozicí francouzského kastelu, představuje moravský unikát tohoto stavebního typu. Ojedinelá dispozice a stav jejího zachování řadí Úsov mezi nej kvalitnější hradní architektury 13. století v České republice. Od roku 1995 je tato památka v majetku města Úsova. Mimořádně cenné historické a přírodovědné sbírky lichtenštejnského lovecko-lesnického muzea a další expozice instalované v areálu hradu spravuje Vlastivědné muzeum v Šumperku, příspěvková organizace zřízená a financovaná Olomouckým krajem.

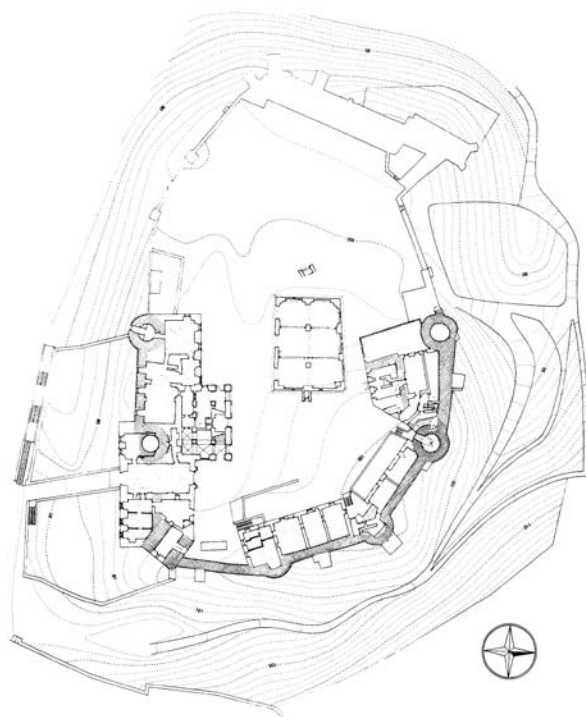

Hradozámecký okrsek

Poměrně rozlehlý areál hradu a zámku prošel v průběhu více než 750 let své existence bohatým stavebním vývojem. Je situován na cípu nevysoké náhorní planiny nad stejnojmenným městečkem. Dodnes je ze severu, východu a jihu obklopen příkopem a ze severu a východu chráněn vysokým valem.

Dominantu areálu tvoří po kamenném mostě z jihu přístupný dvoupatrový palác s dalším mezaninovým patrem v podstřeší, který svůj stávající vzhled získal během 2. poloviny 17. století. Ve své hmotě palác pohltil jak své pozdně gotické a renesanční jádro, tak i zdivo dvou válcových věží spojených hradbou a z vnějšího obvodu dobře rozpoznatelnou a v plné výši dochovanou hranolovou věž se zazděnou původní hradní bránou. Ve dvorním traktu paláce byla na konci 17. století vybudována monumentální schodišťová hala předstupující před severní průčelí.

Masivní opevnění se čtyřmi válcovými věžemi za palácem pokračuje i po východním a severním obvodu hradu. Při vnitřním

Půdorys přízemí hradu dle T. Durdíka.

líci k hradební zdi přiléhají patrové objekty tzv. Staré školy, ne zcela správně pojmenovaného Boskovického paláce a přízemního Vlašimského paláce, který je situován mezi dvojicí věží označovaných tradičně jako Vlašimka a Hladová věž (též Hladomorna). Ta je opatřena hodinami a barokní bání a jako jediná z věží na hradě je na severovýchodní straně vybavena dodnes patrným břitem. S Vlašimkou na východě sousedí zkosená Rohovná věž. Ze západu areál uzavírá nízká zeď se dvěma vížkami, na kterou navazuje protáhlý dům kastelána. Uprostřed nádvoří je situován samostatně stojící objekt kočárovny.

Královská fundace

Zeměpanský hrad Úsov byl založen kolem poloviny 13. století jako důležité centrum rozlehlého panství v majetku moravského markraběte. Výběr lokality pro hradní fundaci souvisel s novou obchodní stezkou spojující

Olomouc a královské město Uničov, založené roku 1213. Hrad sloužil rovněž jako základna pro královskou loveckou družinu, byl situován na okraji královského loveckého hvozdu Doubravy.

Nejstarší písemnou zmínku o hradě nalézáme k roku 1260, kdy je jména hradu užito v přídomku olomouckého kastelána Jiljího ze Švábenic. K roku 1269 je jako držitel hradu uváděn Jiljího syn Hrabí ze Švábenic. V roce 1276 byl hrad opět v rukou moravského markraběte. Během 80. let 13. století se Úsov dostal do držení rodu Wüstehube.

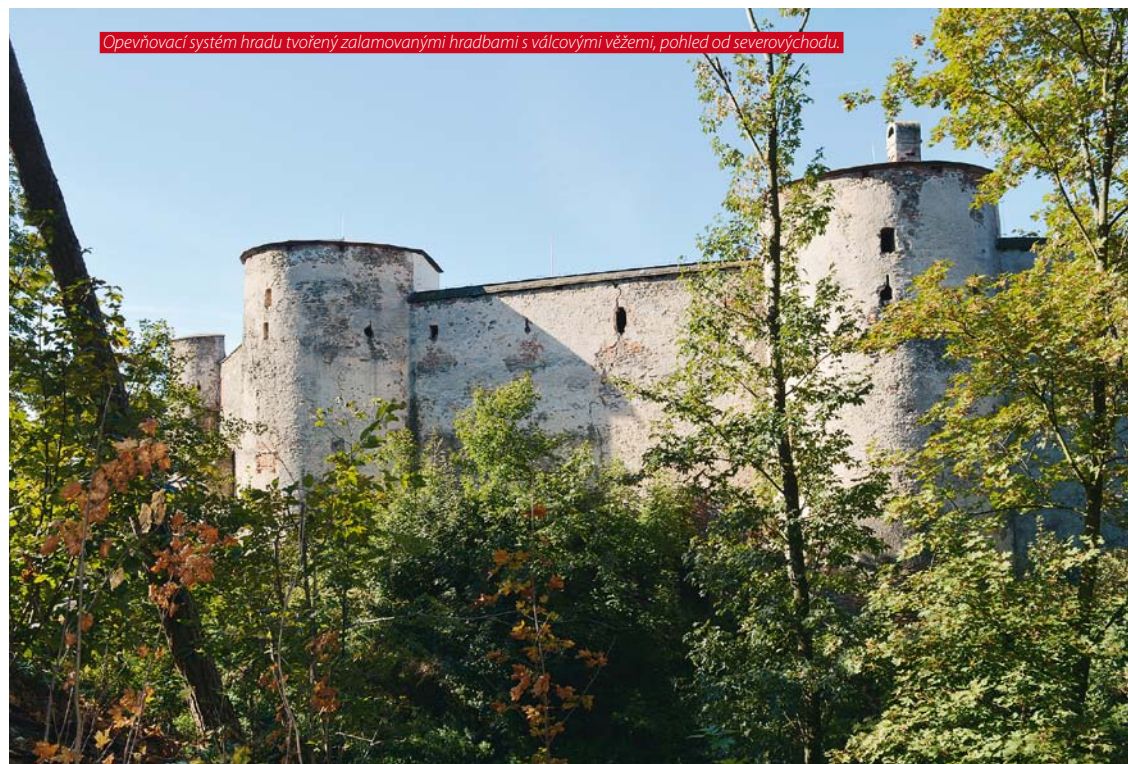
Stavební typ francouzského kastelu

Dispozice hradu řadí Úsov do šesti nám v současnosti známých hradů typu francouzského kastelu na našem území, kam dále patří Týřov, Džbán, Nižbor, Hradiště a Konopiště. Kastel francouzského typu je charakterizován jako vícevěžový

hrad převážně s okrouhlými věžemi, které tvoří systém umožňující aktivní obranu. Věže hradu bývají předsunuty před rovnou hradbou a umožňují tak tzv. flankování, tedy boční palbu zajišťující ochranu paty hradební zdi. Genezi francouzského kastelu je třeba hledat v okruhu francouzského královského dvora, a to v posledních 25 letech vlády kapeťovského krále Filipa II. Augusta (1165–1223), tedy v 1. čtvrtině 13. století.

Záhy se tato progresivní stavební dispozice dostala přímým importem do Českého království, když král Václav I. (1205–1253) inicioval výstavbu hradu Týřova, poprvé v pramenech připomínaného k roku 1249. Ve středoevropském prostředí bývá fundace hradu francouzského kastelového typu spojena výhradně s okruhem českého královského dvora. Výhody představených flankovacích věží nebyly u česko-moravské skupiny místními staviteli zcela pochopeny.

Opevňovací systém hradu tvořený zalamovanými hradbami s válcovými věžemi, pohled od severovýchodu.

Mírné přesazení věže Vlašimky před líc hradebních zdí.

Hranolová věž, původní brána do hradu.

Dispozice Týřova pak byla po uzpůsobení lokálním podmínkám použita při stavbě úsovského hradu. Opevnění vytvářející zalamaný oblouk zde vymezovalo prostor tvaru kruhové úseče o rozměrech přibližně 75 x 60 m. V místech zlomů hradebních zdí byly vybudovány válcové věže, z nichž se tři dochovaly zcela, dvě zpola a jedna další válcová věž byla prokázána při archeologickém průzkumu ve hmotě zámku západně od dnešního průjezdu. Celkem je tak na Úsově dochováno či archeologicky prokázáno šest válcových věží uspořádaných do oblouku. Věže jsou téměř celou hmotou vtaženy do hradebních zdí. Do hradu se původně vjíždělo branou v hranolové věži stojící nakoso v jihovýchodním nároží, která se ve hmotě zámku plně dochovala.

Archeologický průzkum prokázal, že vnitřní hrad byl dále chráněn hradební zdí, která probíhala přes nádvoří přibližně severojižním směrem. Na západě byl hradní areál uzavřen hradbou, jejíž přesný průběh dosud není znám. Ze severu a východu byl areál od náhorní planiny vydělen

širokým zdvojeným příkopem s valem.

Nejstarší hradní palác byl situován při severní hradební zdi mezi Hladovou věží a Vlašimkou v místech dnešního Vlašimského paláce. Z jeho konstrukce se dodnes dochoval pouze sklenutý sklepní prostor. Palác musel být minimálně jednopatrový

a chránila ho zesílená hradba a věž opatřená břitem.

Stavební dispozice hradu svědčí o jeho královském založení. Dobu jeho výstavby je třeba klást pravděpodobně do 1. desetiletí 2. poloviny 13. století. Jako nejpravděpodobnější stavebník hradu se jeví Přemysl Otakar II. (1233–1278).

Model raně gotického opevnění hradu dle V. Goše.

Držitelé hradu ve 14. století

Od roku 1307 se Úsov neprávem ocitl v držbě Jiřího ze Sovince, který jej však byl přinucen nejpozději k roku 1315 vrátit zpět královské komoře. V roce 1330 získali hrad do zástavy bratři Jaroslav a Albrecht ze Šternberka, již roku 1350 jej vyměnili za panství Zábřeh a Rudu. Moravský markrabě Jan Jindřich (1322–1375) odkázal Úsov v závěti z roku 1366 svému druhorozenému synovi Janu Soběslavovi (1355/1357–1380), závět však byla změněna ve prospěch markraběte Prokopa (1358–1405), kterému hrad připadl v roce 1375. Po jeho smrti se Úsov dostal do rukou markraběte Jošta (1351–1411). Ten hrad o tři roky později zastavil Ottovi a Albrechtovi z Krhovic. K zásadnějším stavebním úpravám hradu držitelé Úsova v průběhu 14. století nepřistoupili.

Století erbu dvou supích hlav

V roce 1416 povolil král Václav IV. (1361–1419) Janovi z Vlašimi, aby vyplatil pánům z Krhovic zástavu Úsova. Tímto rokem začíná století panování pánů z Vlašimi na Úsově. Rod má v erbu dvojici rudých supích hlav ve zlatém poli. Jan z Vlašimi, bratranec arcibiskupa Jana z Jenštejna, patřil k věrným stoupencům Václava IV. a jeho vazby ke dvoru navíc upevnil sňatek s Markétou Lucemburskou, která byla pravděpodobně nemanželskou dcerou Václava IV.

Janovi synové Václav (†1470) a Karel st. z Vlašimi († po 1480) si v roce 1457 mezi sebou úsovské panství rozdělili s tím, že samotný hrad Úsov drželi nadále společně. Roku 1465 se jim podařilo získat do zástavy také královské město Litovel. Po Václavově smrti se bezdětný Karel st. z Vlašimi oženil s vdovou po svém bratro-

Pohled na věže Hladomornu a Vlašimku a na Vlašimský palác, v jehož sklepení se nacházejí pozůstatky nejstaršího paláce.

vi Barborou z Boskovic a jejich děti, své synovce Karla ml. a Jiřího, ustanovil dědici rodových statků. Po skonu Karla ml. z Vlašimi († asi 1503) zástavní držba úsovského panství připadla jeho bratru Jiřímu (†1520). Když Jiří z Vlašimi zemřel, držitelkami litovelsko-úsovského panství se staly jeho dcery.

Rozkvět za pánů z Vlašimi

Páni z Vlašimi z Úsova učinili centrum správy rozlehlého a bohatého panství. Ve stavební praxi se na Úsově v 15. století začalo využívat dováženého stavebního materiálu – droby. Architektonické prvky z 15. století je tak možné dobře odlišit od starších částí hradu, neboť ve 13. století byly využívány výhradně místní horniny.

Během husitských válek došlo k poškození hradu. Narušené hradby byly zvýšeny a získaly prakticky dnešní podobu. Nejvyšší patra věží byla opatřena stanovišti pro umístění děl

Střitonoš s vlašimským erbem na nároží Vlašimského paláce.

Kamenický článek s erbem Barbory z Boskovic a vročením 1487, druhotně umístěný nad vstupem do Vlašimského paláce.

a koruny zdí s ochozy byly vybaveny pozdně gotickými cihelnými klíčovými střílnami.

Zásadní přestavby se již před rokem 1457 dočkal především hlavní hradní palác při severní hradbě. Měl nejméně dvě nadzemní podlaží a na jeho armované nároží byl umístěn pískovcový reliéf se štítovým třímajícím vlašimským erbem. Z konstrukcí této stavební fáze se dochovalo obvodové zdivo sálu v dnešním předním traktu Vlašimského paláce a sklenuté schodiště do sklepa.

Fragment portálu s boskovicským erbem a letopočtem 1487 nad hlavním vstupem do Vlašimského paláce je zde umístěn až druhotně. Původně byl zřejmě součástí výzdoby pozdně gotického paláce situovaného

při jižní hradbě mezi dvěma válcovými věžemi. Dokončen byl za Karla ml. a Jiřího z Vlašimi a pravděpodobně sloužil jako obydlí pro matku stavebníků, Barboru z Boskovic.

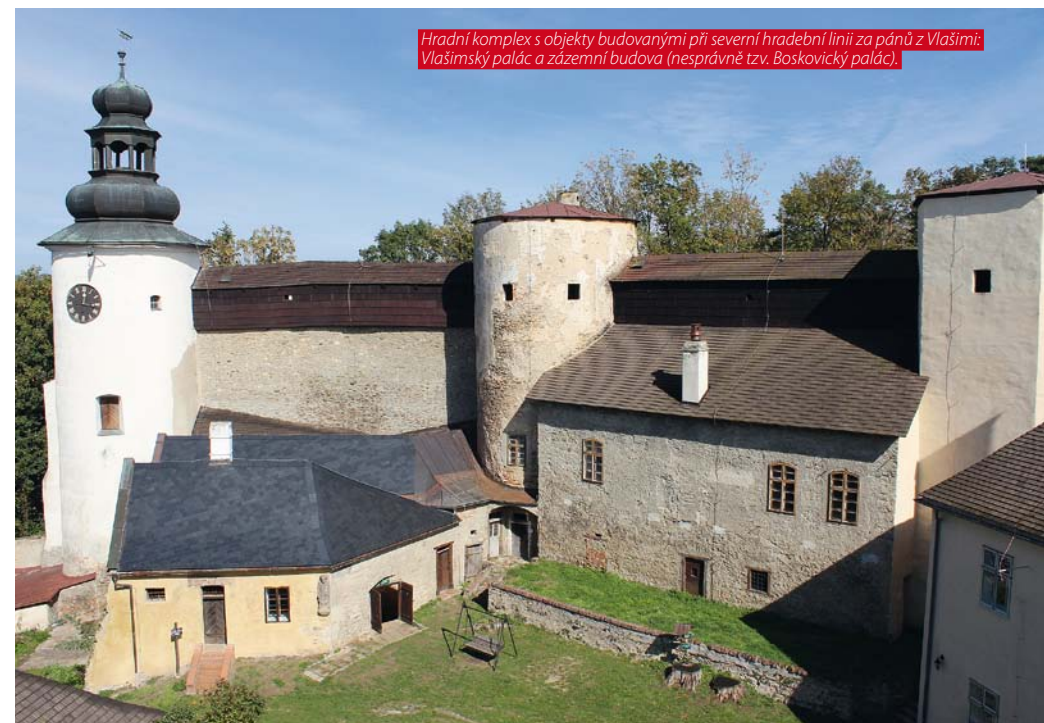
I stavení mezi věžemi Vlašimkou a Rohovni, které bývá mylně označováno jako tzv. Boskovic-
ký palác, bylo vybudováno již za pánů z Vlašimi. Nesloužilo však k reprezentaci, nýbrž k hospodářským účelům.

Prevět nad příkopem při břítové věži.

Pohusitská cihelná klíčová střílna ve východní věži.

Hradní komplex s objekty budovanými při severní hradební linii za pánů z Vlašimi: Vlašimský palác a zázemní budova (nesprávně tzv. Boskovic-
ký palác).

Černá kuchyně v 1. patře, pozůstatek pozdně gotické dispozice jižního paláce.

Hrad v rukou pánů z Boskovic

V roce 1513 král Vladislav Jagellonský postoupil úsovské panství do dědičného vlastnictví Ladislavu z Boskovic (1455–1520), který sídlil na nedaleké Moravské Třebové, byl mecenášem a sběratelem umění a také vnukem Johanky z Vlašimi, tety posledního mužského příslušníka rodu Vlašimů Jiřího.

I když se Úsov stal majetkem zámožného příbuzného, hrad i panství měl nadále v zástavní držbě Jiří z Vlašimi. Jiřího smrtí v roce 1520 vymřel rod pánů z Vlašimi po meči, hrad Úsov však zůstal v zástavě jeho dcer až do roku 1537. Páni z Boskovic zástavu vlašimských dědiček postupně vypláceli.

V roce 1520 se majitelem úsovského panství stal Ladislavův syn Kryštof z Boskovic (†1550) a v roce 1547 je postoupil Janu Jetřichu Černoohorskému z Boskovic (†1562). Ten v roce 1557 intabuloval Úsov i Litovel za roční plat 500 kop grošů svému bratranci Albrechtu Černoohorskému z Boskovic (†1572), který po pěti letech majetky zdědil. Po něm se dědicem panství stal jeho bratr Jan Šembera Černoohorský z Boskovic (1543?–1597). Po Janu Šemberovi připadl v roce 1597 Úsov jeho dceři Anně Marii Černoohorské z Boskovic (1576–1625), provdané za Karla z Lichtenštejna (1569–1627). Boskovické dědictví obohacené pobělohorskými konfiskacemi přineslo klíč k budoucímu okázalému bohatství Lichtenštejnů.

Fragment ostění se znakem Boženy z Dubé a Lipé, manželky Albrechta Černoohorského z Boskovic.

Budování renesanční rezidence za Boskoviců

Za pánů z Boskovic na hradě panoval cílý stavební ruch, jak o tom vypovídá řada zachovaných kamenických článků. Iniciátorem zásadní přestavby hradu se stal Jan Jetřich. Tuto stavební etapu lze časově zařadit díky kvalitně zpracovanému překladu z ostění portálu z jižního paláce s dvojicí boskovických erbů a letopočtem 1550, který je dnes vystaven v hradní expozici. Druhý kamenický článek, fragment ostění s přetínajícími se pruty a zachovaným erbem se dvěma překříženými ostrvemi, odkazuje k manželce dalšího významného stavebníka hradu Albrechta Černoohorského z Boskovic, Boženě z Dubé a Lipé. Stavební aktivity jejího manžela na Úsově jsou k roku 1561 doloženy také archívními prameny.

Jižní palác byl za Jana Jetřicha a Albrechta významně rozšířen a stal se palácem hlavním. Pomul do své hmoty starší pozdně gotický palác. Mezi střední válcovou věží a starou branskou věží byl palác rozšířen po obou

stranách hradební zdi, která byla v tomto úseku stržena. Na jižním průčelí se toto rozšíření projevuje jako předstupující rizalit, jehož nároží byla zpevněna pískovcovou bosáží. Hranolová branská věž byla částečně palácem pohlcena a vstup do hradu byl proto přesunut na dnešní místo v jižním průčelí.

Do hradu se vjíždělo po mostě, novou bránu chránil padací most. Hluboké přilehlé příkopy byly obezděny a původní vjezd do hradu byl zaslepen. Formy úsovského bosovaného portálu v jižním průčelí jsou blízké portálu v předhradí zámku Černá Hora, který je opatřen erby Albrechta Černoohorského a jeho manželky a letopočtem 1561. Úsovský portál je proto možno poměrně bezpečně časově zařadit do doby, kdy stavební úpravy Úsova řídil Albrecht Černoohorský, tedy před rok 1572.

V interiérech paláce se v přízemí i patře z větší části dochovalo zaklenutí renesančních sálů. Jedná se o valené klenby s lunetami, s hranami vytaženými do nízkých hřebínků, naznačenými kapkami v křížení a širokými patkami.

Fragment renesančního portálu se dvěma boskovickými erby a ročením 1550.

Nový vjezd do hradu: bosovaný portál, před 1572, dále upravovaný v klasicismu.

Rizalit s bosovanými nárožními předstupující před jižní průčelí paláce.

Starý Vlašimský palác začal být postupně využíván jako hradní zázemí. Byl snížen minimálně o jedno patro, žebrová klenba sálu byla odstraněna a do interiéru byla vestavěna černá kuchyně. V polygonálním interiéru Rohovní věže byla v úrovni druhého patra sklenuta působivá renesanční hvězdová klenba a vznikla zde domácí kaple.

Podobu hradu po renesanční přestavbě přibližují dva ikonografické prameny. Jedná se o nejstarší mapu úsovského panství, datovanou do let 1627–1632 a votivní obraz z úsovské kaple sv. Rocha z roku 1624, jehož kopie se nachází v zámecké expozici. Oválný obraz představuje Annu Marii Šemberovou z Boskovic, která v čele procesí kajících přináší model kaple sv. Šebestiánovi a sv. Rochovi. S výjimkou nepřesností týkajících se výšky objektu obě tato historická vyobrazení hradu potvrzují závěry již naznačené stavební analýzy.

Hrad v rukou Lichtenštejnů

Na konci 16. století se po pánech z Boskovic ujal hradu rod Lichtenštejnů. Bratrům Karlovi a Maxmiliánovi z Lichtenštejna se naskytla příležitost oženit se s půvabnými dcerami Jana Šembery z Boskovic, tehdejšího majitele úsovského panství, Annou Marií a Kateřinou.

Když v roce 1597 Jan Šembera z Boskovic zemřel, připadla oběma bratrům boskovická panství – Úšov a Černá hora Karlovi, Bučovice a Nový hrad u Pozoří

Maxmiliánovi. Po konverzi ke katolictví v roce 1599 začala Karlova kariéra značně růst a roku 1608 byl povýšen do knížecího stavu.

Tricetiletá válka byla pro úsovské panství nemilosrdnou událostí. V roce 1624 plenila toto území polská vojska, která přišla na pomoc císaři. Ještě větší pohromou byla pro Úšov švédská vojska vedená generálem Torstensohem, který nechal v roce 1643 hrad i městečko vypálit. V té době převzal vládu nad panstvím Karlův syn Karel Eusebius (1627–1684), který dal hrad po polovině 17. století opravit.

Kopie votivního obrazu z kaple sv. Rocha v Úsově, kolem roku 1624.

Architekt Domenico Martinelli.

Vrcholně barokní projekt Domenica Martinelliho

Nejvýraznější barokní proměna zámku však souvisí až s nástupcem Karla Eusebia, velkým mecenášem umění a architektury, knížetem Janem Adamem Ondřejem z Lichtenštejna (1684–1712), který se rozhodl v letech 1691–1692 úsovské sídlo radikálně renovovat. Projekt svěřil známému italskému baroknímu architektovi Domenicu Martinelli (1650–1718), jenž se tu měl pravděpodobně realizovat namísto dřívějšího projektování paláce se schodištěm ve Valticích,

Z konce 17. století pochází barokní přístavba třípatrového rizalitu.

Erb rodu Lichtenštejnů, který se nachází ve 3. patře zámku.

kteří zůstal pouze na papíře. Martinelli přišel s myšlenkou vestavět do hradního areálu monumentální palác se schodištěm, který částečně zapustil do stávající zámecké budovy. Hlavní část však byla vyprojektována a také realizována jako samostatný, do nádvoří, před severním průčelím zámku osazený velkolepý třípatrový rizalit, jenž jako mohutný, pilastry strukturovaný stavební blok dodnes notně kontrastuje se starým hradem. Dvorní fasáda schodiště je členěna mělkými pilastry, římsami mezi jednotlivými patry a pravidelným řazením oken, jejichž ostění v 1. a ve 2. patře navazuje ve spodní části na balustrádu.

Impozantní prostor schodiště přistavěný k zámecké budově na sklonku 17. století.

Místnosti ve 3. patře jsou zastřešeny nižšími trémovými stropy a nenesou reprezentační punc 2. patra. Byly určeny pro pracovny a kanceláře hejtmanské správy.

Tato barokní přestavba úsovského zámku byla podle Martinelliho projektu realizována v letech 1692–1699 zednickým mistrem Gabrielem de Gabrieli. Pravděpodobně byla v tuto dobu podle architektova návrhu dostavěna a zastřešena cibulovou bání i věž Hladomorňa, která je dodnes výrazným prvkem úsovského zámeckého komplexu. V této době byl do věže instalován také hodinový stroj. Rovněž hospodářské prostory kočárovny byly upravovány na sklonku 17. století. Sklepní prostory byly využívány jako zásobárna a chladárna potravin, přízemí a podkroví sloužilo pro zaparkování kočárů a jako zásobárna sena a sýpka.

Stavební úpravy v průběhu 18. a 19. století

Stavební aktivita pokračovala hluboko do 18. století. Při této přestavbě naopak zmizela podoba původního opevnění na

západní straně a zřejmě dělicí zeď v areálu hradu. Ten byl rozšířen v západní části a ohrazen pouze opevněním s malými hranolovými věžemi. Na okraji skalnaté vyvýšeniny byl postaven dům kastelána a podepřen masivními opěráky. Mezi lety 1760–1777 byly zaznamenány další, již klasicistní úpravy na zámku, a to konkrétně sjednocování fasád a okenních otvorů, opatřených jednoduchým kamenným ostěním.

Na počátku 19. století se stal majitelem Úsova polní maršálek

Dům kastelána a opevnění s malými hranolovými věžemi na západní straně hradebního objektu.

Dle Martinelliho projektu byl realizován i nádvorní vrcholně barokní portál edikulového typu s rozlomeným štítem a úprava 2. i 3. patra. Celé 2. podlaží má jednotnou koncepci založenou na módní štukové úpravě stropů a barevném řešení stěn, jehož stopy byly objeveny při poslední rekonstrukci v západní části zámku. Dále byly doladěny detaily dveří jako kamenné ostění a umělecky kvalitně zpracované kování dveří. Nad vstupem do hlavního sálu v tomto poschodí je situován ve štku mistrovsky ztvárněný lichtenštejnský znak s boskovickým hřebem a s řádem Zlatého rouna.

Pohled z věže Vlašimky na zámeckou budovu.

Barokní portál zámecké budovy navržený Domenicem Martinellim.

Jan Josef (1740–1836), který rozšířil zdejší lovecký a umělecký sbírkový fond i knihovnu. Jeho nástupcem se stal kníže Alois II. (1836–1858), zkušený hospodář a pozdější předseda moravské zemědělské společnosti. Zřejmě v této době prošel drobnými proměnami i interiér a vznikla dodnes dochovaná nástropní malba klenby v prvním patře, datovaná do 1. poloviny 19. století.

Rokem 1848 přestal být úsovský zámek sídlem vrchnostenské politické, soudní a finanční správy. Pokus zřídit v prostorách zámku okresní soud neuspěl. V letech 1849–1850 byl objekt využíván pro výkup z roboty, nicméně poté sloužil zámek už jen správě velkostatků, jež byla přesunuta v roce 1883 na Nové Zámky. V roce 1850 se rozhodlo mezi lichtenštejnskými zámky Moravskou Třebovou a Úsovem ohledně umístění nové lesnické školy. Vybrán byl nakonec úsovský zámek.

A tak po klasicistních úpravách došlo k výstavbě posledního objektu nazývaného dnes Stará škola. Budova byla založena už v 2. polovině 18. století zřejmě jako stáje, ale horní patro vzniklo nejspíše až kolem roku 1852. V tomto roce zde byla otevřena škola pro budoucí lesní úředníky. Kníže přenechal pro školu dva velké sály s přílehlými

Nástrupní výmalba z 1. poloviny 19. století dochovaná v 1. patře zámku.

místnostmi pro sbírky, dále dva služební byty, další byt mimo zámek pro asistenta a pozemky pro lesnickou zahradu. Učebny v 1. patře Staré školy byly přístupné přes Rohovni věž, nazývanou Schodišťový dům. V roce 1867 byla škola přemístěna na hrad Sovinec. Její sbírky však převezeny nebyly. Staly se součástí sbírkového fondu Lovecko-lesnického muzea na Úsově. Roku 1858 se ujal řízení lichtenštejnského majorátu mecenáš vědy a umění, kníže Jan II.

Osudy zámku ve 20. století

S tématem lesnictví už zůstal Úsov propojen, přestože v letech 1911–1914 poskytl kníže z Lichtenštejna prostory úsovského zámku Městské obchodní mlynářské škole, první svého druhu v rakousko-uherské monarchii. Na počátku 20. století probíhaly v celém areálu drobné opravy týkající se především opravy omítek a střech, zřízeno elektrické osvětlení a opraveny věžní hodiny. V roce 1919 byla umístěna v budově ve dvorním traktu česká menšinová škola, která zde působila do roku 1938. V průběhu 30. let došlo pouze

Pohlednice zachycující úsovský zámek v 1. polovině 20. století.

k dalším drobným opravám kočárovny, školní budovy a mostu před zámeckým hlavním vstupem.

V roce 1945 se stal zámek Úsov s instalovanými sbírkami Loveckého a lesnického muzea majetkem československého státu. Na počátku 50. let světila Národní kulturní komise celý objekt do správy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci. Stávající objekty na zámeckém nádvoří nebyly tehdy využívány,

přesto je bylo nutné zabezpečit, hlavně proti zatékání. V 2. polovině 60. let 20. století přešel objekt i muzejní sbírky do správy tehdejšího Vlastivědného ústavu v Šumperku a realizovány byly pouze nejnutnější opravy. V 80. letech se zámek nacházel v havarijním technickém stavu.

Dne 5. září 1983 byl objekt pro veřejnost uzavřen, a to až do roku 1990. Po přípravných pracích se přistoupilo k rozsáhlé restaurační činnosti, konzervování

a nové instalaci sbírek, která byla doplněna o historickou expozici. Od roku 1995 je areál hradu a zámku v majetku města Úsov, nicméně Vlastivědné muzeum v Šumperku, příspěvková organizace Olomouckého kraje, zůstává správcem objektu i sbírek.

KL – LM

Renovovaný objekt Staré školy na úsovském zámku.

Z expozice Úsov – kolébka lesnického školství na Moravě.

Kovový chříč ve tvaru draka na věži Hladomorna pochází z 80. let 20. století.

Historie Lovecko-lesnického muzea v Úsově a reinstalace expozice

V Lovecko-lesnickém muzeu v Úsově je nainstalována původní lichtenštejnská expozice přírodovědných a loveckých sbírek z přelomu 19. a 20. století. Tato expozice je jednou z mála v Evropě, v níž se v původním stavu zachovaly exponáty mnohdy více než 120 let staré. Počátky úsovského muzea jsou spojeny s knížecím rodem Lichtenštejnů, který mj. významnou měrou přispěl k rozvoji lesnictví a myslivosti v českých zemích.

První zprávy o jejich myslivosti pocházejí z poloviny 17. století. S rozvojem lesnictví vznikala potřeba zvýšit kvalifikaci lesnického personálu, avšak lesnické školy byly v té době jen v alpských zemích. To mohlo být důvodem k vybudování mistrovské školy pro lichtenštejnské lesní úředníky v Lednici okolo roku 1795 (po vyškolení dostatečného počtu lesních odborníků však škola zanikla). V roce 1850 byl

vypracován návrh na zřízení dvouleté Moravsko-slezské lesnické školy, která měla být vydržována z pravidelných příspěvků všech majitelů lesů na Moravě a ve Slezsku (první lesnická škola na Moravě, založená V. Hlavou, byla v letech 1821–1830 v Dačicích). Nejvíce lesů v zemi tehdy vlastnil kníže Alois II. z Lichtenštejna (1796–1858), jenž v roce 1852 nabídl pro potřeby navrhované školy zámek Úsov a jeho revír. Ještě téhož roku zde byla škola otevřena, avšak v roce 1867 byla přesunuta na hrad Sovinec (a odtud v roce 1896 do Hranic, kde sídlí dosud jako Střední lesnická škola v Hranicích).

V té době v našich zemích probíhala silná vlna zakládání vlastivědných, ale i specializovaných muzeí (nejstarším specializovaným muzeem v Evropě je dnešní Muzeum lesnictví, myslivosti a rybářství na zámku Ohrada u Hluboké nad Vltavou, založené v roce 1841) a současně nadále trvala potřeba odborně vzdělaných pracovníků v lesnictví a myslivosti. Atmosféra a podmínky pro vznik úsovského muzea tedy byly nanejvýš příznivé. Založení loveckého a lesnického muzea v Úsově však nebylo jednorázovým aktem, a možná i proto se v souvislosti s touto událostí objevují

Julius Wiehl, iniciátor založení Lovecko-lesnického muzea v Úsově.

v různých zdrojích rozdílná data (1897, 1898, 1900).

Dnešní Lovecko-lesnické muzeum v Úsově vzniklo jako soukromé zařízení z iniciativy znamenitého a prozíravého lesnického odborníka Julia Wiehla (1847–1917), který v letech 1895–1915 působil jako vrchní lesní rada lichtenštejnského panství. K počátkům Lovecko-lesnického muzea v Úsově neodmyslitelně patří také jméno prvního správce muzea a uznávaného entomologa, Karla Wingelmüllera.

Julius Wiehl zastával myšlenku aktuální i v dnešní době, že bez znalostí minulosti lesního hospodářství není možné dobře pochopit jeho současný stav, ani vyvodit správné zásady pro hospodaření v budoucnu. Podle jeho představ mělo o minulosti lesa poučit lesníka nejlépe muzeum. Už v roce 1897 získal od knížete Jana II. z Lichtenštejna (1840–1929) povolení k založení muzea, to však bylo otevřeno až po delší době.

Za datum vzniku úsovského muzea se považuje 6. únor 1898, kdy Julius Wiehl vydal cirkulář oznamující všem lesním úřadům lichtenštejnského panství založení muzea. Lesnickému personálu bylo nařízeno sbírat pro muzeum exponáty, které měly dávat věrný obraz o lesním hospodářství a myslivosti na lichtenštejnském panství. K prvním shromažďovaným exponátům a preparátům patřily

Turniket z roku 1909.

Kolekce exotických trofejí.

ty, jež byly do té doby uloženy na lesních úřadech. Původně mělo muzeum sloužit především k rozšíření a prohloubení odborných znalostí lesníků, až v druhé řadě také k reprezentačním účelům domény a k osvětě. Současně měly muzejní sbírky tvořit základ pro různé lesnické a myslivecké výstavy.

V době shromažďování prvních exponátů ještě sídlo muzea nebylo známo. Nejprve se uvažovalo o vybudování muzea v lichtenštejnském úřadu pro hospodářskou úpravu lesů v Rabensburgu (Dolní Rakousko, asi 10 km jižně od Břeclavi), proto tam také byly první exponáty zaslány. Počet exponátů

se během dvou let rozrostl natolik, že v roce 1900 již bylo možno začít s postupnou instalací sbírek. Za sídlo muzea byl z praktických důvodů nakonec vybrán úsovský zámek. Jednak jeho prostory nebyly po ukončení provozu lesnické školy využívány, jednak byla upřednostněna výhodná poloha Úsova blízko Olomouce, kde od roku 1897 sídlilo ústřední lesní ředitelství lichtenštejnské domény. Jeho přednost, Julius Wiehl, měl nad budováním knížecího muzea patronát a k 1. květnu roku 1900 nechal přeložit lovecké a lesnické muzeum z Rabensburgu do Úsova. Muzeum tehdy mělo název „Fürst Johann

Liechtenstein'sches Forst- und Jagdmuseum Mährisch Aussee“.

Zpočátku byly pro expozici na úsovském zámku vyčleněny tři sály. Sbírký se nadále rozrůstaly. Koncem roku 1902 se expozice rozšířila již na 8 sálů a bylo evidováno 1660 sbírkových jednotek. Z toho roku také pocházejí první doklady o návštěvách z řad veřejnosti, avšak přesnější údaje o počtu návštěvníků jsou známy až z posledních šesti let před první světovou válkou (3749 návštěvníků v roce 1908; vstupné bylo zavedeno až v roce 1933). V roce 1906 bylo k dispozici 12 sálů, v roce 1908 již 14 sálů.

Černobílá pohlednice zachycující expozici úsovského muzea ve 20.–40. letech 20. století.

Expozice domácí fauny, lovecký salon.

Zubr evropský.

sbírky obohaceny o cizokrajné trofeje především z Afriky, ale i z Ameriky, Arábie a Asie. Exotické trofeje byly umístěny v 1. patře zámku a dodnes zůstávají pro návštěvníky velmi atraktivní.

V roce 1916 se prostory muzea rozšířily na 18 výstavních místností. Lovecké a lesnické sbírky byly v místnostech členěny tematicky. Kromě loveckých trofejí byla v muzeu už i poměrně rozsáhlá sbírka loveckých a lesnických zbraní. V témže roce byl na úsovský zámek zaveden telefon.

Velký zásah do lichtenštejnského majetku představovala pozemková reforma po vzniku

V roce 1909 byl pro muzeum pořízen turniket, který zajišťoval automatické počítání návštěvníků (turniket byl v roce 2016 ze vchodu do výstavních prostor ve 2. patře demontován a v roce 2018 byl nainstalován jako funkční exponát v 1. patře zámku). V letech 1902–1909 a pak v roce 1915 byl získán největší počet sbírkových předmětů. V roce 1911 byl sbírkový fond muzea považován za kompletní (v roce 1910 bylo evidováno 4648 sbírkových jednotek) a pro muzeum byly uvolněny další prostory v 1. patře zámku. Do začátku 1. světové války bylo v provozu 16 výstavních sálů. Hodnocení návštěvnosti a velikosti sbírkového fondu je třeba považovat za orientační, protože pro vykazování počtu návštěvníků i počtu sbírkového fondu existovala v různých obdobích různá kritéria.

První světová válka přinesla podstatnou změnu v původním zaměření úsovského muzea na „domácí“ exponáty dokumentující lesnictví a myslivost z lichtenštejnských majetků. V roce 1915 sem totiž byly přemístěny lovecké trofeje prince Jindřicha Lichtenštejna (1853–1914), které získal na svých výpravách a v roce 1911 je odkázal muzeu. Tím byly muzejní

Lovecké trofeje instalované na schodišti v 1. patře zámku.

Expozice domácí fauny, medvěd hnědý.

Československa, na jehož území Lichtenštejnové ztratili zhruba třetinu svých držav. Avšak většina lesů a úsovský hradní a zámecký areál včetně muzea původním majitelům zůstaly. Část sbírkového fondu byla v letech 1924–1927 převedena na nově vzniklou českou Vysokou školu zemědělskou v Brně.

V meziválečném období byly exponáty doplňovány jen sporadicky, původní sbírkový fond zůstal prakticky v nezměněném stavu. Poněkud větší přírůstky přibýly v roce 1936 (kolekce loveckých trofejí prince Ferdinanda Andree Lichtenštejna). Od roku 1938 byl Úsov obsazen německým vojskem a za 2. světové války se provoz muzea omezil, nicméně v té době bylo

pro expoziční účely k dispozici 19 místností. Sbírkový fond před 2. světovou válkou zůstal v podstatě takový, jaký zanechal první správce Wingelmüller. V roce 1939 byly muzejní sbírky obohaceny o několik trofejí prince Arnulfa von Baiern.

Po 2. světové válce připadl lichtenštejnský majetek státu a do roku 1951 bylo úsovské muzeum pod správou Fondu národní obnovy. Úsovský zámek byl dále navštěvován veřejností (zejména v podobě školních výletů). Lichtenštejnská expozice se prakticky vůbec nezměnila. Od roku 1952 bylo muzeum pod správou tehdejšího Krajského muzea v Olomouci. O rok dřív kolektiv pracovníků zoologického oddělení tehdejšího Krajského

muzea v Olomouci odborně opravil a zachránil entomologické sbírky a část sbírek savců a ptáků v rámci podpory okresních a jiných muzeí v Olomouckém kraji. V letech 1952 až 1956 probíhala celková inventarizace a reinstalace úsovských sbírek (nově byly instalovány trofeje parohů a rohů na schodištích, exponáty byly opatřeny českými názvy). Reinstalace probíhala do roku 1956. Postupně byla prováděna inventarizace a tzv. prvostupňová evidence sbírek. V tomto období bylo posíleno přírodovědné a lesnické zaměření muzea, zoologické sbírky byly uspořádány systematictěji. V roce 1955 byla v 1. patře zámku nainstalována malá expozice o pravěkých počátcích lovu a úsovský sbírkový fond byl rozšířen o myslivecké trofeje z původního lichtenštejnského hradu ve Šternberku. V roce 1958 bylo evidováno 2651 sbírkových předmětů, jež byly nainstalovány v 15 sálech, na chodbách a schodištích.

V letech 1967–1969 bylo úsovské muzeum postupně převedeno pod dnešní Vlastivědné muzeum v Šumperku. Jednání o převzetí započalo již v roce 1964. V následujícím roce probíhala úprava počtu exponátů a nadále byl kladen důraz na přírodovědný a lesnický charakter muzea. Předměty archivní povahy (mapy, pečeti) byly předány olomouckému pracovišti Státního archivu v Opavě.

Expozice domácí fauny, kolekce polních a lesních ptáků.

Expozice domácí fauny, kolekce pěvců.

V letech 1969–1977 pak pokračovala tzv. prvostupňová evidence a probíhala druhostupňová, dodnes platná evidence celého úsového sbírkového fondu, který v současnosti obsahuje 3850 sbírkových předmětů. Převažují zoologické exponáty, v menší míře jsou zastoupeny i kolekce sbírek historických, botanických a geologických.

Dochovaly se také původní dokumenty o budování úsového muzea do roku 1945. První soupis archivních písemností,

objevených při rekonstrukci objektu v 80. letech minulého století, zpracovali v roce 1991 I. Tuša a V. Goš. Šlo o běžnou inventurní evidenci. V roce 1997 zpracoval dokumenty podle archivních pravidel J. Bartoš. Dnes je tento archivní fond vzácným badatelským materiálem.

Vedle preparace a konzervace sbírkových předmětů bylo třeba i stavebních zásahů. První větší rekonstrukce budovy probíhala v letech 1974–1977, kdy se zásadní opravy týkaly omítek a fasád, střechy a elektrické

instalace. V těchto letech dosahovala návštěvnost muzea ročně až 62 500 osob. Nejrozsáhlejší rekonstrukce úsového hradu a zámku v novodobé historii probíhala v letech 1983–1990, kdy byl celý areál pro veřejnost uzavřen. Kromě dalších stavebních zásahů došlo i k reinstalaci sbírek, avšak opět se zachovááním původního pojetí muzea, zejména původní prezentace lesnictví a lovectví. Po otevření zrekonstruovaného muzea v roce 1990 dosahovala jeho návštěvnost okolo 60 000 osob ročně. V roce 1991 byla úsová expozice rozšířena o úvodní sály v 1. patře, v nichž je popsána historie muzea. Dokončovací práce po rozsáhlé rekonstrukci pokračovaly až do roku 1995.

Roku 1998 byla vydána samostatná publikace k 100. výročí založení Lovecko-lesnického muzea v Úsově. Proběhla výstava k dějinám Úsova v proměnách času, na jejíž slavnostní vernisáži bylo připomenuto sté výročí založení muzea. Také byla navázána spolupráce se Střední lesnickou školou v Hranicích.

Během historie úsového muzea se v jeho vedení vystřídal celkem 11 správců. V letech

Expozice domácí fauny, kolekce dokumentující lesnictví.

Expozice domácí fauny, kolekce vodních ptáků.

1900–1922 byl prvním správcem již zmíněný Karl Wingelmüller, významný entomolog a preparátor hmyzu a motýlů. Zejména jeho zásluhou jsou tyto skupiny v úsové expozici bohatě zastoupeny. V roce 1920 byl jmenován ředitelem muzea. Nejdéle působící správkyní byla v letech 1979–1999 Gertruda Pelikánová. Iniciovla zpracování

archivních písemností, ve spolupráci s V. Gošem napsala článek o historii úsového hradu. Od roku 2002 vede úsové muzeum Eva Trísková.

Poslední reinstalace části stálé expozice Lovecko-lesnického muzea v Úsově, dokumentující domácí faunu a lesnictví, probíhala v letech 2016–2017.

Expozice domácí fauny, kolekce hmyzu.

Důvodem k reinstalaci byla potřeba inovace muzejního provozu a zatraktivnění stálé expozice pro návštěvníky při současném zachování její historické hodnoty. V reinstalované části expozice zůstaly zachovány všechny dosavadní exponáty a značná část původních vitrin, které byly opraveny, nově nasvíceny a doplněny novým fundusem. Celkem je zde vystaveno na 1200 exponátů představujících různé aspekty lesnictví a myslivosti (lov, zoologické a botanické sbírky). Statické exponáty byly doplněny novými doprovodnými texty, audiovizuálními a interaktivními prvky včetně velkoplošného promítání filmu. Některé exponáty byly nově umístěny volně v prostoru. Reinstalace expozice proběhla v 9 místnostech a nevyžadovala žádné stavební úpravy výstavního prostor. Nová expozice domácí fauny a lesnictví byla otevřena 1. dubna 2017, její provoz probíhá formou volných prohlídek. Během roku 2018 do úsového muzea zavítalo 41 228 návštěvníků. MZ

Prezentace ostatních expozic a každoročních akcí

V roce 2000 byla ve spolupráci s Náprstkovým muzeem v Praze uspořádána výstava Lov a rybolov v Africe. V roce 2002 byla veřejnosti nově zpřístupněna Galerie akad. malíře L. Bartoše, vybudovaná ve 3. patře. V roce 2005 byla opět ve spolupráci s Náprstkovým muzeem v Praze instalována výstava Šamani a kouzelníci aneb miska šamana z mladší doby kamenné. O rok později, v roce 2006, byl opraven a rekonstruován objekt Stará škola. V roce 2007 byla v těchto prostorách instalována stálá expozice Úsov – kolébka lesnického školství na Moravě, přibližující historii moravského středního lesnického školství až do počátku 21. století. Díky této rekonstrukci mohlo být zpřístupněno také nádvoří zámku, které bylo z bezpečnostních důvodů mnoho let pro návštěvníky

uzavřeno. Nádvoří a objekty v něm situované slouží zejména pro aktivity dětských návštěvníků. V roce 2008 byla ve Vlašimském paláci otevřena interaktivní výstava Hádanky pánů z Vlašimi, v roce 2010 přibyla ve sklepení pod Vlašimským palácem další expozice s názvem Strašidelný labyrint. Obě tyto „dětské“ expozice byly instalovány v doposud nevyužívaných částech areálu tak, aby nebyla narušena koncepce původního historického lovecko-lesnického muzea. Třetí „pohádková“ expozice s názvem Pohádky na zámku Úsov byla instalována v roce 2014. V roce 2018 byla expozice Hádanky pánů z Vlašimi přesunuta do Staré školy a v uvolněných prostorech Vlašimského paláce vznikla nová interaktivní dlouhodobá výstava věnovaná středověkým řemeslům nazvaná Putování středověkem. Na nádvoří je také umístěn malý zookoutek a voliéra s ptáky.

V roce 2011 byl zdokonalen zabezpečovací systém sbírkového fondu ve všech výstavních prostorách a expozicích Vlastivědného muzea v Šumperku.

Největší rozsah práce byl realizován v Lovecko-lesnickém muzeu v Úsově, kde bylo modernizováno a doplněno elektronické zabezpečení, okna byla opatřena mřížemi a byl vybudován kamerový systém.

V roce 2018 jsme si připomenuli 120 let trvání Lovecko-lesnického muzea v Úsově, tohoto ojedinelého historického muzea ve střední Evropě. Probíhaly komentované prohlídky, přednáška o hraničnících a pamětních kamenech, významné výročí bylo připomenuto na všech akcích, pohádkových dnech a dalších aktivitách.

Lovecko-lesnické muzeum na Úsově si již vytvořilo několik tradičních akcí, které se každoročně těší velké oblibě návštěvníků. Jedná se například o Pohádkový den v rámci zahájení sezóny a zejména o podzimní strašidelné programy, kdy v září na Úsově straší Bílá paní a na úplný závěr sezóny pak vstávají mrtví na oslavě Halloweenu.

MG

Informace pro návštěvníky

LOVECKO-LESNICKÉ MUZEUM
V ÚSOVĚ

Zámecká 1 | 789 73 Úsov

Informace, rezervace prohlídek:

tel.: 736 676 351, 583 435 111

web: www.muzeum-sumperk.cz;

facebook.com/zamekusov

e-mail:

usov@muzeum-sumperk.cz

Správce zámeckého areálu:

Vlastivědné muzeum
v Šumperku, p. o.

Hlavní třída 22
787 31 Šumperk

Otevírací doba

Duben, září–říjen: 9:00–16:30

Květen–červen: 9:00–18:00

Červenec–srpen: 9:30–19:00

Mimo tyto měsíce prohlídka možná jen po předchozí domluvě.

Expozice Pohádky na zámku Úsov.

Vlastivědné muzeum v Olomouci

Vlastivědné muzeum v Olomouci
nám. Republiky 5 | 771 73 Olomouc

muzeum
VLASTIVĚDNÉ MUZEUM V OLOMOUCI

Stálé expozice:

Příroda Olomouckého kraje
Olomouc – patnáct století města
Galerie osobností Olomouckého kraje
Od kolébky do hrobu
Lékařenské herbárium
Příběh kamene
Hanácký obr Josef Drásal
Dějiny Vlasteneckého spolku muzejního

www.vmo.cz
www.facebook.com/Vlastivědné-muzeum-v-Olomouci-260872300658598/

m ARBORETUM
BÍLÁ LHOTA

Arboretum Bílá Lhota

783 26 Bílá Lhota

www.arboretumbilalhota.cz

www.facebook.com/Arboretum-Bílá-Lhota-110378599123586/

m ZÁMEK
ČECHY
POD KOSÍŘEM

Zámek Čechy pod Kosířem

Mánesova 1 | 798 58 Čechy pod Kosířem

www.zamekcechy.cz | www.facebook.com/zamekcechypodkosirem/

Muzeum Komenského v Přerově

Muzeum Komenského v Přerově
založeno 1888

Sbírkové zaměření:

Dějiny školství a komeniologie
Archeologie
Regionální historie
Ornitologie
Umělecké kovářství

Navštivte:

Zámek Přerov
Horní nám. 1 | Přerov
-expozice školních tříd,
archeologie, národopisu
www.prerovmuzeum.cz

Hrad Helfštýn

Novosady 333 | Týn nad Bečvou

-expozice uměleckého kovářství

Ornitologická stanice (ORNIS)

Bezručova 10 | Přerov

-expozice Ptáci České republiky

Vodní tvrz v Jeseníku

Do „kamenné perly“
Jesenicka za dějinami,
přírodou i kulturou
kraje Vincenze Priessnitze.

Starobylá Vodní tvrz v Jeseníku představuje jednu z nejvýznamnějších historických, architektonických a kulturních památek nejen v rámci regionu, ale i celého českého Slezska. Objekt původně vznikl k obranným účelům, po třicetileté válce zde úřadovali biskupští hejtmani, od 18. století budova sloužila jako administrativní sídlo jesenického velkostatku či lesmistrovského úřadu. Roku 1932 vatislavský biskup uvolnil dvě místnosti pro potřeby muzea, které najdeme dodnes. Vlastivědné muzeum Jesenicka, příspěvková organizace zřizovaná Olomouckým krajem, navazuje na odkaz všech nadšených vlastivědných pracovníků, kteří se od roku 1900, kdy instituce oficiálně vznikla, podíleli na tvorbě sbírek, výstav, osvětové činnosti atd. V současné době můžete ve Vodní tvrzi navštívit čtyři stálé expozice působivě mapující regionální historii, přírodu, geologii a nechvalně proslulé čarodějnické procesy. K vidění bývají rovněž i dvě výstavy sezónní. V rodném domě Vincenze Priessnitze lze zhlédnout expozici věnovanou právě nejslavnějšímu rodákovi kraje. Muzeum aktivně připravuje celou řadu zajímavých přednášek, edukačních programů, workshopů, exkurzí a dalších akcí pro veřejnost (namátkou oblíbený Vánoční jarmark, tradiční svatováclavské setkání aj.)

www.muzeumjesenik.cz

**Budeme se těšit na vaši
návštěvu v končinách,
které odedávna chrání
mocný duch hor Praděd.**

Vlastivědné muzeum v Šumperku

Muzeum Šumperk

celoročně út–ne 9:00–17:00

aktuální program: www.muzeum-sumperk.cz
www.facebook.com/VMvSumperku/

V muzeích i památníku jsou instalovány stálé expozice s regionální tematikou, po celý rok je rovněž možné navštívit různorodé krátkodobé výstavy a koná se zde i řada kulturních akcí. Muzeum Šumperk má také tzv. „Muzejíčko“ s výstavami a programy určenými výhradně dětem.

Muzeum Zábřeh

celoročně út–ne 9:00–12:00,
12:30–17:00.

Muzeum Mohelnice

celoročně út–ne 9:00–12:00,
12:30–17:00.

Památník Adolfa Kašpara v Lošticích

celoročně út–so 9:00–12:00,
12:30–17:00.

Lovecko-lesnické muzeum v Úsově

duben, září–říjen út–ne 9:00–16:30,
květen–červen út–ne 9:00–18:00,
červenec–srpen út–ne 9:30–19:00.

Archeologické centrum Olomouc

ARCHEOLOGICKÉ CENTRUM
OLOMOUC PŘÍSPĚVKOVÁ ORGANIZACE

www.ac-olomouc.cz

Vědecká knihovna v Olomouci

Vědecká knihovna v Olomouci je krajskou knihovnou Olomouckého kraje a podle počtu uchovávaných dokumentů třetí největší knihovnou v Česku. Její počátky sahají do roku 1566, od roku 1807 disponuje právem povinného výtisku a v současné době zpřístupňuje kompletní knižní a časopiseckou produkci z území celé republiky.

Vědecká knihovna v Olomouci je příspěvkovou organizací zřízenou a financovanou Olomouckým krajem.

Muzeum a galerie v Prostějově

Ve dvou budovách muzea, umístěných na hlavním náměstí v renesanční radnici a ve Špalíčku v Uprkově ulici č.18, naleznete zajímavé výtvarné i atraktivní předmětové výstavy a stálé expozice archeologie, historie, geologie, národopisu, hodin, Jiřího Wolkera, Kovožavodů Prostějov, historie židovského obyvatelstva a Edmunda Husserla.

Hvězdárna slouží od roku 1961, její činnost doplňuje od roku 1973 i meteorologická stanice. V jejích prostorách pod kopulí jsou dnes umístěny čtyři dalekohledy.

Muzeum, galerie i hvězdárna nabízí mnoho akcí pro veřejnost, přednášky, muzejní podvečery, denní i noční pozorování, akce pro rodiče s dětmi, programy pro školy apod.

Přijďte, těšíme se na Vás!

Muzeum a galerie v Prostějově

nám. T. G. Masaryka 2 , 796 01 Prostějov

E-mail: muzeumpv@muzeumpv.cz

Telefon: 582 330 991

pondělí zavírací den

úterý–neděle:

9:30–12:00, 13:00–17:00

Galerie Špalíček

Uprkova 18

Telefon: 725 875 008

pondělí zavírací den

úterý–neděle:

9:30–12:00, 13:00–17:00

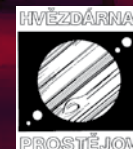
Astronomické oddělení Hvězdárna

Kolářovy sady 3348

Telefon: 582 344 130

Pozorování Slunce - pondělí, čtvrtek, pátek
leden, únor, listopad, prosinec: 14:00–15:00
březen–říjen: 15:00–16:00

Večerní pozorování v pondělí, čtvrtek a pátek:
leden, únor, listopad, prosinec: od 18:30
a také každou středu od 17:30
březen, říjen od: 19:30
duben, září od: 20:30
květen, srpen od 21:30
červen, červenec od 22:00

Tiráž

Hrady a zámky Olomouckého kraje

V roce 2020 vydal Olomoucký kraj

Jeremenkova 40a | 779 00 Olomouc | Česká republika

E-mail: tourism@olkraj.cz | Tel.: +420 585 508 111

www.ok-tourism.cz | www.olkraj.cz

Arboretum Bílá Lhota | Zámek Čechy pod Kosířem

Vlastivědné muzeum v Olomouci

Texty: Ivana Erlecová, Magda Bábková Hrochová, Stanislav Hekele (4–8); Břetislav Holásek (11), Robert Šrek (14–26); Břetislav Holásek, Martin Váňa (27–31)

Fotografie: Jaromír Král (2–3, 20d, 29n, 31n); Vlastivědné muzeum v Olomouci / Pavel Rozsívál (4n, 7dp, 19n, 21–23, 25–27, 28n, 29d); fotoarchiv Vlastivědného muzea v Olomouci (4d, 5, 6n, 9); Ivana Erlecová (6, 7nl, 7dl, 8, 10, 11dl); Magda Bábková Hrochová (7np, 9); m-Ark (11 uprostřed, 12–13); archiv zámku Čechy pod Kosířem (14, 18d); Muzeum a galerie v Prostějově (15, 17d); archiv Národního památkového ústavu (16); Die Silva's in Oesterreich, Wien 1899 (17n, 18n, 20n); Moravský zemský archiv v Brně, Rodinný archiv Silva-Tarouca (19d, 24, 28d); David Sedlák (30, 31 uprostřed); Michal Pospíšil (31d)

Hrad a zámek Úsov

Vlastivědné muzeum v Šumperku

Texty: Kristina Lipenská, Lenka Müllerová (84–97); Magda Zmrhalová (98–103); Marie Gronychová (104)

Fotografie: COPTERFILM (82–83); Petra Kozáková (84n, 85–91, 92d, 93np, 93d, 94–96, 97dp, 99nl, 100, 102); Tomáš Durdík, Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě, Praha 1998, s. 106, obr. 130 (84d); Giambattista Franceschini, Portrét Domenica Martinelli [grafický list], 1772. Dostupné z: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Domenico_Martinelli.jpg (93nl); sbírkový fond Vlastivědného muzea v Šumperku / Eva Petrášová (97n, 98d); Michaela Stuchlá (92n, 97dl, 99d, 101d, 103–105); Lovecký obzor, roč. 8, č. 4, 15. 3. 1905, příloha České lesnické rozhledy, s. 61 (98n); Martin Zmrhal (99np); Magda Zmrhalová (101n)

Hrad Helfštýn

Muzeum Komenského Přerov

Texty: Jan Lauro

Fotografie: Studio Trinity, s. r. o.: s. 34 dole, s. 42, s. 45, s. 47, s. 54 dole, s. 60 dole / archiv Muzea Komenského v Přerově: s. 34 nahoře, s. 40 nahoře, s. 43, s. 44, s. 52 dole, s. 60 nahoře / artexpress.cz: s. 52 nahoře / Celetka Vladimír: s. 32 a 33, s. 34 uprostřed / Figel Dalibor: s. 36 až 38, s. 39 dole / Greenberg Charlie: s. 56, s. 58 / Kunz Petr: s. 39 nahoře / Lauro Jan: s. 40 dole, s. 46, s. 49, s. 50, s. 51, s. 57 / Slováčková Sita Jana: s. 48, s. 54 nahoře, s. 61 nahoře / Svobodová Jana: s. 41 / Vyňuchal Lubomír: s. 53, s. 59, s. 61 dole

Vodní tvrz v Jeseníku

Vlastivědné muzeum Jesenicka

Texty: Božena Kaňáková, Pavel Rušar

Fotografie: Vlastivědné muzeum Jesenicka a Státní okresní archiv Jeseník.

Odpovědná redaktorka: Vlasta Pechová

Redakční rada: Břetislav Holásek, Radim Himmler, Pavel Rušar, Renáta Fífková, Jan Lauro, Lenka Müllerová

Tisk: Tiskárna Grafico s. r. o., U Panského mlýna 33, 747 06 Opava

Grafický design, DTP: Miloš Dvorský (STUDIO TRINITY, s. r. o.)

Vydání I., 2019

Vydání II., 2020

© Olomoucký kraj

ISBN 978-80-7621-028-8

Hrady a zámky Olomouckého kraje

V roce 2020 vydal Olomoucký kraj

Jeremenkova 40a | 779 00 Olomouc | Česká republika

E-mail: tourism@olkraj.cz | Tel.: +420 585 508 111

www.ok-tourism.cz | www.olkraj.cz

Vydání II.

© Olomoucký kraj

ISBN: 978-80-7621-028-8

9 788076 210288